LJUBAV PREMA NEPRIJATELJU

PO NAUCI SV. CRKVE I KATOLIČKIH BOGOSLOVACA.

NAPISAO

DR. FRANJO ŠIMEČKI,
GIMNAZIJSKI VJEROUČITELJ I
SVEUČILIŠTNI PRIVATNI DOCENAT.

Z A G R E B

1 9 2 7.

NATISNULA TISKARA TISKOVNOG DRUŠTVA U KRANJU.

15096

Ordinariatus Archidioecesis Zagrebiensis.

Nr. 226.

Nihil obstat

Antonius Prešern, S. J. m. pr.
censor.

I m p r i m a t u r

Datum Zagrebiae, die 11. Januarii 1927.

Dr. Dominicus Premuš, m. pr.
episcopus consecratus, vicarius generalis.

PREDGOVOR.

Ovo djelo napisali smo potaknućem svete uspomene biskupa dra. Josipa Langa, koji ga je i ocijenio slijedećim riječima: „Ovaj ste temat obradili lijepo, pače vrlo lijepo. Tako što lijepa o ovoj stvari nijesam nigdje čitao. Prvi dio historijski divan je ukras djelu, drugi je glavni i dostatan, jer stvar potpuno riješava, a u trećem konačno razvija se stvar do u tančine i svestrano objašnjuje. Zato će djelo dobro doći svakomu, a napose svećenicima propovjednicima i ispovjednicima, koji će u njemu naći gotove propovijedi i jasnu uputu za praktični postupak u ispovijedaonici i izvan nje. Kolikogod je djelo znanstveno, koje razvija mnoga načela morala, toliko može da bude izvrsno duhovno štivo, koje mnogo potiče na razne ćudoredne kreposti. Zaista će biti svakomu na pouku i užitak.“ Sveučilišni profesor dr. fra. Julijan Jelenić izrekao je svoj sud o o djelu ovako: „Ovo je zaista lijepa radnja. Znanstvena je, ali je mogu da čitaju i širi krugovi. Osobita je vrijednost ove radnje, što je moralna, jer takovih imademo malo, ili ih gotovo i nemamo. Prava je šteta, što ih nemamo, ili bar što ih nemamo više. Jer kad bi više takovih djela bilo u našem narodu, bilo bi zacijelo i u njemu mnogo bolje. Nijesam doduše moralista, koji bi se ex offo bavio moralom, ali držim, da se u ovome o ovom djelu ne varam.“ Bivši pak profesor morala na sveučilištu u Innsbrucku a sada provincijal Družbe Isusove u državi S. H. S. i censor za našu nadbiskupiju preč. o. Antun Prešern baš glede najtežih stvari u djelu, upozoren na njih, reče: „Zaista ste stvar lijepo izradili. Niti ste u čemu pošli predaleko, niti ste kazali što premalo, nego upravo koliko treba, tako da nemam ni što pridodati ni što oduzeti. Radnja je uistinu lijepa pa se nadamo od nje puno ploda.“

Draga su nam ova priznanja, jer nam kažu, da se nijesmo uzalud trudili. Samo djelo u znak sinovske zahvalnosti i osobitog počitanja posvećujemo svomu predobromu ispovjedniku, vođi

i dobrotvoru na glasu svetosti preminulom velikanu, koji je zaista znao i neprijatelja ljubiti, biskupu dru Josipu Langu, a preko njega Majci Božjoj i Božanskom Srcu Isusovu uz smjernu prošnju, da bi djelce naše barem nekoliko pridonjelo našoj bogoslovskoj literaturi i pokoristilo osobito našem milom hrvatskom narodu u njegovom praktičkom kršćanskom i narodnom životu, jer „pravednost podiže narod, a grijeh čini narode bijedne“ (Priče 14, 44.).

Čisti prihod ovog djela namijenjen je za Langov Dom i Dječačko Sjemenište.

U ZAGREBU, 25. ožujka 1927.

Pisac.

SADRŽAJ.

Strana

Uvod 3
Ljubav prema neprijatelju uopće 4

Historijski pregled.

Ljubav prema neprijatelju kod starih Grka i Rimljana 8
Poteškoće ili prigovori protiv ljubavi prema neprijatelju u St. Z. i njihova riješenja 14
Zapovijed ljubavi prema neprijatelju u St. Z. 20
Primjeri ljubavi prema neprijatelju u St. Z. 22
Ljubav prema neprijatelju u N. Z. uopće 25
Ljubav prema neprijatelju N. Z. iz riječi Isusovih 26
Ljubav prema neprijatelju N. Z. iz riječi apostola 30
Primjeri ljubavi prema neprijatelju u N. Z. iz života Isusova . . . 34
Primjeri ljubavi prema neprijatelju u N. Z. iz života svetih 37
Osvrt na dosada rečeno o ljubavi prema neprijatelju kod pogana, Židova i kršćana 37

Moralne dužnosti ljubavi prema neprijatelju.

Dužnosti ljubavi prema neprijatelju uopće 44
Dužnosti ljubavi prema neprijatelju napose. Negativne dužnosti. Mržnja 46
Zavist 49
Gnjev ili srdžba 50
Proklinjanje 53
Osveta 55
Pozitivne dužnosti ljubavi prema neprijatelju. Ljubav unutrašnja . . 61
Blagost i krotkost 62
Miroljubivost 64
Opraštanje 65
Strpljivost 66
Milostinja 67
Bratska opomena 76
Molitva 79
Ljubav prema neprijatelju sa stanovišta pravednosti 83

Potanje obrađivanje moralnih dužnosti ljubavi prema neprijatelju.

Strana

Koji su znakovi ljubavi prema neprijateljima? 86
Je li je i kakvu je zadovoljištinu i naknadu đužan dati neprijatelj? . 89
Moramo li se odreći svoga prava? 96
Kako da dođe do izmirenja sa neprijateljem? 98
Jesmo li dužni neprijatelja uzeti za prijatelja? 104
Smijemo li mrziti na osobu neprijatejla? 106
Smijemo li neprijatelju želiti zlo kao zlo? 108
Naše držanje prema grješniku uopće 111
Kakove su dužnosti naše kada smo mi koga uvrijedili? 112
Ljubav prema neprijatelju kao zapovijed i kao savjet? 115
Koje su zapreke i sredstva ljubavi prema neprijatelju 118
Kako da postupamo u ispovijedaonici u pitanju ljubavi prema prema neprijatelju? 119
Primjeri ljubavi prema neprijatelju iz praktičnoga života 125
Nauka Sv. Oca i bogoslavca o ljubavi prema neprijatelju 129
Protivnici ljubavi prema bližnjemu i neprijatelju 133
Objektivna moralna zloća mržnje na bližnjega 137
Ljubav prema domovini i prema neprijatelju 141
Kršćanski patriotizam 145
Najsavršeniji primjeri kršćanskog patriotizna 148
Nastavak i završetak o kršćanskom domoljublju 153
Zaključak . . . . . 156—157
Stvarno i imenično kazalo . . . . . 159—161

VRELA I LITERATURA[1].

Aertnys Jos., C. SS. R.: Theologia moralis, ed. 2. Tom. I. Paderbornae 1890.
Ambrozije Sv.: Opera omnia, Migne P(atrologia) L(atina) 16.—20.
Antologia Lyrica etc. Hiller-Crusius editio stereotypa Lipsiae 1913.
Aristoteles, graece ex recensione Immanuel Bekkeri Berolini 1831.
Arndt Augustin S. I.: Die hl. Schrift des alten und neuen Testamentes 1. und 2. Bd., 4. Aufl., Regensburg 1907.
Augustin Sv.: Opera omnia; Migne, P. L. 39, 42.
Bach Eugen dr.: Die Feindesliebe nach dem natürlichen und übernatürlichen Sittengesetze. Eine historisch-etische Untersuchung. Kempten und München 1914.
Ballerini-Palmieri: Opus theologicum morale Vol. II. Prati 1890.
Bourdaloue Ludwig, S. I.: Fastenpredigten, Ausg. von Nikolaus Heller, 3. Aufl. I., 2. Bd., Regensburg 1915.
Bucceroni Januarius, S. I.: Institutiones theologiae moralis Vol. 1. ed. 5. Romae 1908. Casus conscientiae, ed. 2. Romae 1895.
Bürger Peter, S. I.: Unterweisungen über die christliche Vollkommenheit 2. Aufl., Freiburg im Breisgau 1905.
Cathrein Viktor, S. I.: Moral-philosophie, 4. Aufl. 2. Bd.., Freiburg im Breisgau 1904.
Ciceronis (M. Tullii) Opera Baiter-Kayser Vol. VIII. editio stereotypa Lipsiae 1865.
Codex iuris canonici Benedicti Papae XV. Romae 1920.
Chrysostom Ivan Sv.: Opera omnia, M. P. Gr. 51. 57.
Elbel-Bierbaum: Theologia moralis Vol. 1. Paderbornae 1891.
Hesiodi quae feruntur carmina recensuit Joannes Flach editio stereotypa Lipsiae 1894.
Heraklit, cf. Mullach, Fragmenta.
Homer, Ilijada i Odiseja.
Hunolt Franciscus, S. I.: Christliche Sittenlehre über die evangelischen Wahrheiten, 12. Bd. Grätz 1843.
Huonder Antun, S. I.: Die Mission auf der Kanzel und im Verein, 2. Bd., Freiburg im Breisgau 1914.
Génicot Eduardus, S. I.: Casus conscientiae ed. 3. Vol. I. Lovanii 1906.
Goepfert Franz Adam: Moraltheologie 2. Bd. Paderborn 1897.
Gury-Ballerini: Compendium theologiae ed. 7. Tom. I. Romae 1882.
: Casus conscientine. ed. 1. Ratisbonae 1865.
Jelenić Julijan fra. dr.: Pojest Kristove Crkve, 1. knjiga, Zagreb 1921.
Cornelius a Lapide. Commentaria in Sacram Scripturam, Tom. IX. Neapoli 1858.

[1] Od literature je ovdje navedena samo ona, koja je više od jedanput navedena u radnji.

Klug I. dr.: Lebensbeherrschung und Lebensdienst II. Bd. Paderborn 1923.

Laymann Paulus. S. I.: Theologia moralis, Vol. 2.

Lehmkuhl Augustinus, S. I.: Theologia moralis, Vol I. ed. 10. Friburgi Brisgoviae 1902.

: Casus conscientiae Vol. I. Friburgi Brisgoviae 1903.

S. Alfonsus M. De Ligorio: Theologia moralis, Vol. I. editio stereotypa, Taurini 1847.

Loch-Reischl: Die heiligen Schriften des neuen Testamentes 2. Aufl. 4. Bd. Regensburg 1870.

Mullach, Fragmenta philosophorum Graecorum, Parisiis 1860.—81. I. Str. 223.

Noldin H. S. I.: De praeceptis Dei et Ecclesiae, ed. 16., Oeniponte 1923.

Platonis Gorgias, Meno, edidit Martinus Schwanz ed. stereotypa Lipsiae 1881.

Plutarch, in vita Solonis kod Arnima: Stoicorum veterum fragmenta, Lipsiae Vol. I. 1905.

Pruner Joh. Ev. dr.: Lehrbuch der katholischen Moraltheologie, 2. Aufl. Freiburg im Breisgau 1883.

Reuter Joannes, S. I.: Neo-confessarius, ed. nov. Parisiis 1850.

Reuter-Müllendorf: Der Beichtvater, 6. Aufl. der Übers. aus d. Latein. Regensburg 1901.

Rohling Augustinus: Medulla theologiae moralis, R. Ludovici 1. 75.

Scavini Petrus: Theologia moralis universa, ed. 10. Tom. 2. Mediolani 1865.

Scaramelli-Winkler: Geistlicher Führer auf dem christlichen Tugendwege, 3. Aufl., I. Bd., Regensburg 1901.

Scherer Augustin, O. S. B.: Bibliothek für Prediger. 3. Bd. 6. Aufl. Freiburg im Breisgau 1908.

Schmid Johann Ev.: Historischer Katechismus, 3. Bd. 9. Aufl. Schaffhausen 1863.

Segneri Paolo S.I.: Il christiano instituto nella sua legge, Parte I. e II. Roma 1858.

: Manna animae Augustae Vindelicorum et Dilingae 1741.; Übers. Regensburg 1879.

Senecae L. Annaei: Dialogorum libri XII. edidit Emil Hermes, Lipsiae 1905.

Simar Theophil Hubert dr.: Lehrbuch der Moraltheologie 3. Aufl. Freiburg im Breisgau 1893.

Sokrat kod Platona: Kriton, Apologia; Ksenofon: Memorabilia i Plutarch kod Arnima.

Solon cf. Mullach, Fragmenta i Plutarch in vita Solonis kod Arnima.

Sporer Patricius, O. F. F. Minor.: Theologiae moralis super decalogum . . . tractatus I. Salisburgi 1685.

Steinmüller Franz, dr.: Die Feindesliebe nach dem natürlichen und positiven Sittengesetz. Eine historisch etische Abhandlung, Regensburg 1909.

Stöckl Albert, dr.: Lehrbuch der Philosophie 2. Abt. Mainz 1868.

Šimečki Franjo, dr.: Što i kako da propovijeda propovijednik? Katolički List, Zagreb 1926.

Stoicorum veterum fragmenta collegit Joannes ab Arnim, Lipsiae I. 1905.

Suarez Franciscus, S. I.: Theologiae summa Vol. I. Parisiis 1861.

Sv. Thoma Akvinski: Summa theologica 1. 2 i 2. 2. Tom. 2, 3. Augustae Taurinorum 1913. Commentaria in ep. S. Pauli Tom. I. Leodii, 1857.

Waldmann Michael, dr.: Die Feindesliebe in der antiken Welt und im Christenthume. Eine historisch etische Untersuchung. Theol. Studien der Leogesellschaft 1. Wien 1902.

Zagoda Franjo, dr.: Sv. Pismo N. Z. Zagreb 1925.

UVOD.

UVOD.

Jedva ima što ljepšega u teologiji moralnoj, nego li je traktat o ljubavi prema neprijatelju. I doista u nauci i vjeri kršćanskoj nema što idealnijega, nego li nauka kako valja ljubiti neprijatelja. Ljubav k neprijatelju vrhunac je kršćanske nauke i kreposti, veličajnost i dragulj nauke Kristove te njeno zasebno obilježje. Po ovom će vas svi poznati, da ste učenici moji, ako se budete međusobno ljubili, rekao je Krist Gospodin[1]. Sljedbenici Kristovi, kršćani, odlikovahu se u ovoj kreposti u svako doba pa i prema neprijateljima. No ipak je jedva što u nauci kršćanskoj, što bi se općenito tako slabo shvaćalo, i protiv čega bi se toliko griješilo kao protiv ove kreposti. U nauci o ljubavi prema neprijatelju treba dobro razlikovati, što se zapovijeda, a što se tek savjetuje, odnosno što moramo činiti a što ne moramo, već se samo kao savršenije (consilium, perfectio) preporuča. Ili, jesmo li uopće dužni ljubiti neprijatelja? Ovo upravo želimo da što jasnije razložimo.

Što i kako se valja ponijeti prema neprijatelju, kakove li mu znakove ljubavi prema vani iskazivati, pitanje je, na koje ne može svaki da odgovori. Ni gjekoji propovjednici[2] nijesu u ovome jasni ni ispravni, obično shvaćaju prestrogo, naime kao da je sve zapovijed i kao da smo dužni iskazivati neprijatelju veću ljubav nego li i samom prijatelju. Ovakovo prestrogo shvaćanje je više na teret i muku dobrima i bojažljivima, nego li na korist, a pogotovo ne predobiva zlih. Svijest dužnosti ljubavi prema neprijatelju, t. j. da su dužni ljubiti i neprijatelje, u ovih se uz ove strože nazore još teže rađa i utvrđuje.

Pošljedica nejasnog poimanja ove istine i dužnosti opaža se i u ispovijedaonici. I mnogo može mučiti ova stvar i ispovjednika i pokornika, ako se dobro ne zna, što ona zapovijeda, a

[1] Iv. 13, 34. s.

[2] Hunolt Franciscus, S. J.: Christliche Sittenlehre über die evangelischen Wahrheiten 12. Bd. Grätz 1843., 53. Predigt n. 12.—14.

što tek savjetuje. Zato ćemo ovdje reći nešto i o tome, što valja činiti u ispovijedaonici, da bi ova velika krepost u praktičnom životu kršćanskome što više procvala.

Da nam ovo pitanje, što je za praktički život od prevelike vrijednosti, bude što jasnije, razjasnit ćemo ga na koncu sa nekoliko primjera iz prakse (casus).

Pošto svaki čovjek može da ima neprijatelja ili mu se može pričinjati kao da mu je netko uistinu neprijatelj, može ga ovaj i onaj uvrijediti, a i neprijatelja i uvreditelja mora se ljubiti kao samog sebe, ako se želi spasiti, to je pitanje o ljubavi k neprijatelju, što ona zapovijeda, a što samo savjetuje, od prevelike znamenitosti za svakoga. Konačno ćemo napose reći o o ljubavi prema domovini i njenom neprijatelju.

Imajući pred očima kao svrhu da istaknemo, što ova zapovijed kao nužno nalaže, a što samo preporuča, obradit ćemo ovo pitanje etički, t. j. na temelju principa ili načela kršćanskoga morala.

Historijsko etički ovo pitanje obradiše u najnovije doba: Dr. Michael Waldmann, Die Feindesliebe in der antiken Welt und im Christentum, Wien, 1902.; Dr. Franz Steinmüller, Die Feindesliebe nach dem natürlichen und positiven Sittengesetz. Eine historisch-etische Abhandlung, Regensburg 1909. Historijsko etički a donekle i polemički obradio je ovo pitanje: Dr. Eugen Bach, Die Feindeslibe nach dem natürlichen und übernatürlichen Sittengesetz, eine historisch-etische Untersuchung, Kempten und München 1914. Moralnim ili etičkim načinom obrađeno je ovo pitanje najopširnije kod Balerini-Palmieri: Opus theologicum morale. Prati 1890. vol. II. tr. V. sect. III. c. 2. n. 66.—105. (dubium II.). No valja još više razviti načela morala i još više zaći u praktičan život te riješiti razna pitanja, da nam bude istina i obveza zapovijedi ljubavi prema neprijatelju sa svih strana osvijetljena, a po tom našem srcu što lakša i što draža. Zatim ide naše djelo te mu to daje zasebno obilježje, a nadamo se, i ljepotu i vrijednost.

Ljubav prema neprijatelju uopće.

Ljubav prema bližnjemu je zahtjev naravi čovječje, jer čovjek je biće razumno i društveno[1]. Čovjek, kako ima razum, ima u

[1] Aristotel, Eth. Nic. 8, 2.; Cathrein, Moralphilosophie I. str. 21. s.

sebi nagon za životom društvenim, da tako udovolji potrebama i zahtjevima svoje razumne naravi. I već zato, da može živjeti zajednički s drugima, ne smije mnogo toga činiti, što taj život zajednički smeta, a mora činiti što tomu životu pogoduje, što ga unapređuje. Tako dakle čovjek ima dužnosti prema drugima, koje mora da izvršuje. Mora da ispunja, što drugi žele i s pravom od njega traže; mora svakomu njegovo da dade, a svoje opet slobodno traži, samo ne iz mržnje ni osvete, ne smije se sam na svoju ruku odštećivati, uvredu mora da oprosti, a u potrebi da pomogne. Jedan (čovjek) upućen je na drugoga, mlađi na starijega i obratno. Baš poradi potreba duševnih psihološki moguća je ljubav prema bližnjemu, dapače je nužna, tako da je ni strasti u čovječjoj naravi ne mogu da zapriječe.

Osim radi duševnih i tjelovnih potreba moramo ljubiti bližnjega sa naravnog gledišta, što on imade mnogo dobrih naravnih, prirodnih, svojstava, koja zaslužuju da ih cijenimo i bližnjega radi njih ljubimo, n. pr. poštenje, dobrota, marljivost, bistar razum.

S ovih istih naravnih razloga zahtijeva narav čovječja i ljubav prema neprijatelju. I naš neprijatelj je čovjek razumne naravi, raznih lijepih naravnih svojstava i potreba. I kao što danas treba neprijatelj mene, da mu bilo u čemu pomognem, tako sjutra mogu ja trebati njega, da mi pomogne[1].

Mi smo naučni pod imenom bližnjega razumijevati samo ljude, svakoga čovjeka bio nam on prijatelj ili neprijatelj. Ali u širem smislu riječi naši bližnji jesu svi razumni stvorovi, koji mogu zadobiti milost Božju ili ju već imaju. Po tom naši bližnji osim ljudi jesu anđeli i sveti, svi stanovnici neba i duše u čistilištu kao oni, koji milost Božju posjeduju, tako da je ne mogu više nikako izgubiti te su u trajno ljubaznom prijateljskom i sinovskom odnošaju prema Gospodinu Bogu, dok jedino prokleti u paklu nijesu naši bližnji s razloga, što ne mogu da zadobiju milosti Božje, odnosno vječnoga života[2]. Najljući naši neprijatelji jesu nečisti duhovi, jer bi nas oni rado naveli na grijeh te rinuli u vječnu propast.

Pod imenom pak neprijatelja razumijevamo ovdje ljude i to nesamo onoga čovjeka, koji nam je nanio kakvu nepravdu ili

[1] Steinmüller, str. 5.—14.

[2] Sv. Toma, S. th. 2. 2. qu. 25. osobito a. 10. 11.; Pruner, Lehrbuch der katholischen Moraltheologie, 2. Aufl. Freiburg im Breisgau 1883. § 5. Nächstenliebe, str. 129. s.

uvredu, nesamo onoga, koji se protiv nas diže iz mržnje i osvete, i nepravedno teži za našim dobrima, časti i životom, nego svakoga, koji čini što protiv naše volje te nas ozlovoljuje, radi čega se mi od njega po naravi odvraćamo, a moramo s njime često dnevno i neprestano biti u saobraćaju te u zajedini prebivati. Jedan nas vrijeđa riječju, drugi činom, tako da nam uskraćuje što od njega tražimo, čini nešto, što nas podražuje na nestrpljivost ili nas žalosti. Takovi neprijatelji su često i prijatelji, susjed susjedu, podanik poglavaru, muž ženi, žena mužu, djeca roditeljima i obratno. Na svakom mjestu i uvijek doživljujemo nešto, što nam se ne sviđa i što nas ozlovoljuje. Sve ove neprijatelje moramo ljubiti ljubavi unutrašnjom i izvanjskom.

No ljubav prema neprijatelju nije samo zahtjev naravi čovječje, nego je ona Bogom objavljena istina i zapovijed Božja. Naravna ljubav prema bližnjemu i neprijatelju po milosti postaje vrhunaravna krepost. No prije nego li izložimo što i koliko nam ova od Boga dana zapovijed prema neprijatelju pod grijeh nalaže po kršćanskom moralu, istaći ćemo kakva je bila ljubav prema neprijatelju kod pogana i Židova.

Historijski pregled.

Ljubav prema neprijatelju kod starih Grka i Rimljana.

Po samomu naravnomu razumu nije se uopće nitko od poganskih naroda vinuo do potpunoga spoznanja zapovijedi ljubavi prema neprijatelju, a još manje do savršenoga izvršivanja njena. Kako je ova zapovijed sadržana u naravnom zakonu, objavljena i naložena, to se do nesavršenoga spoznanja njena vinuše, ako ne cijeli narodi, a ono bar njihovi najveći duhovi ili filozofi.

Moralna načela grčkoga naroda nalaze se ponajprije u njegovim pričama ili mitologiji o bogovima i herojima, koja se nalazi u njihovim epskim, dramatskim tvorevinama. Prve moralne zasade čitamo u djelima Homera, u Ilijadi i Odiseji. U ovim djelima razabiremo kako je svako držao tuđi narod za svoga naravnoga neprijatelja i kako su narodi bili među sobom u vječnoj mržnji i neprestanim ratovima[1]. Ishodište pjesničko dramatskih tvorevina je, kako jedan uvrijedi drugoga, koji zatim nastoji da što jače osveti nanesenu mu uvredu i sramotu. No ipak neprijateljstvo je moralo prestati, ako je neprijatelj za oproštenje molio i podao zadovoljštinu[2]. Sramota je bila neosvetiti smrt svoje djece i braće[3].

Ovi ćudoredni nazori i načela prešli su u sve proizvode grčkoga duha. Tako kod Hesioda stoji: „Ljubi onoga, koji ljubi, pristupaj (dolazi) k onomu, koji pristupa (dolazi), i daj onomu, koji daje, ne daj onomu, koji ne da. Davaocu netko dade, a nedavaocu nitko ne dade“[4]. I opet: Tko je tebi neprijatelj, budi i ti njemu, a drugdje: osveti se neprijatelju dvostruko[5]. No nije se smijelo odbiti onoga, koji je molio za pomirenje[6]. Elegičar Teognis kaže, da bi najrađe popio, posrkao, crnu krv svojih neprijatelja[7]. Solon, mudrac grčki u doba klasicizma, poput drugih izjavio se također, da valja neprijatelja mrziti i osvetiti mu se[8].

---

[1] Ilijada 6, 570. s.; Odiseja 6, 120.
[2] Ilijada 9, 515.
[3] Odiseja 24, 433. s.
[4] Hesiod, Opera et dies 353.—355.
[5] l. c. 709.—711.
[6] l. c. 711.—713.
[7] Teognis 349. Antologia Lyrica.
[8] Mullach, Fragmenta philosophorum Graecorum Parisiis 1860. 81.I. str. 223.

Ovi podatci vjerna su slika grčkoga naroda u klasičko doba. Pjesnici naime i dramatičari uzimali su ove nazore iz svoga naroda, i takovima su ga opet zajedno sa mudracima učili. Bilo je pače naloženo neprijatelju se osvetiti, i osvećivalo mu se preko svake granice i mjere. No ipak ima i u ovo doba tragova čovječnosti prema neprijatelju, ali ti su jako slabi, gotovo nikakvi[1], tako da o kakvoj ljubavi u kršćanskom smislu ne može biti ni govora.

Bolje nego klasici učili su narod grčki filozofi, ali ni oni nijesu bili prosti od mržnje na neprijatelja. Blagi i najmudriji od grčkih filozofa Sokrat uči doduše, da je bolje nepravdu trpiti, nego li ju učiniti, ali je omalovažavao, prezirao neprijatelja, on mu je bio ispod časti, a stanovište njegovog morala bila je vlastita korist[2]. Platon ponajdublji mislilac grčki izjavio se više altruistički, učio je poput Sokrata, da je bolje nepravdu trpiti, nego li je počiniti, ali ne pozna pozitivnih dužnosti prema neprijatelju, pače ne priušti krivcu i neprijatelju ni kazne, samo da bude tako onaj tobože što nesretniji[3]. Dok Pitagora hoće posvuda ljubav, Heraklit hoće posvuda rat kao vrelo svakog dobra[4], Platonov učenik Aristotel kaže, među ljudima biva, da mrze neprijatelja preko svake mjere i da prijatelj mrzi neprijatelja svoga prijatelja, pače da oni drže, da tako mora biti, dok svoga mnijenja ob ovom ovdje ne izriče[5].

Stariji ili predkršćanski stoici sa svojom naukom o kreposti i jednakosti sviju ljudi više su utrli put ljubavi prema neprijatelju[6]. Učili su, da čovjek mora živjeti ne po očutnim nagonima, nego po zahtjevima razumne naravi; razum pak kaže, da je ljepša, bolja, korisnija i čovjeka dostojnija krepost, nego mana i pogrješka. Zato krepost po njima sastojala je u uviđavnosti i razboritom djelovanju, kod čega čovjek prezire izvanjska dobra,

---

[1] Više o tomu vidi Waldmann, str. 19.—41.; Bach, str. 32.—39.; Steimüller, str. 17.—26.

[2] Ksenofon, Memorabilia 4., 6., 8.; 2, 6. 35.; Plutarch decoh. ira kod Armina. Što Platon lijepa govori o Sokratu — u Kritonu 10.; Apolog. 33 i drugdje — nije vjerodostojno. Isp. Bach, str. 47.—52.; Steinmüller, str. 29. s.

[3] Gorgia 480. e i 481. a.

[4] Mullach, l. c. I. str. 319.

[5] Rhetorica Graece ex recensione Immanuel Bekkeri, Berolini 1831. str. 1395. a. 32. i 1381. a 15.—18. O grčkim filozofima vidi više Bach, str. 39.—63.; Waldmann, str. 41.—54.; Steinmüller, str. 26.—38.

[6] Waldmann, 54.—65.; Bach, 63.—68.; Steinmüller, 38.—41.

a u unutarnjosti svojoj suzbija požude i strasti umrtvljuje[1]. Zato stoici zabacuju gnjev, mržnju i osvetu kao mane, u koje čovjek upada radi zemaljskih dobara. Time pak što ove zabacuju, nalažu bar negativne dužnoti ljubavi prema bližnjemu. No nijesu ipak stojici u istinu išli za potpunom čistoćom srca od strasti i mana, već su naprotiv neki učili učeći da se neprijatelja smije prezreti etc., niti su išli za nepriljepčivosti uz ovaj svijet u kršćanskom smislu, koja je najbolje sredstvo za djela ljubavi prema bližnjemu, nego za nepriljepčivosti apsolutnom, koja je potpuna apatija na sve što je u svijetu, koja je nehaj i nemar za svijet, te mirovanje i uživanje u samomu sebi, dakle pogubni kvietizam, koji prema vani ne gradi, već pusti da sve propane.

Kao što im nauka o kreposti, tako im jako kršćanski zvuči nauka, da su svi ljudi jednaki, da imaju jednako pravo i isti zakon, da svi ljudi moraju biti među sobom povezani vezom ljubavi. Ova nauka osniva se na panteističkoj nauci, koju su stoici zastupali i po kojoj su svi ljudi, t. j. duše njihove, dijelovi Božanske supstancije, među sobom srodni te se zato kao čestice Božje naravi moraju među sobom ljubiti i pomagati. Držahu, da je Bog i duša nešto materijalno; jer dijeliti se može samo, što je materijalno, a onda stoici držali su, da je sve što postoji nešto stvarno. Ta nauka stoika, t. j. nauka u jednakosti ljudi, slična je nauci kršćanskoj, da je Bog stvoritelj i otac sviju ljudi, koji se zato moraju s ljubavlju susretati i podupirati.

Uz takove nazore o kreposti i o božanstvenosti čovjeka nije se ljubav prema neprijatelju mogla razviti. Svaki je sebi bio α i ω, u sebi je našao sve, nije osjećao dužnosti da se brine za drugoga.

Prvi stoik i osnovatelj škole stoičke, Zenon, rekao je: Doći će vrijeme, kada ljudi neće biti podijeljeni među narodnosti, nego će biti kao jedno stado povezani jednim zakonom[2]. No ipak ove nauke nijesu stoici izrično protegli i na neprijatelje. Zenon pače svakoga, koji nije bio stoik, zove neprijateljem i

---

[1] Jelenić ad l : „Kašnje si je Stoa stekao veliku zaslugu oko izgradnje etike. Govoraše se, da je najveće ljudsko dobro krjepost, te se ova definovaše kao uviđavnost i razborito djelovanje; mudrac mora izvanjska dobra ravnodušno prezreti, u svojoj pak unutrini umrtviti sve požude i strasti."

[2] Plutarch, de Alexandri virtule (fortitudine) I, 6. str. 329.a kod Armina I, str. 60. n. 262.

uči, da je jedino stoik pravi mudrac, koji je sam sebi dostatan, tako da ne treba nikoga[1] te prema tomu ne treba, pače i ne smije, da ima sućuti i samilosti prema nevoljama drugoga, pak ni nevinoga, jer to je, kaže, bolest i mana duše[2], što je opet velika zabluda.

Kako Zenon tako i eklektik i kosmopolita govornik Cicero zabacuje gnjev, osvetu i nepomirljivost te uči, da budemo blagi i milosrdni, jer se samo tako može biti sretan[3], dapače uči da podnesemo uvrede i nepravde, ali uči da to činimo iz egoističkih razloga, iz sebeljublja, da nas ljudi hvale, a neprijatelj bude time više kažnjen[4]. Isto tako uči drugdje, da se ipak neprijatelja smije mrziti, proklinjati, veseliti se njegovoj nesreći, pače da se mora braniti i nepravdi oprijeti i da je onaj, koji se nepravdi ne opre, a može joj se oprijeti, isto tako prekora vrijedan kao i onaj, koji se iznevjerio svojim roditeljima, domovini ili prijatelju[5]. Odatle vidimo kako je i Cicero, kao i drugi prije, bio daleko od prave ljubavi.

Od svih poganskih filozofa najjasnije ljubav prema neprijatelju učili su stoici mlađi, ali to je bilo već pod utjecajem objavljene kršćanske vjere. Oni, osobito Marko Aurelije, ljubav prema neprijatelju motivišu gotovo kršćanski, ali su ipak daleko od nje.

Seneka piše tri knjige protiv gnjeva te ga zabacuje kao nešto, što se protivi naravi čovječjoj[6], pravdi i dužnoj ljubavi[7]. Kaže da moramo biti blagi prema onomu, koji je pao, a ne neprijateljski, jer smo svi slabi i griješni[8]. Pače kaže: „Irascetur aliquis? tu contra beneficiis provoca; . . . percussit te, recede[9]!“ Kaže na istom mjestu, da iskazujemo dobročinstva i neprijatelju,

---

[1] Jelenić: „On (stoik) da si sačuva mir srca, prezire saučešće i sam ne se stavlja ruku, ako je razočaran ili zapane u teškoće.“ l. c.

[2] Lactantius, Institutiones divinae 3, 23. kod Arnima I, str. 52. n. 213.: „Inter vitia et morbos misericordiam posuit (Zeno).“

[3] Tusculanae disputationes 4, 17.; De officiis 1, 25.: „Nihil enim laudabilius, nihil magno et praeclaro viro dignius placabilitate et clementia. O blagosti piše cijeli traktat n. l. 2. c. 1.—7.

[4] De officiis 1, 11.: „Est enim ulciscendi et puniendi modus.“

[5] De officiis 1, 7. 23.; 2, 18. ss. Cf. Bach, str. 66. ss.; Steinmüller, str. 420.

[6] Senecae dialog. De ira l. 1. c. 15.

[7] De ira l. 2. c. 31.

[8] De ira l. 1, c. 14.

[9] De ira l. 2, c. 32.—34.

da ga obratimo u prijatelja, i da ne vraćamo zlo za zlo, jer tim se neprijatelj samo više raspaljuje na nove nepravde. Ovo nas potsjeća na riječi evanđelja: „ne resistere malo“ i sv. Pavla: „vince in bono malum“. Ali vidi se, da uči, da se sve ovo čini ne iz altruističkih, nego iz čisto egoističkih motiva. Tako kaže n. pr. da činimo svima ljudima dobro zato, da nas ljudi hvale. Kako pak o ljubavi prema neprijatelju misli, vidimo odatle, što veli neprijatelju i uvreditelju neka se ne osvećuje, nego neka ga se prezre, neka ga se drži nevrijednim osvete (oholost)[1], jer da će to njega jako ljutiti, žalostiti i mučiti, to da je najteža kazan[2]. Drugdje opet kaže, da se valja čuvati gnjeva osobito protiv neprijatelja, jer on škodi onomu, koji se gnjevi[3].

Još ljepše o ljubavi prema bližnjemu i neprijatelju govori Marko Aurelije[4]. Ljubav prema neprijatelju on izrično zapovijeda govoreći, da ljubimo i onoga, koji nas udara i muči i kaže, da je ova ljubav prednost, odlika, čovjeka, i da čovjek može lako ljubiti i neprijatelja, kad pomisli na tolike razloge, koji ga na to moćno nukaju, t. j. da su i neprijatelji naši srodnici, da se ogriješuju protiv nas iz neznanja i bez volje, da ćemo skoro umrijeti, da nas nijesu oštetili na glavnom i jedinom dobru — kreposti, da nas nijesu pokvarili.

Ali to su samo lijepe riječi, i ne mogu da budu više, nego samo lijepo zvučeće riječi, jer Marko Aurelije više, nego ikoji, stoji na temelju panteističkom. Nauka stoička o kreposti ispoljuje kod njega više, nego li kod ikojega stoika. Kod njega je potpuni kvietizam, ravnodušnost, odnosno nehaj, koji proizvire iz oholosti i bezćutnosti prema svemu i svakomu. Zato Bach[5] kaže: „Der brutalste Egoizmus aber tritt uns in der Philosophie M. Aurels hervor... und glauben wir das kaum eine Ethik im klassischen Altertum dem natürlichen und christlichen Sittengesetze mehr zuwieder ist als die des letzten Stoikers; . . .“ I kaže opet: „Nicht Feindesliebe, sondern Egoismus, der sich hinter klingen-

[1] De ira l. 2. c. 32.: „Magni animi est iniurias despicere; ultionis contumeliosissimum genus est non esse visum dignum, ex quo peteretur ultio, multi leves iniurias altius sibi dimisere, dum vindicant: ille magnus et nobilis, qui more magnae ferae latratus minutorum canum securis exaudit.“

[2] De ira ll. cc.

[3] De ira 1, 11.

[4] Anton. 7, 13.; 8, 26.; 9, 11.; 11, 18.

[5] Str. 74.

den Frasen verschanzt, die Furcht, in der eigenen Bequemlichkeit gestört zu werden, oder Hochmut, der nicht gestehen will, dass er verletzt wird, ist es, was bei M. Aurel vielfach für philantropische Gesinnung gehalten wird[1].“ Ljubav prema neprijatelju Marka Aurelija je posebni oblik oholosti, da obožavanje samog sebe, kaže protestant Luthardt[2]: „Es ist Feindesliebe im Grunde das stolze Selbstgefühl der eigenen Göttlichkeit . . . ist nur eine andere Form des Hochmutes . . Das Motiv der Nächsten und Feindesliebe ist Selbstliebe und der Kultus der eigenen Göttlichkeit.“ Jelenić kaže punim pravom: „Stoički se krjeposnoponosni“ (oholi) „mudrac razlikuje od kršćanskoga sveca kao nebo od zemlje“, t. j. on je od ovoga mnogo (bitno) manji.

Kako je kod poganskih naroda stajalo sa ljubavi prema neprijatelju vidimo i odatle, što su oni pače imali bogove, koji su bili međusobno nepomirljivi neprijatelji te koji su tražili i pomagali ljudima kod osvećivanja[3]. Nadalje valja napomenuti još i to, da ni najkulturniji narodi poganski nijesu priznavali kakove međusobne pravne odnošaje, već su smatrajući se neprijateljima bili u neprestanim ratovima, a koliko su pak jedni drugima dobra učinili, učinili su to samo iz politike ili iz straha i egoizma.

Kako se ljubav prema neprijatelju, t. j. da valja ljubiti i neprijatelja, može naravnim svjetlom razuma bar donekle spoznati, poganske se narode ne može nikako ispričati, što nijesu poznavali ove kreposti, „ita ut sint inexcusabiles[4].“ No kako naravni razlozi nijesu dostatni, da bi radi njih uvijek svakoga pak i neprijatelja ljubili, to moraju k ovima pridoći jači razlozi, a to su razlozi vrhunaravni. Zato je Gospodin već u St. Z. ljubav prema bližnjemu i neprijatelju objavio i naložio[5], naložio ljubav, koja osjeća sa bijedom bližnjega i u djelu se očituje. Još ni danas nema kod poganskih naroda ljubavi prema neprijatelju, nego drže, da se neprijatelja mora ili bar može da mrzi i da mu se osvećuje. Neka poganska plemena drže, da se neprijatelja posvema uništuje tek kad se pojede njegovo tijelo pa to i čine, jer misle, da se tako uništava i duša njegova. Ima po-

---

[1] l. c.

[2] Antike Ethik, str. 165. p.

[3] Jelenić, I. str. 4.

[4] Rim 1, 20.

[5] Više o mlađim stoicima vidi Waldmann, str. 67. 86.; Bach, str. 68.—75.

ganskih plemena, koja su se već gotovo uništila u svojoj mržnji i neprijateljstvu[1].

Poteškoće ili prigovori protiv ljubavi prema neprijatelju u St. Z. i njihova riješenja.

U St. Z. bila je naložena ljubav i prema neprijatelju. Jer ljubav prema bližnjemu, koju je St. Z. nalagao, obuhvatala je sve ljude, dakle i neprijatelja. A to zato, što ime „bližnji" u St. Z. označuje svakoga čovjeka bio on tko mu drago. No Židovi suzili su značenje riječi „bližnji", tako da je njima bližnji bio samo njihov sunarodnjak, Izraelac. Time su suzili i ljubav prema bližnjemu samo na svoju narodnost i vjeru te njoj sklone, i isključili su iz zapovijedi ljubavi sve poganske narode, koje su držali za svoje neprijatelje i koje tobože prema Sv. Pismu ne trebaju da ljube. Bog je Izraelcima zabranjivao da opće sa poganskim narodima, da se ne pokvare i da se objava čista sačuva i potonjim naraštajima preda, ali ne da na njih mrze. Držeći dakle odavle da se na neprijatelja smije mrziti k riječima: Ljubi bližnjega svoga kao sebe, pridodali su (farizeji) kao iz zakona dopušteni zaključak: mrzi na svoga neprijatelja, misleći pod imenom neprijatelja, kako rekosno, čovjeka, koji nije bio Izraelac. Ali riječi: mrzi na svoga neprijatelja nijesu ipak vrijedile kao zakon Božji, koji bi se morao ispuniti, nego koji bi se samo mogao, smio, ispuniti. Ovo je vrijedilo samo kao neka koncesija, licencija, dopuštenje, koje je učinila tvrdovratost i šovinizam naroda izraelskoga. Gospodin pak Isus Krist u svojoj besjedi na gori učeći kako moramo ljubiti sve ljude pak i neprijatelje, rekao je: Čuli ste, da je kazano, ljubi bližnjega svojega i mrzi na neprijatelja svojega. Tada je rekao: „A ja vam pak kažem, ljubite neprijatelje svoje." Time je kazao, da ono nije bilo starima Izraelcima od Boga objavljeno ni kao kakva licencija, već da se to kasnije zloćom Židova naučavalo[2]. Krist Gospodin, koji nije došao da što dokine od zakona, do-

[1] Vidi n. pr. Antun Huonder, S. I.: Die Mission auf der Kanzel und im Verein, 2. Bd. Freiburg im Breisgau 1914. a ll. cc. i od njega navedene brojeve mjesečnika: Die Katholischen Missionen.

[2] Sv. Toma 3. sent. dist. 31. qu. 1. a. 1. ad 2; Suarez, de carit. disp. 5. sect. 5. n. 4.; I također Pruner, str. 328. § 6. 1. i Cathrein II. str. 71. 2.

kinuo je ovu nauku i uveo novu, nalažući da ljubimo sve ljude, svakoga čovjeka bio nam prijatelj ili neprijatelj.

Nadalje su Židovi zahtijevali strogu pravdu i restituciju, odštetu i odmazdu. U njihovom zakonu stajalo je: „Oko za oko, zub za zub[1].“ Nijesu dakako pojedinci mogli sebi pravdu krojiti ni odštećivati se na svoju ruku za pretrpljeno, nego se svaki mogao uteći sudu i to pravo dobiti, što su oni često i činili, premda nijesu morali. Ove riječi: Oko za oko, zub za zub, bile su samo norme, po kojima je državna vlast postupala na sudu kod povrede prava i imala da kazni, da tako usčuva državni poredak. Ta nesavršenost i druge dadu se razumjeti iz niske kulture naroda izraelskoga i susjednih naroda poganskih.

Poganski narodi, koji Židove okruživahu, imali su mnogo toga, što je vrijeđalo ljubav prema bližnjemu. Mnogo toga došlo je od ovih u narod židovski. Ali nije Bog ni hotio Židovima zabraniti svega, što imaju poganski narodi, nije im hotio zabraniti iz pedagoških razloga, da naime ne bi od njih zahtijevao odviše i baš, govoreći ljudski, protivno postigao, nego što je bilo poželjno. Zato im je dopustio odmazdu ili takozv. „lex talionis“ i krvnu osvetu „ultio“, o čemu ćemo odmah govoriti[2]. Zato imade u St. Z. mjesta, koja se, kako zvuče, doslovce ne daju pravo složiti sa naukom ljubavi u St. Z., nego ih treba posebice tumačiti. Ali mora se priznati, da uza sve to još uvijek ostaje neka tvrdoća i neugodnost na tim mjestima. Zato se može reći, da je nauka St. Z. o ljubavi samo relativno savršena, odnosno nesavršena te samo priprava na savršeniju nauku o ljubavi u N. Z.

Bog kod smrti Abelove zabranjuje ubistvo i krvnu osvetu, jer kori Kaina za to, što je ubio svoga brata Abela, kažnjava ga te mu daje na čelo znak zato, da ga nitko ne ubije. Drugom pak zgodom, kad govori Noi i potomcima njegovima kaže: „Tko prolije krv čovječju, njegova će se krv proliti (ubijstvo); jer čovjek je stvoren na sliku Božju; od svakoga ću tražiti život brata njegova (osveta). Bog ovdje zapovijeda, nalaže, krvnu osvetu, ubistvo (ultio) i odmazdu, osvetu (talio), ali samo krivcima za kazan, da bi tako zastrašio ljude, te se ne bi međusobno ubijali. Nalaže i krvnu osvetu, ubijstvo, kao kazan za hotomično ubijstvo rođaka, jer krvna osveta bila je

[1] 2 Moj. (Exod.) 21, 23.—25.

[2] Bach, § 17.: Blutrache und Talion, str. 84.—89.; Waldmann, str. 20. 24. 91. i 112.

u običaju kod naroda poganskih naokolo Židova. Krvna osveta sastojala je u tomu, da je rođak umorenoga imao pravo dapače kao neku dužnost da nevinu krv svoga rođaka osveti sam, da naime sam ubije krivce bez suda i bez državne vlasti. Kako krvna osveta nije ipak bila osveta privatna, nego sredstvo zakonom ustanovljeno[1], isto tako nije ju Bog tako naložio kao da bi se baš morala izvršiti. Ona je bila vox Dei non jubentis, sed permitentis. Bog se njome zlima prijetio kao kaznom, strašnom, ali koja će se smjeti protiv njih upotrebiti, a da se u pojedinom slučaju izvrši ili ne, ostavlja ljudima na volju. Zato su Židovi krvnu osvetu svakako držali kao čin pravedan, čin dopušten, kao zakonito sredstvo, koje se moglo upotrijebiti, da se porodica i država sačuva od zla ubijanja. Reći pak da su krvnu osvetu smatrali kao nalog, koji se morao (uvijek) izvršiti, kad je tko čijeg rođaka ubio te pogotovo da su je smatrali kao neko vjersko obilježje ili čin, kod kojega su oni zamjenici Božji[2], držimo, da je ipak odviše. To (nas) vrijeđa, makar i ne prosuđivali tu stvar sa današnjega našega stanovišta, a protivi se i Sv. Pismu. Židovi dakle držali su, da Bog dopušta, da se hotomičnog ubojicu ubije i odstrani za uvijek iz vjerske općine. Nikada se nije smjelo krivca ubiti iz osobne mržnje, nego tek da se osveti smrt ubijena rođaka. Mora se priznati, da je krvna osveta velika nesavršenost, ali ju je Bog dopustio radi nesavršenosti, nekulture i Židova i poganskih naroda. Narodi poganski imali su krvnu osvetu, a Židovi su bili na tako niskoj kulturi, da se nije moglo od njih zahtijevati, da bi oni oprostili i prepustili stvar Gospodinu, koji kaže: „Moja je osveta, i ja ću naplatiti u svoje vrijeme[3].“ Zato im je Gospodin dopustio krvnu osvetu u slučaju umorstva člana porodice ili rodbine, a oni su živeći u takovim prilikama često izvršivali, no ne

[1] Cathrein, str. 105 s.

[2] To tvrdi Bach, str. 85.: „Die . . . Blutrache, . . ., erlangt, nie bei andern Völkern, so ganz besonders bei den Juden schon in vormosaischer Zeit einen religiösen Charakter; sie wird von Gott nicht bloss erlaubt, sondern ausdrücklich befohlen.“ Dokazuje to iz riječi, što ih Gospodin rekao Noi: „Tko prolije krv čovječju, njegova krv neka se prolije“ koje se riječi mogu dobro shvatiti, ako se kaže da je ovdje govor ne o nalogu apsolutnom, nego o dopuštenju, dakle ko prolije krv čovječju, smije se i njegova proliti i dopuštam da se i njegova prolije. Isto tako mogu se ovako shvatiti primjeri, koje navodi. Čini se, da je ovog mnijenja i Waldmann, str. 112., zatim Cathrein II, 105. s.

[3] 5 Moj. (Deut.) 32, 35.

kod nehotičnoga ubijstva kao pogani, nego samo kod ubijstva hotimičnog[1]. Ali Gospodin im nije nalagao kao da bi se oni baš morali osvetiti.

No još valja napomenuti i ovo. Ubojica se, da ne bude izvrgnut samovolji osvetnika, da može braniti svoju nevinost, mogao uteći u jedan od šest asyla[2], gdje je našao utočište, ako je dokazao, da dva dana prije smrti ubijenoga nije bio neprijateljski raspoložen prema njemu ili da ga nije ubio naumice iz mržnje ili osvete.

Isto tako s istih razloga bila je bar na neko vrijeme od potrebe „talio", odmazda, naplata: Oko za oko, zub za zub. Naime na pola divlji i tvrdovrati narod židovski nije se moglo drukčije voditi na putu ćudorednosti. Ali i ovaj zakon odmazde, „talio", bio je blaži, nego kod naroda poganskih. U zakonu je bila krvna osveta, ali se nije morala izvršivati, nego je bila, kako smo rekli, samo dopuštena. A kad se pak izvršivala, nije se činila samo da se ubojici osveti, kako kod pogana, nego iz viših motiva, radi toga što Bog to dopušta, da se krivac kazni, ljudstvo riješi zlotvora, i drugi postraše te zapriječi mnogo zlo privatno i javno. Kako „ultio" ipak nije morala da bude, tako je još manje morala da bude „talio", koja je mogla da bude samo putem suda. Nitko se za pretrpljenu nepravdu nije mogao sam da osveti i naplati na svoju ruku, nego se mogao obratiti na sud i preko istoga to pravo sebi steći. Sud mu je dosudio pravo na odmazdu, odštetu, ali nije smio za tim ići ni to učiniti iz mržnje. To su Židovi često i učinili, t. j. išli k sudu. Istina, ni ovo nije bilo baš idealno, ali takove su tada bile prilike čovječanstva, a sve zlo proizviralo je iz grijeha[3].

Premda krvna osveta nije bila nećudoredna, mogla je ipak radi ljudskih strasti lako dovesti do najveće mržnje i nepravde. Zato je ona svakako velika nesavršenost St. Z.

Ali da Gospodin ipak zabranjuje običnu osvetu i osvetu krvnu (talio et ultio) vidi se to n. pr. iz 3 Moj. (Lev.) 19, 18. kad kaže: „Non quaeras ultionem, nec memor eris iniuriae civium tuorum. Diliges amicum tuum, sicut teipsum. Ego Dominus. Nemoj se osvećivati, niti sjećati nepravde tvoga sugrađana . . ." Najoštrije zabranjuje osvetu 5 Moj. (Deut.) 32, 35. veleći: „Mea est ultio,

[1] Bach, l. c.; Cathrein, l. c.
[2] 4 Moj. (Num.) 35, 14; 5 Moj. (Deut.) 4, 41.
[3] Waldmann, str. 91. s.; Bach, str. 88.—119.

et ego retribuam in tempore, ut labatur pes eorum . . . Moja je osveta, i ja ću naplatiti u svoje vrijeme, da poklizne noga njihova . . .", t. j.: Ja imam pravo osvetiti se, mogu se osvetiti i za stalno ću se osvetiti, kad dođe zato zgodan čas. U Prov. 24, 29. kaže: „Ne dicas quomodo fecit mihi, sic faciam ei: reddam unicuique secundum opus suum. Nemoj reći: kako je on meni učinio, tako ću i ja njemu učiniti, ja ću svakomu naplatiti prema njegovom djelu."

Nadalje ultio i talio bile su kod drugih naroda (mnogo) oštrije. N. pr. kod Rimljana 12 ploča zakona. Kod Židova je doskora sud ovu stvar ublažio, tako da je kazan prešla u novčanu globu[1], pak se utuženo ubijstvo kao i tjelesne ozlede, moglo novcem platiti.

Napokon zabranjivao je Bog mržnju i prekomjerni gnjev n. pr. u 3 Moj. (Lev.) 19, 17.: „Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas super illo peccatum". Zabranjuje radovati se tuđoj nesreći[2], smrti neprijateljevoj[3]. Sve negativne dužnosti prema bližnjemu i neprijatelju izrečene su u riječima starog Tobije, što ih reče svome sinu: Pazi, da nikada ne učiniš nikomu, što ne bi rado, da tebi tko učini[4].

Ako je pak Izraelcima bilo naloženo da se neprijateljski drže prema nekim narodima te su vodili strašne ratove sa Amoncima i Moapcima[5], Filistejima, a osobito sa Kananejima[6], koji su stanovali u obećanoj zemlji, i koje su oni jednostavno poklali, bilo je tako od Boga naloženo, da se Izraelci, kako rekosmo, što lakše očuvaju od zla i što lakše sačuvaju svoj izraelski karakter te objavu Božju svima narodima. Što se pak tiče klanja Kananeja, bili su kod toga Izraelci samo oruđe Gospodina, koji je htio Kananeje radi njihove velike pokvarenosti posve uništiti, da ne kvare Izraelaca, baš kao što je potpunim uništenjem kaznio stanovnike gradova Sodome i Gomore. Ali ujedno bila je to narodu izraelskomu i ozbiljna opomena te prijetnja, da i sam ne bude zao, već dobar.

Istina je nadalje, da su psalmi Davidovi ratoborni, ali se ne protive ljubavi prema neprijatelju, nego ju naprotiv slave. Treba

---

[1] Waldmann, str. 110.
[2] Prov. 17, 5. 3. Eccle. (Sir.) 8, 8.
[3] Bach, str. 89. ss. o negativnim dužnostima prema bližnjemu i neprijatelju.
[4] Tob. 4, 16.
[5] 5 Moj. (Deut.) 23, 3. s.
[6] 4 Moj. (Num.) 31, 15.—18.

psalme samo dobro razumjeti. Iz njih govori prava ljubav prema Bogu i izabranomu narodu, izviru iz ljubavi prema Bogu i skrbi za narod izraelski. David imao je mnogo neprijatelja, od kojih je i mnogo trpio. Svjestan sebi svoje nevinosti i da je on pomazanik Gospodnji, držao je, da je boj protiv njega kao namjesnika Božjega te predstavnika naroda izabranoga i boj protiv Jehove te njegovih naredaba. David se odlučno stavlja na stranu Jehove i mrzi neprijatelje Gospodnje te kaže, da ih mrzi mržnjom savršenom[1]. Izraelcima bilo je od Boga naloženo, da mrze neprijatelje Božje, t. j. da se s njima ne druže, da od njih bježe, da se ne bi općeći s njima i sami od njih pokvarili. Ne mrzi David neprijatelja svojih radi njemu nanesenih uvreda iz svoje osobne mržnje, nego mrzi njihovu zloću protiv Boga, ne mrzi nje same, njihove osobe, nego njihovu zloću, njihove grijehe. Vidi se to i iz konteksta, gdje namah dolazi izraz „iniquitas“[2], (nequitia), što očito označuje zloću moralnu, grijehe, a ne osobu. Kako Gospodin ne može imati milosrđa sa otvrdnulim grješnicima, dobri unaprijed govore, da će ovi propasti te se slažu sa pravdom Božjom, pače mole Boga, da požuri taj čas, da ga prestaju ovdje vrijeđati i druge kvariti. Toga uistinu nitko ne želi, nego se sve prepušta volji Božjoj, no to se unaprijed vidi kao gotova činjenica. Tako je i David molio i govorio slažući se sa voljom Božjom, prepustio sve Bogu, da kazni njegove neprijatelje ili ne kazni. David želi, da Bog slavi slavlje nad bezbožnima i želi, da se uništi grijeh bez obzira na grješnike, što oni kod toga trpe i propadaju. Na ovaj način molio je u Psalmu 68, 29., da grješnici budu izbrisani iz knjige života: „Deleantur de libro viventium“. David želi samo da se vrši pravda Božja i da nestane grijeha. Tako ovo tumači sv. Toma[3]. Sv. Augustin opet kaže, psalmi Davidovi jesu proročka viđenja u obliku želje[2]. I sam Spasitelj proriče grješnicima propast, ali im toga ne želi. Da, ovo je sve ispravno, jer ljubav prema bližnjemu i neprijatelju ima svoje granice u ljubavi prema Bogu, budući da Njega moramo ljubiti nada sve. Mrziti na nečiju zloću, znači ljubiti ga.[4]

---

[1] Psal. 138, 22.: „Perfecto odio oderam illos: et inimici facti sunt mihi.“

[2] 138, 24, 2. S. th. 2. 2. qu. 25, a. 6.; Waldmann, str. 114.—119.; Bach, 100.—105.

[3] Sermo 22.

[4] Sv. Toma, S. th. 2. 2. qu. 25 a. 6. ad. 3.

No ipak i ova revnost Davidova, jer prizivlje više na pravdu Božju, nego milosrđe Božje, je neka nesavršenost St. Z.

Takovi izlivi ljubavi prema Bogu i narodu odabranomu nalaze se i kod proroka.[1]

Odgovorivši ovako na prigovore protiv ljubavi prema neprijatelju u St. Z. prelazimo na dokaz, da je ljubav prema neprijatelju u St. Z. bila u istinu naložena.

Zapovijed ljubavi prema neprijatelju u St. Z.

Ljubav prema neprijatelju bila je naložena u St. Z., ali više negativnim načinom nalažući više negativne dužnosti ljubavi prema bližnjemu i neprijatelju, naime u koliko je Bog zabranjivao talio i ultio, zatim mržnju i gnjev, veselje nad tuđom nesrećom i smrti neprijatelja. Negativne dužnosti izrečene su osobito u 3 Moj. (Lev.) 19, 11.—18.

Ali bila je ljubav prema neprijatelju u St. Z. naložena i pozitivnim načinom te je bilo pozitivnih dužnosti i prema neprijatelju. St. je Z. pozitivno nalagao, što već razum kazuje, da čovjek Boga, kao biće najsavršenije, ljubi nada sve iz svih svojih sila, a radi Njega bližnjega, t. j. svakoga čovjeka kao samoga sebe. U 5 Moj. (Deut). 6, 5. stoji: „Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota mente tua, et ex tota fortitidine tua," a u 3 Moj. (Lev.) 19, 18.: „Diliges amicum (i. e. proximum) tuum sicut teipsum." Ovime nam se nalaže, da ljubimo sve ljude, dakle da ljubav naša bude općenita. Kao razlog da ljubimo sve ljude navodi St. Z. to, što je Bog sve ljude stvorio te ih ljubi[2]. Da čovjeku bude lakše ljubiti bližnjega ističe on veliko dostojanstvo bližnjega — čovječje, čovjek je slika Božja, načinjen na sliku Božju[3]. Kao što St. Z. zapovijeda, da ljubimo sve ljude, tako zapovijeda, da ih ljubimo iznutra, u srcu, odnosno iskreno, da im želimo dobro kao i sami sebi. Negativno kaže to u već navedenom mjestu 3 Moj. (Lev.) 19, 17. s., gdje kaže: Ne mrzi brata svojega u srcu svome, . . . nemoj tražiti, da se osvetiš, niti se sjećaj nepravde sugrađana svoga; u Prov. (Sir.) 8, 8.:

[1] Is. 13, 14. 48.; Jerem. 18, 21. ss. Steinmüller kaže, da je ljubav prema neprijatelju kod proroka savršenija, nego li kod Davida i Mojsija; str. 59.—63., Waldmann se tomu protivi. l. c.

[2] 5 Moj. (Deut.) 4, 31.

[3] 1 Moj. (Gen.) 1, 26. s.

Nemoj se veseliti tuđoj nesreći ni smrti neprijatelja. Ne mrziti, ne tražiti osvete, zaboraviti nepravdu etc. jesu unutrašnji čini čovječje duše. Pozitivno uči ovu istinu u riječima, kojima u 3 Moj. (Lev.) 19. završuje ove negativne čine ili dužnosti, govoreći: Ljubi bližnjega svoga kao samog sebe. Jer ljubiti nekoga znači dobro mu htjeti, rado ga imati, dalje veseliti mu se, htjeti se s njime sjediniti. Ovo su unutrašnji čini duše čovječje, pak St. Z. ovime nalaže, da moramo bližnjega u srcu svome pozitivno ljubiti.

Dalje St. Z. nalaže, da se unutrašnja ljubav prema bližnjemu mora očitovati prema vani, drugim riječima, da mora biti djelotvorna, te nam nalaže različita djela duhovnoga i tjelovnoga milosrđa, dakle da mora biti pozitivna. Djelo duhovnoga milosrđa je n. pr. bratska opomena, koju nalaže u 3 Moj. (Lev.) 19, 17., kad veli: . . . iskaraj ga otvoreno, . . Ovime nam se nalaže da ne šutimo na tuđi grjeh, osobito ako smo na to zvani, već da dotičnika opomenemo u ljubavi, da se on grijeha ostavi. Osobito je mnogo mjesta u St. Z., na kojima se zapovijedaju djela milosrđa tjelovnoga. U 2 Moj. (Exod.) 23, 4. kaže se: „Ako naiđeš na vola neprijatelja svoga ili na magarca, gdje je zalutao, odvedi ga k njemu“, a u retku sljedećem — 5.: „Ako vidiš, gdje je nenavidniku tvomu magarac pao pod teretom, nemoj da ga ostaviš, nego mu pomozi.“ Osobito lijepo kaže se, da činimo dobra djela neprijateljima u Prov. 25. 21. s., jer da ćemo ih time predobiti, da će se popraviti, a Gospodin da će nam to nagraditi: „Ako je neprijatelj tvoj gladan, nahrani ga; ako je žedan, daj mu vode, da pije, jer tako ćeš živo ugljevlje zgrnuti na glavu njegovu i Gospodin će ti nagraditi.“ Neprijatelj naime, kad bude vidio, da mu činimo dobro, posramit će se sam pred sobom, i prestat će biti neprijatelj. Drugdje opet kaže, da se rado pomirimo, ako nas je tko uvrijedio[1].

Ovom svojom naukom o ljubavi prema bližnjemu, svojim izričnim zapovijedima da moramo ljubiti sve ljude, pak i iste neprijatelje i to radi Boga, St. Z. natkrilio je nauku i ljubav klasičkih naroda, koji se sami posebi nijesu mogli dići do toga da bi ljubili sve ljude pa i neprijatelje — radi Boga, koga su mogli spoznati naravnim svjetlom svoga razuma. Istina čini i djela ljubavi Izraelaca nijesu bili kao dobra djela kršćana, jer nijesu proizlazili toliko iz čiste ljubavi, koliko iz neke težnje

[1] Moj. (Gen.) 33; 1 Kralj. 24.

za pravednosti, ipak gledom na moralnu vrijednost na daleko natkriljuju dobra djela i čine poganskih—klasičkih—naroda[1]. Jer djela onih osnivaju se samo na naravnom spoznanju sebe i čovječje naravi, na naravskom odnošaju čovjeka napram čovjeku, a djela i pravednost Izraelaca osnivaju se na vrhunaravnoj objavi Božjoj, na riječima i zapovijedima Božjima, dakle na ljubavi naprama Bogu. Jer je Bog sve ljude stvorio, sve ih ljubi, jer je Bog naložio, da sve ljude valja ljubiti, mora i Izraelac radi Boga da ljubi sve ljude.

No premda je u St. Z. jasno rečeno, da valja ljubiti neprijatelje, dakle sve ljude, ipak su Židovi ovu zapovijed suzili samo na svoju narodnost, a protivnici radi gore navedenih poteškoća rado zabavljaju protiv ljubavi prema neprijatelju u St. Z. kao da je uopće i bilo nije.

Primjeri ljubavi prema neprijatelju u St. Z.

Dokazavši da je ljubav prema neprijatelju u St. Z. bila naložena i riješivši poteškoće protiv nje, odnosno pobivši prigovore, treba da pokažemo ljubav prema neprijatelju St. Z. u primjerima praktičkoga života.

Mnogo lijepši primjeri ljubavi, nego li kod poganskih naroda, nalaze se u St. Z. Abraham bojeći se, da bi moglo doći do zavadnje između njega i Lota, prepusti Lotu plodniji kraj, dolinu, gdje su bili lijepi gradovi Sodoma i Gomora, a sam odilazi u lošiji kraj, u dolinu Mambrijsku kod Hebrona. Kad je pak Gospodin naumio Sodomljanje i Gomorane uništiti, Abraham se za njih, premda tuđince, molio Gospodinu, da ih poštedi. Jakov priznaje, da je učinio nepravdu bratu svomu Ezavu prevarivši ga za prvenaštvo i očini blagoslov[2], klanja se Ezavu i pruža mu darove. Ezav pak oprašta Jakovu grleći ga i ljubeći ga, plačući, a darove prima tek, kad ga Jakov za to izrično zamolio. Josip Misirski ili Egipatski, braći svojoj, koja su ga prodala kao roba trgovcima, oprašta, izljubivši ih sve i isplakavši se nad njima, daje im žita, a potom najljepši kraj u Egiptu u nasljedstvo, naime u Gesenu[3]. Mojsije moli za svoga brata Arona i svoju sestru Mariju, koji su ga prezreli[4]. Kao najstrpljiviji

[1] Ovo vrlo lijepo kaže Bach, str. 93.
[2] Gen. 33, 4.
[3] 1 Moj. (Gen.) 45, 40.; 47, 11.
[4] 4 Moj. (Num.) 12, 13.

čovjek moli za svoj tvrdovrati i prema njemu neprijateljski narod izraelski.[1]

Najljepši primjer ljubavi prema neprijatelju u St. Z. podaje nam kralj David u svom držanju prema Saulu, koji ga je ponovno hotio ubiti, a David njega nije htio da ubije niti mu išto na žao učini, premda je to mogao učiniti. Kad pak Davidu doprije vijest o smrti Saulovoj ipak žali za njim, pače razdrije haljine svoje od žalosti i stane ridati i plakati, posti do večera, nazivajući Saula junakom i dobrotvorom naroda izraelskoga, za kojim treba da svi žale[2]. Poslije opet kralj David prisiljen, da bježi bosonog pred nezahvalnim sinom svojim Apsalomom, koji je na njega vojsku podigao, reče svojim ljudima prije bitke: „Čuvajte mi sina Apsalona“, t. j. da paze da ga ne ubiju, a kad, mu dojaviše smrt Apsalomovu, plakaše za njim: „Sine moj Apsalome, Apsalome, sine moj! Kamo sreće, da sam ja umro mjesto tebe[3].“ Semej, rođak Saulov, rugao se Davidu, kad je bježao ispred Apsaloma preko potoka Cedrona uz goru Maslinsku, i nabacivao se kamenjem za njim. Ipak David nije dopustio Abisaju da ubije Semeja, a kad ga je Semej poslije molio za oproštenje, oprostio mu je posve[4].

Stari Tobija, koji je bogobojazno živio čineći svima raznovrsna dobra[5], slijep, ne ljuti se na svoju ženu Anu, kad ga ona ukoravala[6], nego se ražalošten plačući molio Gospodinu, da bi umro, ako je to Njegova sveta volja, jer mu je bolje da umre, nego li ovako živjeti[7]. Sina pak uči, da majku svoju uvijek poštuje, a kad umre, da je ukopa kraj njega[8].

Ali kako god su krasni primjeri starozavjetne ljubavi prema neprijatelju i uvreditelju, ipak imade i kod ovih najvećih muževa St. Z. čudnih pojava strašne osvete. Tako Mojsije ubija, odnosno pomaže ubiti Egipćana, koji je navalio na Izraelca. David ubija mladića tuđinca, koji mu dojavi smrt Saulovu, za koju reče, što nije istina, da mu ju je on sam zadao, nadajući se, da će ga David zato nagraditi. Tik pred smrt svoju izdaje

[1] 4 Moj. (Num.) 12, 3.
[2] 2 Kr. 1, 11.—27.
[3] 2 Kr. 18, 33.
[4] 2 Kr. 16, 5. ss.
[5] Tob. 1, 19. s.
[6] Tob. 2, 22.
[7] Tob. 3, 1.—6.
[8] Tob. 4, 3.—5.

David nalog, da se ubije stari i zaslužni vojvoda Joab, govoreći sinu svome Salamonu: „Non deduces canitiem eius pacifice ad inferos. Gledaj, da ne pustiš sijedu kosu njegovu da u miru sađe u carstvo mrtvih," jer je ubio vojvodu Abnera i Amasu, sina Jeterova[1]. Isto tako nalaže Salamonu da ubije i Semeja: „— deducesque canos eius cum sanguine ad inferos. Gledaj, da sijeda kosa njegova dođe sa krvlju u carstvo mrtvih[2]." Kako Mojsije ubija Egipćana zato, da oslobodi Izraelca, sebi bližega, tako David ne veli sinu svomu da ubije Semeja iz mržnje i osvete protiv Semeja radi one uvrede, što mu ju je nanio, nego iz težnje za pravdom, jer je Semej uvrijedivši njega, uvrijedio pomazanika Gospodnjega. Joaba opet nalaže ubiti, jer je bez znanja njegova ubio vojvodu Abnera[3] i time izvrgao kralja krivom sumnjičenju, kao da ga je on sam dao ubiti, i jer je ubivši Amasa[4] njegov kraljevski ugled ruglu izvrgao. Iz ovih razloga drži David, da Joab i Semej ne smiju ostati nekažnjeni.

No tumačili ovo kako mu drago, ostaje ipak neka trpkoća i zazornost. Protivnici ovo rado iznose kao prigovore protiv ljubavi St. Z., no ovo ipak ne obara ljubavi starozavjetne, nego samo pokazuje kako je ona u poredbi sa kršćanskom ljubavi bila nesavršena. — Ljubav Izraelaca prema bližnjemu i neprijatelju veća je i savršenija negoli ona pogana, ali i ona je ograničena, ne prelazi granice židovske vjere i narodnosti te je u poredbi sa ljubavi N. Z. još uvijek nesavršena.

Istinu, da smo dužni ljubiti i neprijatelje, razum čovječji i sam po sebi spoznaje, ali spoznaje teško. Još je teže ovu zapovijed naravnog zakona izvršivati samo sa silama naravnima. Pak ipak ima već kod pogana lijepih primjera ljubavi prema neprijatelju, ali ti su opet tako rijetki pa i kod mlađih stoika, koji su stajali pod utjecajem kršćanstva, da se o ljubavi prema neprijatelju kod pogana ne može ni da govori. Kako se zapovijed ljubavi prema neprijatelju spoznaje lakše i savršenije po objavi Božjoj, tako se ona uz milost Božju, to vrhunaravno pomagalo, lakše i izvršuje. Zato se nalaze kod Židova savršeniji i češći primjeri ove ljubavi, nego li kod pogana, samo što je i ona skučena na uske granice izraelske. Zato ljubav prema

[1] 3 Moj. (Lev.) 2, 5. s.
[2] 3 Moj. (Lev.) 2, 8. s.
[3] 2 Kr. 3, 27.; cf. Arndt. ad l.
[4] 2 Kr. 20, 10. cf. Arndt, ad l.

neprijatelju zapravo začinje sa kršćanstvom, jer kršćanska ljubav k neprijatelju ne pozna granica, već se odnosi na sve ljude, bili nama oni prijatelji ili neprijatelji, bili koje mu drago vjere ili narodnosti. Zato je kršćanska ljubav nešto novo, ali ne nešto, čega prije nije bilo nikako, nego nešto novo gledom na njenu općenitost i savršenost, o čemu svemu ćemo sada raspravljati.

Ljubav prema neprijatelju u N. Z. uopće.

Ljubav prema bližnjemu klasičkih naroda i St. Z. u teoriji i praksi natkriljuje ljubav N. Z. Između naroda poganskih, osobito klasične starine, bilo je toliko mržnje radi narodnosti, n. pr. između Grka, (Kartažana te Gala), s jedne strane i Rimljana s druge strane, a između ovih i Židova i radi vjere. Koliko je bilo mržnje između pravovjernih Izraelaca i pogana Samarjana, Amonaca, Moapca, Filisteja i Kananeja. Pogani su općenito govoreći ljubili samo prijatelja i opraštali samo do stanovite granice, koja se tobože ne protivi časti. Židovi su opet suzili ljubav samo na svoje zemljake i otvorene prijatelje svoje narodnosti, učeći izrično da neprijatelja izvan narodnosti izraelske valja mrziti, traže često osvetu: Oko za oko, zub za zub, ne opraštaju hotimično ubijstvo rođaka, proklinjaju neprijatelja i mole se, da mu Gospodin naplati po njegovoj zloći. Granice ljubavi od poganstva i Židovstva postavljene imao je da ukloni Gospodin Isus Krist sa svojom naukom o ljubavi. Isus je učio, da valja ljubiti svakoga bez razlike vjere i narodnosti i to zato, što je on čovjek[1], da ga valja ljubiti uvijek, t. j. da nema časa ni slučaja, kad ga ne bi trebalo ljubiti. Isus je učio ljubav prema bližnjemu ne samo riječju, nego i primjerom. Kršćanska ljubav ne pozna granica, preko kojih ne bi smjela ići, osim jedino ljubavi prema Bogu i pravedne ljubavi prema samomu sebi. Boga naime moramo ljubiti nada sve, jer je On biće najsavršenije te dobro najveće i jer nam je od Njega svako dobro. Isto tako sebe moramo većma ljubiti, nego li bližnjega, jer smo sami sebi bliže nego li drugi. Amor ordinatus incipit ab ego.

Iza ovoga općenitoga orisa novozavjetne ljubavi prema neprijatelju, valja da prikažemo tu ljubav napose iz riječi Isusovih, zatim iz riječi apostola, a iza toga sjajnim primjerima iz života Spasiteljeva, apostola i drugih svetih.

[1] Luk. 10, 30 —37.

Ljubav prema neprijatelju N. Z. iz riječi Isusovih.

Ljubav prema neprijatelju bila je u St. Z. jasno izrečena, ali u N. Z. izrečena je ona još jasnije i češće. Spasitelj ljubav k neprijatelju ističe kao nešto glavnoga u svojoj nauci. Što je koja istina u Sv. Pismu češće i jasnije izrečena, to ona tim više vrijedi u dogmatskom i moralnom smislu, to smo više dužni u nju vjerovati te se je držati u činima našima, u našem praktičnom životu. Zato je i Spasitelj, da nam pokaže kako je ova istina i dužnost, koju su Židovi natrunuli, a pogani je, osim onih najvećih duhova, nijesu ni poznali, znamenita, nju još osobno objavio i toliko puta naglašivao. Toliko puta je govorio o ljubavi prema bližnjemu samo, da što jasnije istakne ljubav prema neprijatelju. Toliko je učio, da valja ljubiti neprijatelja, nesamo indirektno, nego direktno, izrično, tako, da je ovo posve jasno.

Kao što je za istinu, da treba i neprijatelja ljubiti, u St. Z. glavno mjesto 3 Mojs. (Lev.) 19, 18., tako je u N. Z. za nju glavno mjesto Mat. 5, 43.—48. Spasitelj je govoreći u svojoj besjedi na gori o osam blaženstvima nadovezao ljubav prema neprijatelju kao vrhunac kršćanske savršenosti i kao nešto, što se protivi naziranju St. Z. te ovdje rekao: „Audistis quia dictum est: „Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos.“ Čuli ste da je rečeno[1]: Ljubi bližnjega svoga, a mrzi neprijatelja svoga. Ja vam pak kažem (kao onaj, koji ima pravo to reći i od vas tražiti)[2]: Ljubite neprijatelje svoje, dobro činite onima, koji na vas mrze i molite se za one, koji vas progone i kleveću. Posve jednako stoji u Luk. 6, 27 s. Spasitelj je ovu istinu na ovim mjestima jasno potvrdio, kao zapovijed sankcionirao svojim Božanskim ugledom: „Ego autem dico vobis.“ Ali je i jasnije izrekao te učio savršeniju ljubav prema nepri-

---

[1] a ne: čuli ste, da je rečeno „starima“, jer ovo nije od Boga objavljeno, nego su to farizeji pridodali.

[2] Hunolt, Christliche Sittenlehre, 53. Pred. n. 12. str. 280: „Ego, ich dein höchster Herr, Ego, ich, auf dessen Wink Himmel und Erde, Engel und Teufel, Winde und Meere gehorchen. Ego, ich, der Herr über Leben und Tod. Ego, ich, der ich die, so mir gechorchen, ewig belohne, und Ungehorsamen ewig verdamme: Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros.“

jatelju, nego li je ona u St. Z., gdje se držalo, da se neprijatelja izvan Izraela smije mrziti. Isus Krist nesamo, da zabranjuje mržnju i osvetu protiv neprijatelja, nego dapače zapovjeda da mu dobro činimo, da mu za zlo vraćamo dobro. On je ljubav prema neprijatelju učio još na mnogo mjesta na različite načine, ali, štogod se o njoj govorilo, iz ovih se mjesta dade izvesti. Tako u Luk. 6, 35. kaže Spasitelj, neprijatelju treba opraštati, a treba mu opraštati, jer Bog rado oprašta, treba biti milosrdan kao što je milosrdan naš Otac nebeski (r. 36)., moramo oprostiti, da Bog oprosti nama. Da Oprostimo neprijatelju, neophodno je nužni uvjet, da nama Bog oprosti, ali naravski, nije to jedini uvjet, već se moramo čuvati i drugih grijeha, ogovora i klevete etc., moramo izvršivati sve, što nam zakon Božji nalaže.[3]

Osobito jasno uči nas Gospodin ovu zapovijed u Očenašu (Mat. 6, 9. ss.). Rekavši Spasitelj kako treba činiti milostinju i moliti se i nasamo, kad nas ljudi ne gledaju te da ne tražimo zato hvalu ljudi, učio je moliti Očenaš. U ovoj molitvi nazivljući Boga našim Ocem: „Pater noster, qui es in coelis“, uči da smo mi svi djeca Božja, i braća međusobno te se dosljedno kao takovi moramo ljubiti. U petoj prošnji: „Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris“, uči, da molimo svi za jednoga, i jedan za sve, da nam Bog svima oprosti i da će Bog nama oprostiti samo, ako mi oprostimo našim dužnicima, a to su naši uvreditelji i neprijatelji. U šestoj prošnji moramo moliti jedan za drugoga, da nas Bog oslobodi od napasti, kojoj bismo mogli podleći i sagriješiti. Uči nas dakle, da za neprijatelje molimo i da im oprostimo, ako hoćemo, da Bog nama oprosti. Da pokaže, kako je nužno, da mi našemu uvreditelju oprostimo nadovezuje ozbiljno oštre riječi: „Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester coelestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.“ Isto tako potkrepljuje Spasitelj svoje riječi u Mark. 11, 24. s., gdje nas potiče na molitvu, kad što od Boga želimo. Ali kaže, Bogu se ne mili naša molitva, dok bližnjemu ne oprostimo. Zato prije molitve, kaže, moramo bližnjemu oprostiti, da Bog oprosti nama naše grijehe te nam udijeli, što od Njega molimo.

---

[3] Segneri: Manna 4. 25. oktob. n. 4. p. 197. 2. Aufl. Regensburg 1879.

O kršćanskom opraštanju kao uvjetu, da nama Bog oprosti, govori u priči o nemilosrdnom sluzi (Mt. 18, 23. ss.), kojemu je njegov gospodar oprostio sav golemi dug, kad je usrdno molio samo da mu dug, t. j. vrijeme za isplatu dužne svote odgodi, a on se svomu drugu, koji mu je bio dužan samo neznatnu svotu, nije hotio smilovati ni toliko, da bi mu rok otplate odgodio, već ga je zlostavljao tražeći smjesta od njega dugovinu. Nemilosrdnog slugu bacio je gospodar u tamnicu, zato što se nije htio smilovati svome drugaru, kao što se on smilovao njemu. Spasitelj završuje priču sa oštrom opomenom, da će i Bog tako učiniti s nama, ako jedan drugomu ne oprostimo od srca, t. j. u nutrinji i posve zauvijek: „Sic et Pater meus coelestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris“ (Mat. 18, 35.). Gospodin ovdje kaže, da ćemo biti najstrašnije kažnjeni, ako ne budemo opraštali onima, koji nas uvrijede. U Luk. 17, 4. kaže Spasitelj: „Et si septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens: Poenitet me! dimitte illi“, t. j. kolikog puta netko pokazuje, da mu je žao, što nas je uvrijedio, da mu oprostimo. A Petru na pitanje koliko puta na dan bi oprostio bližnjemu, da li sedam puta, odgovara, da oprosti sedam puta sedamdeset[1], to znači uvijek, makar isti i ne molio za oproštenje, ni izvana ne pokazivao, da mu je žao, što nas je uvrijedio. Moramo mu u srcu oprostiti, a izvana — bar nakon nekog vremena — iskazivati općenite znakove ljubavi. Naglašujući oproštenje i izmirenje Spasitelj korio je, pače izrično, u besjedi na gori farizeje zbog njihove tvrdoće prema grješnicima i nevoljnima.

Kako treba i neprijatelju, osobito kad je u velikoj nevolji i potrebi, pomoći, zaboraviti na sve uvrede i činiti mu dobro koliko je moguće, pače i uz žrtve, uči nas Spasitelj u svojoj dirljivoj priči o milosrdnom Samarjaninu, koji je tuđincu i i neprijatelju Izraelcu učinio veliko djelo milosrđa tjelovnoga. Luk. 10, 30.—37. Izraelci su jako mrzili Samarjane, kao protivnike svoje vjere i narodnosti, ovi opet Izraelce. Zakonoznancu Židovu kaže Isus: „Vade fac et tu similiter“, t. j. da i on čini djela milosrđa svakomu, pak i neprijatelju.

Najteže je uvrede i nepravde strpljivo podnijeti i ne osvećivati se te činiti dobro uvreditelju. Da to ipak moramo činiti, naime opraštati uvrede i nepravde strpljivo podnositi i ne osve-

[1] Mat. 18, 21. s.

ćivati se, govori o tom Spasitelj — osim na gore pomenutim mjestima — i u Mat. 5, 38. ss., gdje kaže, u St. je Z. vrijedilo oko za oko, zub za zub, kako već rekosmo, ali od sada neka bude drukčije. U St. Z. vladala je stroga pravda, a manje milosrđe, u N. Z. neka bude ljubav i milosrđe. Ni u St. Z. nije čovjek smio sam sebi krojiti pravdu i osvetiti se, nego je mogao ići k sudu, koji mu je njegovo pravo dosudio, što je bilo posve u redu sa stanovišta pravednosti. Ni u N. Z. nije Spasitelj zabranio ići na sud, nego je samo izrazio želju, da se toliko ne ide k sudu i ne traži toliko pravda, nego se neka rađe oprašta, ako je to ikako moguće i neka se čini dobro neprijatelju te kaže: „Ego „(Deus homo)" autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi alteram. Et ei, qui vult tecum iudicio contendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium." Farizeji su učili, da se smije neprijatelja mrziti[1], a Isus pak kaže: Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos" (Mat. 5, 44). I kao jaki razlog da i neprijatelje ljubimo čineći im dobro, navodi da ćemo samo tako biti sinovi i djeca Božja, slični Ocu nebeskomu, koji čini dobro svima, daje sunce i kišu dobrima i zlima (Mat. 5, 45.). Kaže dalje, publikani i pogani, javni grješnici i neznabošci ljube svoje prijatelje, a mi moramo više činiti, ako želimo da za našu ljubav primimo plaću od Boga, t. j. mi moramo ljubiti i neprijatelje (Mat. 5, 46. s.). Završuje sa krasnim riječima: „Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester coelestis perfectus est." (Mat. 5, 48.), kojima riječima opet potičući nas na savršenost kaže, da ljubimo neprijatelje, jer samo tako ćemo biti savršeni i slični Ocu svomu nebeskomu.

Bogu se ne mile ni naše molitve ni naši darovi ni žrtve, ako na bližnjega mrzimo. U svojoj besjedi na gori kaže Spasitelj, govoreći o ljubavi naprama bližnjemu, ako se prije prinošenja dara u Crkvi sjetimo, da ima bližnji što protiv nas, t. j. da smo s njime u zavadnji, da smo ga uvrijedili, da se moramo najprije s njime izmiriti, a onda tek dar Bogu prinijeti, žrtvovati. (Mat. 5, 23. s.).

Uvredu i nepravdu bez opiranja primiti i strpljivo podnijeti te biti pripravan podnijeti još veću uvredu i nepravdu, je savršena ljubav prema neprijatelju, koju Krist Gospodin ne nalaže, nego samo savjetuje.

[1] 3 Moj. (Lev.) 19, 18.

Ali da još bolje razumijemo kakovu savršenu ljubav prema neprijatelju preporučuje Krist, treba da promotrimo značenje pojedinih riječi Njegovih[1]. Zaušnica obezčašćuje i nekoć su je primali samo robovi kao oni, koji nemaju nikakvog ugleda ni moralne vrijednosti. Gospodin pak kaže, kršćanin, da bude savršen, kad nevin primi jednu zaušnicu, neka primi dragovoljno još i drugu, da pokaže, da mu je više ljubav prema bližnjemu, nego li vlastita čast. Ogrtač kod Židova bio je najnužniji komad odijela, koji se nije smjelo zaplijeniti[2]. Ipak kršćanim, ako može, neka i njega dade pohlepnomu, da time pokaže, da je ljubav prema bližnjemu vrednija i potrebnija od svakog zemaljskog posjeda. Ako te tko moli kaže Gospodin, da ideš s njime jednu milju daleko da mu put pokažeš, da mu teret pomogneš nositi, ili društvo praviš, a ti ako ti je moguće, idi još i drugu milju, da pokažeš, da ti to ide iz ljubavi, jer djela ljubavi, kad je moguće i nužno, moraju se činiti, a kad nije nužno a moguće je, jako se preporučaju.

Ljubav prema neprijatelju N. Z. iz riječi apostola.

Gotovo istim riječima, s kojima govori Bog — Jehova — u St. Z. i Isus Krist u N. Z., uče apostoli zapovijed ljubavi prema bližnjemu i neprijatelju, napose pak sv. Ivan i sv. Pavao u svojim poslanicama.

Sv. Pavao u poslanici na Rimljane glavi 12. učeći Rimljane, da se ne podadu taštini svijeta, nego da posve Bogu služe, uči ih da se međusobno ljube osobitom — bratskom — ljubavi „caritate fraternitatis“ te da od svoga čine dobra djela bližnjemu, dapače i neprijateljima, govoreći u r. 14.: „Benedicite persequentibus vos; benedicite et nolite maledicere“ U r. 17. iste glave zabranjuje osvetu: „Nulli malum pro malo reddentes; providentes bonum non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus.“ Dalje u r. 18., kao i u Hebr. 12, 14. nalaže, da smo miroljubivi: „Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes,“ a u r. 19. kaže, da ne vraćamo zlo za zlo, da se ne osvećujemo i sami sebi ne podajemo zadovoljštinu, već sve prepuštamo Gospodinu, koji će svakomu dati prema njegovim djelima: „Non vosmetipsos defendentes, carissimi, sed date locum irae. Scriptum est enim: Mihi vindicta, ego

[1] Steimüller, str. 65. ss.

[2] Exod. 22, 26.; Luk. 6, 29.

retribuam, dicit Dominus.“ Riječima St. Z[1]. u r. 20. zapovijeda nam pozitivno, da činimo djela milosrđa tjelovnoga, da time predobijemo neprijatelja, t. j. da postane dobar: „Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.“ I konačno završujući ovo poglavlje kaže opet, da se ne osvećujemo, nego da vraćamo za zlo dobro u znamenitoj stavci: „Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.“ U Kol. 3, 13. kaže, da moramo jedan drugoga strpljivo podnositi, i jedan drugomu opraštati, kao što Gospodin oprašta nama. „Supportantes invicem, et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet quaerelam; sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos.“ Pjesmu ljubavi prema bližnjemu pjeva u 1 Kor. glavi 13., gdje navodeći svojstva ljubavi uči time kakova mora da bude ljubav i prema neprijatelju.

Da ne smijemo vraćati zlo za zlo ni kletvu za kletvu, nego da moramo uzvraćati dobrim, veli sv. Petar u svojoj prvoj poslanici 3, 9. dapače kaže u r. 8., kao i u 1, 22. da podržajemo među sobom nježnu ljubav, da smo amatores fraternitatis. Sv. Petar u retku 9. kaže: „Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes, quia in hoc vocati estis, ut benedictionem haereditate possideatis,“ dok opet u 48. nalaže nama uzajamnu ljubav kao prvo sredstvo, što će nam pokriti naše grijehe i učiniti kao da ih nijesmo počinili, t. j. što će učiniti, da će nam Bog grijehe radi naše ljubavi prema bližnjemu oprostiti. Isti apostol nadalje preporuča vjernicima da budu krotki i ljubazni prema opadačima[2], da im činimo dobro, ne bi li ih tako predobili za Boga[3], da rado stradaju radi pravde kao što je stradao pravednik Krist Gospodin[4] i da se scijene sretnima, da mogu što trpjeti radi pravde[5].

Sv. Jakob odvraća od zlobe i srdžbe kao od stvari, koje se protive svetosti. Kaže neka budemo spori srditi se, jer srdnja čovječja ne čini pravde Božje[6] i preporučuje krotkost[7], odvraća od zavisti kao uzroka mnogih zala[8]. Kad nema ovih mana u

[1] Prov. 25, 21.
[2] 1 Petr. 3, 16.; 2, 16.
[3] 1 Petr. 2, 12.
[4] 1 Petr. 3, 17. s.
[5] 1 Petr. 3, 14.
[6] Jak. 1, 19. ss.
[7] Jak. 1, 21.; 3, 13. 17.
[8] Jak. 3, 14. 16.

srcu našem može cvasti prava i iskrena ljubav prema bližnjemu, puna milosrđa i dobrih djela[1]. Drugdje opet kaže, da ne preziremo siromašnih[2] i da sud bez milosrđa čeka one, koji ne će da su milosrdni prema svomu bližnjemu[3]. Prava ljubav odvraća zlo od bližnjega, napose zlo duhovno, pak zato sv. Jakob nalaže da bližnjega, koji je na krivom putu, što je i naš neprijatelj, privedemo na pravi, da se smanje njegovi grijesi, t. j. da počne pobožno živjeti i spasi svoju dušu, dakle nalaže nam bratsku opomenu[4].

Krasno o zapovijedi ljubavi prema bližnjemu, a tako i o ljubavi prema neprijatelju, govori apostol ljubavi, sv. Ivan. On nazivlje ovu zapovijed starom i novom[5]. Punim pravom nazivlje ju starom, jer je već odavno postojala i svima poznata. Izrekao ju je toliko puta Krist Gospodin u N. Z., a Jehova u St. Z. Toliko se naglašivala i izvršivala ova zapovijed u prvo doba vjere kršćanske, tako da je svaki, koji je čuo što o vjeri kršćanskoj i kršćanima, čuo je i o velikoj ljubavi kršćana prema istim njihovim neprijateljima. Ali premda je ova zapovijed ljubavi prema neprijateljima bila već poznata, jer je bila jasno izrečena u St. Z. i naravnim se razumom mogla bar donekle spoznati, ipak ju je sv. Ivan mogao nazvati novom, jer u N. Z. je ona savršenije izrečena i intensive i extensive te se proteže na sve ljude i preporučuje i najsavršenija djela. Što je zapovijed ljubavi Spasitelj i sv. Ivan pored drugih apostola toliko puta izrekao, vidi se, kako je ta zapovijed teška i znamenita. I za nju vrijede riječi sv. Augustina: Nunquam satis dicitur, quod numquam satis discitur. Teška je i znamenita ova zapovijed, jer sv. Ivan kaže: „Tko ne ljubi brata svojega, nije od Boga. Jer je ovo zapovijed, koju čuste od početka, da ljubimo jedan drugoga“[6], a naš brat po Bogu je i neprijatelj. Tko ne ljubi bližnjega, koga vidi, kako bi mogao ljubiti Boga, koga ne vidi[7];

---

[1] Jak. 3, 18.

[2] Jak. 2, 1. ss.

[3] Jak. 2, 13.

[4] Jak. 5, 19.

[5] 1 Iv. 2, 7. s. 3, 11.; 2 Iv. r. 5.: „Carissimi non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio ... Iterum mandatum novum scribo vobis, quod verum est et in ipso et in vobis, quia tenebrae transierunt et verum lumen iam lucet.“

[6] 1 Iv. 3, 23; 4, 21.

[7] 1 Iv. 4, 20.

slagao bi kad bi tko ustvrdio, da Boga ipak ljubi, makar mrzi bližnjega, koji je i naš neprijatelj. Da ljubimo bližnjega kaže, da nam je zapovijeđeno od Boga i opet na drugom mjestu veže ljubav Božju uz ljubav bližnjega[1]. Sv. Ivan kaže, da nije u milosti Božjoj, tko ne ljubi bližnjega, da teško griješi, jer kaže, da je takav u tami[2], ostaje u smrti[3], da je kao krvnik ljudski ili ubojica onaj, koji mrzi bližnjega[4], nema milosti Božje, po kojoj bi imao pravo na život vječni[5]. Ali sv. Ivan kaže, da naša ljubav prema bližnjemu ne smije biti samo na jeziku, nego se mora očitovai u djelima, mora biti djelotvorna. Apostol kaže, tko bližnjemu ne će da pomogne, a može, (u njemu) nema ljubavi Božje odnosno, prema Bogu[6]. Mi smo dužni položiti i dušu svoju, t. j. život svoj za braću, jer je i Krist za nas položio svoju dušu, t. j. život svoj te nam time najjasnije zasvjedočio svoju ljubav[7]. Opet govori, da se moramo međusobno ljubiti, jer je ljubav od Boga, jer je Bog ljubav, koja hoće da mi nju i sebe međusobno ljubimo i tko nema ljubavi griješi protiv Boga, koji je sama ljubav, a tko ljubi bližnjega dijete je Božje, od Boga rođen po milosti[8]. Bog nam je najvećma pokazao svoju ljubav kaže, što nam je poslao Sina svojega, da nas očisti od grijeha, radi čega smo i mi dužni jedan drugoga ljubiti[9], i ljubav prema Bogu, kaže, savršena je u nas samo, ako ljubimo bližnjega[10] i Bog je tada u nama po milosti[11]. Već smo rekli, kako kaže da ne može ljubiti Boga, tko ne ljubi bližnjega. Jer kako na nas većma djeluje i podražuje materijalno i vidljivo, nego nevidivo i duhovno, tako se može zaključivati, da onaj ne ljubi Boga, koji ne ljubi bližnjega[12]. Radi gostoljubivosti hvali Kaja te mu stavlja na srce da i ubuduće bude gostoljubiv, a kori Diotrefesa, što sam nije gostoljubiv i druge, koji su gostoljubivi, iz Crkve

---

[1] 1 Iv. 3, 23.
[2] 1 Iv. 2, 11.
[3] 1 Iv. 3, 14.
[4] 1 Iv. 3, 15.
[5] l. c.
[6] 1 Iv. 3, 17.; 3 Iv. r. 5. 6. 7. 8.
[7] 1 Iv. 3, 16.
[8] 1 Iv. 4, 7. 8. 16.
[9] 1 Iv. 4., 9.—11.
[10] l. c.
[11] 1 Iv. 4, 12. 13. 16.
[12] l. c.

izopćuje[1]. Zatim preporučuje pomagati i pogane. Sv. Ivan uvijek govori samo o ljubavi naprama bližnjemu i nitko nije tako nježan u ljubavi kao on, ali nigdje ne govori direktno o ljubavi prema neprijatelju, osim u 1 Iv. 3, 15., gdje kaže, da je onaj, koji bližnjega mrzi, krvnik ili ubojica, a krvnik i ubojica je neprijatelj. Ali nije ni od potrebe da o tom napose govori, jer i neprijatelj je naš bližnji, jer i on je, kao što već rekosmo čovjek, dijete Božje, otkupljen krvlju Kristovom, pozvan na život vječni, čega radi je vrijedan da ga ljubimo i moramo ga ljubiti. Kad su sv. Ivana pitali zašto uvijek govori o ljubavi prema bližnjemu, odgovori: „To je zapovijed Gospodnja, i tko nju potpuno vrši, dosta mu je za spasenje.“ Držao je, da se ovu zapovijed, koju je Gospodin Isus Krist izjednačio sa prvom, ne može ljudima dosta preporučiti. Izvršujući nju izvršujemo sav zakon Božji, sve ostale Božje zapovijedi.

Primjeri ljubavi prema neprijatelju u N. Z. iz života Isusova.

Spasitelj je učio ljubav prema neprijatelju ne samo riječima, nego je učio i činom, svojim primjerom te u tome natkriljuje sve i najveće primjere ljubavi St. i N. Z. Spasiteljev primjer nama je zapovijed, da moramo ljubiti bližnjega i neprijatelja, je najbolji tumač kakva treba da je ljubav naša, ako hoćemo da budemo dobri i savršeni, je nešto, što nas može najjače poticati, da težimo da neprijatelja ljubimo što savršenije. Ne ćemo ovdje nabrajati sve dokaze ljubavi Kristove prema ljudima u opće, jer sva nauka Isusova, sva Njegova djela, sav život i rad Isusov je sama ljubav prema ljudima tako, da to nije ni moguće navesti ni izreći. Herodu, koji ga progoni, ne osvećuje se, nego mu oprašta. Sa apostolima, koji su teško vjerovali i sa svima, koji se opirahu nauci Njegovoj, bio je ustrpljiv, prema grješnicima blag, a nevoljnima pun samilosti. Činio je tolika čudesa i kod Židova i kod pogana, došao je da pomogne svima, sve da naukom svojom prosvijetli, usreći i spase, a ljudi nauku Njegovu izvrću, a čudesa nazivlju čaranjem i vračanjem, kako rekoše, pomoću vraga. Izliječio je slugu pogana stotnika[2] pohvalivši njegovu vjeru i pouzdanje, izliječio je poganku ženu Kananejku, od njene ženske bolesti (krvotoka)[3] hvaleći i nju za

[1] 3 Iv.
[2] Mat. 8, 10.
[3] Mat. 15, 21.—29.

njeno pouzdanje, sjedi za stolom sa carinicima i grješnicima i želi osnovati kraljevstvo, u kom bi svi bili, i Židov i Grk, koje kraljevstvo je Crkva[1], u kojoj su svi jedno. Još više čudesa učinio je kod Židova: oživio je kćer jedinicu Jaira, oživio je jedinca majke udovice iz Naima, uskrsnuo Lazara itd. Spasitelj plače nad Jerusolimom, što će zbog grijeha doskora biti kažnjen. Ali ne možemo dalje ovo navoditi, nego prelazimo na držanje Isusovo prema Njegovim ličnim uvrediteljima. K svojima je došao, ali Njegovi Ga ne primaju[2], već Ga žele ubiti. Nezahvalnog učenika i podlog izdajicu Judu štedi na posljednjoj večeri, čuva njegov dobar glas. Spasitelj govori o Judinoj nakani samo tako, da je to jedino Juda mogao razumjeti. „Zaista vam kažem, jedan između vas će me izdati.“ Na pitanje apostola tko je taj crni nezahvalnik, odgovara samo: „Onaj, koji s menom umače ruku u zdjelu“[3], ili: „Onaj je, komu ja dam umočeni zalogaj“, iz čega apostoli nijesu mogli znati, da se to tiče Jude, premda je on onaj čas umakao, odnosno primio zalogaj od Isusa kao domaćine, jer su ono veče svi umakali i dobivali zalogaje. Oprao je Judi noge, dao mu je svoje presv. tjelo kao i ostalima. Konačno mu rekao, kad je već čvrsto odlučio, da će Ga izdati: Učini brzo, što si naumio, što opet ostali apostoli nijesu razumjeli, jer su držali da je Spasitelj Judi kao njihovom blagajniku i staratelju naložio, da što kupi i pripravi za sutrašnji blagdan pashe, a njemu je kazao samo da ga odvrati od nesretne izdaje. Molio se za Judu kao i za ostale apostole. A kad je nesretni Juda došao na čelu čete da Isusa poljubi i pomogne uhvatiti, nazivlje ga Isus i ovdje još prijateljem, otkriva mu njegovu zlu nakanu, da ga time predobije i odvrati od zla, pače pruža mu svoj presv. obraz, da mu dade izdajnički poljubac, a koji On opet uzvrati iskrenim poljupcem[4], Isus je Petra, koji Ga se zakletvom, da Ga ne pozna, tri puta odrekao, tako milo pogledao, da se ovaj kaje lijući gorke suze[5], i kasnije ga postavlja za vrhovnog glavara svojoj Crkvi. Židove, koji Ga vežu i vrijeđaju, nastoji odvratiti od bogoubijstva, čudesima, koja je činio pred njima. Tako učini, da su kao mrtvi popadali na zemlju, kad su čuli njegove riječi: „Ja sam.“ Odsiječeno uho sluge velikoga sve-

[1] Mat. 13, 32.; Rim. 10, 12.; Gal. 3, 27. s.
[2] Iv. 1, 11.
[3] Mat. 26, 21. ss.; Luc. 22, 14—24.; Mark. 14, 17.; Iv. 13, 21.—30.
[4] Mat. 26, 47.—50.
[5] Mat. 26, 69.—75.; Luk. 22, 55.; Iv. 18, 17.

ćenika iscijeli, tako da je bilo zdravo kao i prije. Ne uzrujava se na zaušnicu, što mu ju je dao sluga velikog svećenika, koja je bila kako fizički tako i moralno bolna, jer je bila sramotna, obezčašćivala onoga, koji bi ju primio. Nije se uzrujavao ni kad Ga je Herod, da Mu se naruga, obukao u bijelo — luđačko — odijelo; ni stari crveni ogrtač, u koji Ga zaodjenuše vojnici, ni bolna trnova kruna, ni svi udarci, što ih je za svoje muke morao da primi. Na križu pak viseći između dva razbojnika, u času najveće sramote i kad su Židovi na Njega najvećma svoju mržnju iskalili, jer su Mu se tada rugali: Ako si Sin Božji, ako Te Bog rado ima, siđi s križa, ako možeš, pomozi sebi, ne grdi ih (sv. Pavao), već moli za njih i ispričava: „Oče oprosti im, jer ne znaju, što čine.“ S križa svima pak i neprijateljima ostavlja za majku svoju Majku te konačno umire za svoje neprijatelje. Dakle Isus ljubi svoje neprijatelje, dok su Ga oni ubijali[1].

Još veću ljubav pokazuje Isus u presv. oltarskom sakramentu, jer se On u njemu još više snizuje i trpi, trpi objektivno još veće uvrede i nepravde od onih na križu. Snizuje se do neznatnih prilika kruha a tako i do najveće poniznosti i svakovrsnog poniženja. Toliku žrtvu prinosi da uzmogne biti nazočan među nama te nas pomaže iz bliza, i da se, što je još više nepojmljivo, može dati nama za hranu duševnu te se tako s nama sjediniti na najuži način i biti jedno s nama živeći i radeći u nama. Isus nas u presv. sakramentu toliko ljubi, ljubi uz najveće žrtve, odriče se i svoga čovječjeg lika i svakog sjaja, pa uzimlje oblik kruha, i daje nam samog sebe za hranu, što mnogi ne cijene, te su hladni i nehajni prema Isusu u otajstvu, podijeljeni su između Njoga i svjeta, preziru Ga i ne vjeruju, da je ovdje osobno nazočan, vrijeđaju Ga i nevjernici i krivovjerci i vjernici. Upravo zato, što nas Isus Bog čovjek toliko ljubi u pres. euharistiji, jesu uvrede i nepravde Isusu ovdje nanesene objektivno, u sebi, najveće i najteže moralno zlo, a Isusova odvratnost (aversio, displicentia) od istih najveća a da se ne pomućuje Njegovo blaženstvo. Isusu je neizrecivo odvratno, što Mu ljudi za ovaj najveći dokaz ljubavi Njegove nijesu zahvalni već Ga i nakon njega vrijeđaju. Vrijeđaju Ga baš, kad On njih najviše ljubi. Zaista bi Isus pred objektivnom težinom zloće morao i da plače, kad On ovdje ne

[1] Sv. Grgur Veliki in evangl. 2. hom. 27. n. 2.

bi bio nazočan u svom proslavljanom tijelu i stanju, u kom ne može da trpi fizički, budući je uzdignut nad sve prirodne zakone. Sve uvrede pak i nepravde podnosi strpljivo, ne osvećuje se onima, koji mu ih nanose, već se za njih neprestano moli i prikazuje svome Ocu nebeskomu, baca na njih svoje milosne zrake čekajući žuđeni čas, kad će doći k Njemu raskajana srca, da im sve oprosti i podade svoj cjelov u sv. pričesti, što mu je najmilije. Ova ljubav Isusova prema nama je to veća, što je On unaprijed znao, da će ga mnogi vrijeđati u otajstvu beskrajne ljubavi pak ga je ipak ustanovio. Predati se za grješnike i bes prestanka se dati od njih vrijeđati, odnosno kao iznovice dati se raspinjati[1], dati im svoje čovječanstvo i Božanstvo za hranu sebe toliko zaboravljati samo da druge spasi, ljubav je besprimjerna, Božanska[2].

Primjeri ljubavi prema neprijatelju u N. Z. iz života svetih.

Stope Kristove najvjernije nasljedovala je Marija, Majka Njegova i naša. No kako u evanđelju uopće ne stoji mnogo o Mariji, ipak stoji, da je ona Majka Isusova, koji je Bog te je ona Majka pravoga Boga po čovječjoj naravi, i stoji, da je ona Majka Gospodnja[3], što po govoru sv. Pisma označuje koliko i Majka Božja, jer se u Sv. Pismu Gospodin, κύριος, neograničeno zove samo pravi Bog. I time je o Mariji sve rečeno, t. j. o Njenoj časti i dostojanstvu. Tako ne stoji mnogo ni o Marijinoj ljubavi prema bližnjemu, napose pak ne o ljubavi prema neprijatelju, ali ono malo što stoji, dosta nam je, da vidimo, koliko je Ona morala imati i ovu krepost. Na svadbi u Kani[4], gdje

---

[1] Rim. 5. 7.—11.; Hebr. 6, 6. Vidi tumačenje sv. Tome i Korn. a Lapide a. l.

[2] Navedene misli nalaze se u ascetičko mističkim djelima, u pobožnim razmatranjima i štivima, n. pr. Meschler, S. I.: „Das Lebens unseres Herrn Jesu Christi“ I. Freiburg im Breisgau 1906. Str. 262.—269. i 506.—514. napose pak nalaze se u izričito euharistijskim djelima, raspravama i propovijedima, n. pr. Dr. Lierheimer O. S. B.: „Jesus mit uns.“ 3. Aufl. Regensburg 1991.; napominjeno krasno djelo od Fabera, iz engleskog na njemački prevedeno od Hellera: „Das Heiligste Altarssakrament“ 5. u. 6. Aufl. Regensburg 1919. .Od dogmatičara vidi n. pr. Scheeben-Atzberger: Handbuch der Katholischen Dogmatik, IV. Bd. Freiburg im Breisgau 1903. a. l.; Bartmann: Lehrbuch der Dogmatik II. Bd. 6. Aufl. Freiburg im Breisgau 1923. a. l.

[3] Luk. 1, 40.

[4] Iv. 2, 1.—11.

je na riječ Marijinu pretvorio Isus vodu u vino, i time se pomoglo u nevolji ženicima i njihovima, pokazuje Marija svoju veliku ljubav prema bližnjemu u potrebi, a pogotovo kad je to učinila neumoljena za to ni od koga, dakle sama od sebe. Pod križem pak pokazala je svoju ljubav prema neprijatelju. Na sve riječi, udarce i zlostavljanja Njenog i Božjeg Sina, koga je ljubila nadaleko više nego sebe, ne tuži se ništa, već šute stajaše uz drvo križa[1], na kom je razapet visio Njezin preljubazni Joj Sin. Riječi Sina te muke Njegove dirahu Je, boli Sina su Njene boli, t. j. osjeća ih u svom srcu i duši najbolnije. Britki mač žalosti probode Joj Njeno materinsko srce i napuni vele tuge. Ali Ona u moru žalosti ne tuži se, ne prigovara, ne prijeti se, već je ustrpljiva. Riječi Isusove: Oče oprosti im . . . djelovale su i na Nju te je i Ona tako u sebi molila. Ona je uvijek riječi Isusove najpripravnije primala i srcu ih svome vjerno čuvala[2] te obdržavala, a pogotovo zadnje riječi, pak je velikodušno žrtvovala Jedinca svoga za spas neprijatelja te svih ljudi slažući se posve s voljom Božjom. Bila je prava Majka Gospodinova, ali i najbolja učenica Njegova i u ljubavi prema neprijatelju.

Spasiteljev primjer vanredne ljubavi prema neprijatelju slijedili su sv. apostoli i drugi sveti. Gotovo riječima Spasitelja sv. Stjepan, Prvomučenik, kamenovan moli za svoje ubojice. Ne škrguće zubima na svoje neprijatelje kao oni na njega, ne uzvraća za njihovo kamenje kamenom, nego glasnom molitvom. Ne moli poput Ilije i Elizeja, da Gospodin kazni njegove neprijatelje, nego da im oprosti. Umirući klekne i reče: Gospodine, ne upiši im ovoga u grijeh. „Positis autem genibus clamavit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum! Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino. . . .“[3]. Sv. Pavao ljubi svoje neprijatelje, osobito najveće, naime Židove. On za njih moli i plače, ispričaje ih te je pripravan žrtvovati se, samo da nje spasi[4]. Pavao se ponosi time, što ga se toliko proklinje i progoni[5], što je toliko pretrpio, bio batinjan[6], u tamnicu bačen[7], kamenovan[8]. Pavao

[1] Iv. 19, 25—27.
[2] Luk. 2, 51, 19.
[3] Djel. 7, 60.
[4] Rim 9, 3.
[5] Djel. 13, 50.
[6] Djel. 16, 22.
[7] Djel. 16, 23. s.
[8] Djel. 14, 5. Sve nabraja u 2 Kor. 11, 24.—33.

sve strpljivo podnosi i vraća za zlo dobro. „Maledicimur et benedicimus; persecutionem patimur et sustinemus. Blasphemamur et obsecramus, tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc[1]. Ovo sve, kaže, napominje Korinćanima, da ih pouči, kako da se i oni ponesu u sličnim prilikama ugledavši se u Krista kao što se i on u Nj ugledao, o čemu da će im pripovijedati Timotej[2]. Zatim kaže, premda se čuje, da među Korinćanima vlada bludnost, da ipak ne će doći k njima s prutom, nego s ljubavi i s duhovnom krotkosti[3].

Kako primjer Spasiteljev moćno, pače najjače, djeluje i potiče na to, da neprijatelju oprostimo i ljubimo, govore nam to i sv. Oci. Tako n. pr. sv. Augustin kaže: „Kad se hoćeš neprijatelju da osvetiš, tad pogledaj prije na Raspetoga, pa čuj za koga se moli[4]. Slično kaže sv. Ivan Chrysostom[5], a riječi sv. Grgura Vel. smo već naveli.

Kristu raspetome za ljubav oprostio je sv. Ivan Gualbert ubojici svoga brata. Sv. Franjo Saleški svome ljutom neprijatelju, kad ga je uvrijedio, reče blago, kad bi mu on jedno oko iskopao, da bi ga još uvijek drugim milo pogledao. Sv. Franciska Chantal oprosti ubojici svoga muža, a da nadvlada svaku naravnu sklonost na mržnju protiv njega, kumovala je njegovomu dijetetu na sv. krstu. Tako sjajnih primjera ljubavi prema neprijatelju nalazi se u životu mnogih svetaca. Ali ovako veliku ljubav prema neprijatelju, ne zapovjeda Gospodin, već samo savjetuje.

Ali čemu nabrajati! Koliko svetaca, toliko primjera velike ljubavi prema neprijatelju i uvreditelju. Kršćani uopće odlikovahu se u toj kreposti[6]. Križ i euharistija poticahu ih na nju.

Osvrt na dosada rečeno o ljubavi prema neprijatelju kod pogana, Židova i kršćana.

Pogani ljubili su bližnjega samo iz naravnih razloga, a neprijatelja nikako. Kršćanska nauka i moral nipošto ne zabacuju naravnih razloga međusobne ljubavi, nego ih podlažu drugima posve novima i bitno višima, vrhunaravnima, razlozima i donose tako,

[1] 1 Kor. 4, 12. s.
[2] 1 Kor. 4, 14. 17.
[3] 1 Kor 4, 21. i 5, 1. ss.
[4] Sermo 2 de Divers.
[5] Honil 12 super Rom.
[6] Jelenić I. str. 129. s.

može se reći, posve novo naziranje u ovoj stvari ili ljubavi prema neprijatelju. Oni promatraju bližnjega u njegovom odnošaju prema Bogu, uzroku i izvoru naravnoga i vrhunaravnoga reda. U ovom pogledu nije čovjek samo stvor, nego vidljiva slika Božja, dijete Božje, posinak Božji, brat Kristov, jer je po milosti postao dionik naravi Božje[1]. Milost mu je dala veliko dostojanstvo, srodnost sa Bogom i posinaštvo Božje. Tu je čovjek osim naravna slika Božja po duši još vrhunaravno po milosti posvetnoj Bogu sličan, a tamo u slavi biti će mu još mnogo sličniji[2]. Zato bližnji kao takav radi Boga uvijek je vrijedan, da ga ljubimo, vrijedni su toga svi ljudi, pak i naši neprijatelji, jer su svi zvani na život milosti i vječne slave. Ako netko još nije u milosti Božjoj, može biti i može postići život vječni, čega radi dostojan je naše ljubavi. Kršćanski moral uči ljubiti bližnjega i neprijatelja u Bogu i radi Boga. Ova ljubav ne ruši naravnu ljubav, nego ju uzdiže, oplemenjuje, čini je vrhunaravnom. Naravna ljubav prema bližnjemu i neprijatelju ovom potkrepom kršćanskom zadobila je snagu, koju joj stara filozofija nije mogla podati, i ova krepost postala je vrhunaravnom i čovjeku lakša, tako da — Bogu za ljubav — i za zlo može vraćati dobro[3].

Premda naravni razlozi čovjeka, kako već rekosmo, moćno sile, da ljubi sve ljude, ipak su isti nedostatni, preslabi, da bi čovjek radi njih svagda i svakoga, pak i neprijatelja ljubio. Upravo zato nam je Gospodin neposredno objavio ovu dužnost, da budemo tako nesamo za nju znali, nego i da je budemo izvršivali, da budemo imali dostatan razlog da je ispunjamo. Već sama objava božja ili činjenica, da je ljubav prema neprijatelju od Boga još napose neposredno objavljena, volju čovječju objektivno jako nagoni da ovu dužnost izvršuje i čini, da se čovjek sam slobodno odluči te ljubi neprijatelja. — K tome je Bog još obećao vječnu nagradu onomu, koji bude ovu zapovijed obdržavao, a zapretio se vječnom kaznom onomu, koji bi je zanemario, i tako ju je sankcionirao, potvrdio, da je ljudi bar nagradi za volju ili makar od straha pred kaznom izvršuju. A bila je objava Božja kao i sankcija od potrebe, jer neprijatelj nema na sebi ništa privlačiva — za niže osjetne moći naše, već naprotiv mnogo odvratna, pak je teško ljubiti neprijatelja,

[1] 2 Petr. 1, 4.
[2] 1 Kor. 13, 12,; Iv. 3, 2
[3] Waldmann, str. 141.—149.

pogotovo je teško ljubiti ga savršeno. Razum kao spoznajna moć duše po ovim vrhunaravnim razlozima može volji živo predočiti i kazati da ljubi neprijatelja, da se rado odluči na ljubav prema neprijatelju.

Pogani dakle nijesu poznavali ljubavi prema neprijatelju, osim nekih njihovih filozofa, ali i ovi samo tamno, nesavršeno. Slabo su je učili u teoriji, a još manje u životu izvršivali. Neprijatelju osvećivali su se prekoračajući često i granice same čovječnosti. Pravo, t. j. samo naravnom ljubavi ljubili su samo svoje prijatelje.

Izraelci opet, kako smo rekli, ljubili su pored prijatelja i neprijatelja, koji je bio narodnosti i vjere izraelske. Od drugih narodnosti odbijali su se te na njih mrzili donekle kao svoje naravne neprijatelje već zato, što nijesu Izraelci. Prema tomu je ipak ljubav Židova bila bolja od one poganskih naroda. Bila je bolja nesamo ukoliko je bila vrhunaravna, t. j. što je njen objekt formalni bio Bog, nego je bila bolja i sa gledišta naravnoga, njen objekt materijalni bio je veći, naime obuhvatala je više ljudi, i neprijatelje u narodnosti izraelskoj. Zatim su Izraelci više, nego pogani, pazili na pravdu, da se svakomu dade njegovo. Nadalje, Židovi ako i nijesu ljubili poganskih naroda, ali nijesu poznavali ni one mržnje ni prezira prema njima, kojima su se oni međusobno mrzili i prezirali, n. pr. Grci i Rimljani. I sa robovima postupali su bolje, nego pogani, a sa tuđincem, koji se nalazio u njihovoj zemlji, postupali su kao sa Izraelcem.

Židovi, koji nijesu ljubili svih ljudi, već samo Izraelce, pazili su, mogli bi smo reći, ljubomorno, da se vrši stroga pravda, oko za oko, a nijesu pazili na milosrđe, što je savršenije. Ljubav farizeja pak sastojala se uopće samo u izvanjskim znakovima bez unutrašnjeg osjećanja blagonaklonosti, bila je hinjenje i pretvaranje. Zato je Krist Gospodin kazao, ako ne bude vaša ljubav veća, nego li publikana i pogana, ne ćete unići u kraljevstvo nebesko[1]. Učio je, da treba ljubiti sve ljude pa i neprijatelje. Time je usavršio St. Z.[2], a ljubavi podao najsavršeniji oblik, podigao na njen vrhunac.

Koliko je veća i savršenija ljubav kršćanska od ljubavi poganske i židovske! Kolike li razlike! Ljubav kršćanska natkriljuje pogansku, što je ona vrhunaravna, proistječe iz ljubavi

[1] Mat. 5, 46 s.
[2] Mat. 5, 17.

prema Bogu te se odnosi na sve ljude. Natkriljuje i židovsku ljubav, jer prva obuhvata sve ljude bez obzira na njihovu vjeru i narodnost i bez obzira na to, da li su nama prijatelji ili neprijatelji i drugo, nalaže nam milosrđe, zapovijeda nam da u srcu sve ljubimo i činimo dobra djela, djela nesamo, što ih pravda iziskuje, nego i djela milosrđa i savršenosti. Kršćanin mora ljubiti sve ljude i ončas kad nema osobne koristi, dapače i kad mu se šteta nanosi i treba da doprinosi žrtve. Kršćanska ljubav je nesebična, i uzdiže se najviše nad požudnu ljubav; u njoj bo se ljubi neprijatelja radi Boga i hoće se dobro njemu. Zato nema veće i savršenije ljubavi od kršćanske. Pogani pa ni Židovi nijesu se mogli do nje vinuti.

Seneka[1] se divi onomu, koji je odlučio, da će ljubiti svoje neprijatelje, jer, kaže, to je život božanski i koji vodi k bogovima. Epiktet[2] pak traži, da bi našao i jednog stoika, koji bi bar donekle izvršivao zahtjeve ljubavi, kako su je stoici mlađi učili, ali uzalud. Ljubav prema neprijatelju može se izvršivati samo uz milost ili pomoć Božju te auktoritet Božji ili objavom vrhunaravnom. Savršeno pak može se sva ljubav izvršivati samo, gdje se naviješta najsavršeniji primjer ljubavi prema neprijatelju Krist raspeti i otajstveni te se uz nauku Njegovu dijele sv. sakramenti, po kojima nam milost s neba silazi, t. j. nas jača. Zato imade kod Židova lijepih primjera ljubavi prema neprijatelju, kakvih kod pogana nema. Još lijepših primjera ove ljubavi, nego li su starozavjetni, ima u N. Z. Među kršćanima mnogi se odlikovahu u ovoj kreposti do heroičkog stepena. Savršena ljubav prema neprijatelju je, što kršćanskoga sveca uzdiže nad poganske mudrace te velike muževe St. Z.[3]

---

[1] Sen., De vit. beat. 21.
[2] Au. Dis. 2, 19. 14.
[3] Jelenić, l. c

Moralne dužnosti ljubavi prema neprijatelju.

Dužnosti ljubavi prema neprijatelju uopće.

Postoji dakle pozitivna zapovijed da ljubimo neprijatelja. Nesamo da nam ju objavljuje i nalaže naravna objava, nego nam ju objavljuje i nalaže vrhunaravna objava St. i N. Z. i to nesamo implicite i indirecte, nego explicite i directe i to još toliko puta. Sada treba da pokažemo, što ova zapovijed ljubavi zabranjuje, a što nalaže, zapovijeda, odnosno njene pozitivne i negativne dužnosti.

Prijatelj nam je onaj, koji nam želi dobro, rado nas ima, želi nam ugoditi, koristiti, pa to i izvana pokazuje. Neprijatelj prema tome je onaj, koji na nas mrzi, želi nam zlo, vrijeđa nas ili nepravdu i štetu nam nanosi, koji smeta i oštećuje naša dobra, onaj, koji čini nešto, što se nama ne sviđa, što je protiv naše volje ili protiv našega prava, što krnji naše pravo nanoseći nam kadšto i štetu. Neprijatelja smo dužni ljubiti već iz općenite zapovijedi ljubavi prema bližnjemu, jer i neprijatelj je čovjek od Boga stvoren za nebo te je zato naš bližnji i naše ljubavi vrijedan. Temelj ljubavi prema neprijatelju je isti, koji je i ljubavi prema svakom čovjeku, naime općenita zapovijed ljubavi. Ali imademo još posebnu izričnu zapovijed da ljubimo neprijatelja. Istina ova zapovijed ne nalaže nam ništa, čega ne bi bili dužni činiti po općenitoj zapovijedi ljubavi, ali nam govori, što ne smijemo činiti, a što — općenito — da činimo, da bližnjega uistinu ljubimo. I ova izrična zapovijed da ljubimo neprijatelja nalaže nam negativne i pozitivne dužnosti. No ne kazuje nam, što treba da činimo u pojedinom konkretnom slučaju. Što treba da činimo u pojedinim slučajevima moramo sami znati prosuditi. Ukoliko ova zapovijed nalaže negativne dužnosti zabranjuje mrziti na neprijatelja, na njega se gnjeviti, njemu se osvećivati, zaviđati mu, zlo mu činiti. Ukoliko je ova zapovijed pozitivna, nalaže nam pozitivne dužnosti naime, da neprijatelja ljubimo općenitom ljubavi unutrašnjom i izvanjskom i da mu prema nuždi, u kojoj se nalazi, pomognemo ukoliko možemo. Ljubav unutrašnja, koju smo dužni neprijatelju, ne zahtijeva nikakve posebne ljubavi prema osobi neprijatelja, nego zahtijeva da neprijatelja ljubimo općenitom ljubavi, koju dugujemo svima ljudima, jer je i on čovjek. Kako uopće nekoga ljubiti znači njemu dobro htjeti, željeti, tako ljubiti neprijatelja znači, da mu hoćemo dobro. I kako bližnjega moramo

ljubiti ljubavi bogoslovskom radi Boga najvećega dobra, tako isto moramo ljubiti i neprijatelja radi Boga kao svoga bližnjega. I neprijatelj je, kako rekosmo, čovjek, stvor Božji, slika Božja naravna i vrhunaravna, dijete Božje i brat Kristov, otkupljen krvlju Kristovom i pozvan na život vječni, koga može da i postigne. I njega moramo ljubiti kao i sebe. Moramo ga ljubiti ljubavi afektivnom, da mu dobro želimo i efektivnom, djelotvornom, koja sastoji u tome, da mu dobro činimo kad ustreba, da mu tako svoju unutrašnju ljubav izvana očitujemo. Kako je dosta da bližnjega ljubimo općenito, da ga ne isključimo iz općenite ljubavi, tako ljubav prema neprijatelja zahtijeva od nas, da ga ne isključimo iz općenite ljubavi, da smo pripravni pomoći neprijatelju, ako bi našu pomoć kada trebao. No nijesmo dužni neprijatelja ljubiti većma, nego druge ljude, s kojima nijesmo u nikakvoj užoj vezi. Ta zapovijed ne postoji. Ali kako ih nijesmo dužni ljubiti većma, nego li druge ljude, tako ih ne smijemo ni manje ljubiti. Kaošto šmo dužni ljubiti sve ljude i kako ih moramo ljubiti, tako jednako moramo ljubiti sve neprijatelje, jer su i oni naši bližnji. Ne smijemo ih u srcu mrziti, zlo im željeti, htjeti im se osvetiti, nego ih općenito rado imati, dobro im željeti, oprostiti im uvredu, koju su nam nanijeli. Ovu unutrašnju ljubav dužni smo mu očitovati izvanjskim znakovima. Kako unutrašnja ljubav može biti veća ili manja, t. j. posebna i općenita, tako imade i znakova posebnih i općenitih, kojima ljudi jedan drugome iskazuju ljubav. Prema ljudima, s kojima smo u kakvoj užoj vezi, dugujemo veću ljubav te ju prema svima valja jače očitovati, znakovima veće, posebne, ljubavi. Prema ljudima, koje nijesmo dužni — u srcu — tako jako ljubiti, nijesmo im dužni ni izvana pokazivati znakove posebne, ljubavi, već je dosta da im iskazujemo znakove manje ljubavi ili općenite. Takvi ljudi jesu, s kojima ne stojimo u nikakvoj vezi poznanstva ili kakvoj drugoj (osobito ne u rodbinskoj) vezi. Takovi ljudi su neprijatelji. Sv. Toma kaže, dosta je da neprijatelja ne izključimo iz općenite ljubavi, kojom moramo ljubiti sve ljude: „Ut aliquis diligens Deum et proximum ab illa generalitate proximi inimicos non excludat[1].“ Ili kako kaže drugdje da ga ljubimo kao indijanca i crnca, koga nikad ni vidjeli nijesmo.

[1] S th. 2. 2. qu. 25. a. 8.

A koji znakovi su posebni, koji opet općeniti, ovisi o mnogočemu, o narodu, kraju, običaju, stališu, izobrazbi. Pojedini narodi, krajevi i stališi imaju svoje različite znakove; druge znakove ljubavi imaju međusobom obrazovani, a druge neuki i priprosti, druge građani, druge rođaci. Ali kod svih ljudi znakovi općeniti jesu: na pozdrav odzdraviti, na pitanje ili pismo odgovoriti, htjeti prodati ili kupiti robu za prodaju izloženu, ne isključiti od molitava, koje su od Boga ili Crkve određene za sve ljude, n. pr. iz Očenaša, kao ni odbiti od zajedničkih milostinja, ako su iste (za sve) dostatne[1], općenite usluge iskazivati, štetu od njega otkloniti. Znakovi pak posebni jesu: pozivati koga k svomu stolu kao gosta, kad je žalostan tješiti ga, kad je bolestan pohoditi ga, često s njime dopisivati, na ulici prije pozdraviti, prijateljski nagovoriti.

Toliko eto općenito o dužnostim o ljubavi prema neprijatelju i njenim znakovima. Sada pak valja da pogovorimo ob ovomu nešto napose.

Dužnosti ljubavi prema neprijatelju napose.
Negativne dužnosti.
Mržnja.

Ljubav prema neprijatelju ima negativne i pozitivne dužnosti. Kako Boga i bližnjega uopće tako i neprijatelja moramo ljubiti ljubavlju unutrašnjom i izvanjskom. Moramo dakle sve izbjegavati, što se protivi ovoj ljubavi i sve činiti, što je sačinjava. To nam već sam razum kazuje.

Ljubavi unutrašnjoj protivna je mržnja, iz koje proizlazi svako drugo zlo. Kako ljubiti nekoga znači u srcu ga rado imati, dobro mu htjeti, željeti, veseliti mu se, htjeti se i nastojati s njime nekako sjediniti, shvatiti ga kao svoje dobro i to izvana na neki način pokazati, tako mrziti je baš protivno od svega ovoga i znači željeti nekomu zlo i direktno se odvraćati voljom svojom od nekoga kao od svoga zla. Zato mržnja direktna na bližnjega, jer se u njoj volja direktno odvraća od bližnjega kao svoga zla, ne će da se s njima sjedini i želi im zlo, je uistinu veliki grijeh.

Da ovo uzmognemo dobro prosuditi valja nam dobro uočiti, što sve kod mržnje moramo da razlikujemo. Kod mržnje treba da razlikujemo ponajprije takozvanu mržnju neprijateljstva ili odium inimicitiae, personae, kojom se bližnjemu, osobi odvratnoj,

[1] Sv. Toma, S. th. 2. 2. q. 25 a. 9.

želi zlo ukoliko je njemu zlo ili da mu bude zlo. Ova mržnja protivi se direktno zapovijedi ljubavi, po kojoj moramo bližnjemu htjeti dobro, da mu bude dobro i u Sv. Pismu je osuđena kao veliki grijeh, jer ju sv. Ivan zove ubijstvom: „Omnis, qui fratrem suum odit, homicida est“ (1 Iv. 3, 15.). Kaošto ubijstvo ide za uništenjem čovječjega života tako ide zatim i mržnja. Dalje kaže Sv. Pismo, da je u tami, zaslijepljen svojim strastima[1], da je laža, koji bi rekao da Boga ljubi, a mrzi na bližnjega, jer kad ne ljubi čovjeka, u kojem se biće Božje odrazuje, ne ljubi ni Boga[2].

Zatim razlikujemo mržnju odvratnosti, odium abominationis, koja se opet može odnositi ne samo na osobu (abominatio personae) te kojom se odvraćamo od osobe kao takove gledom na narav i milost, nego se može odnositi i na svojstvo osobe (abominatio qualitatis), kojom se ne odvraćamo od osobe bližnjega kao takove, nego se odvraćamo od svojstva njena, a od nje same radi njena svojstva. Razumije se, da je odvraćanje od osobe kao takove smrtni grijeh, jer se direktno protivi ljubavi, kojom treba bližnjega ljubiti, a protivi se, jer joj se sviđa zlo bližnjega kao takovo, čega radi i je uvijek zabranjena i sa strane naravnoga i sa strane vrhunaravnoga moralnoga zakona.

Kako čovjek — osoba — može imati dobra i zla svojstva, to i odvratnost od svojstva osobe može biti zla i dobra, već prema tome kakova su svojsta osobe. Odvratnost je zla, pače teški grijeh, ako je svojstvo, od čega se odbijamo ili ga mrzimo, dobro, n. pr. pobožnost, revnost, krepost, blagost, milosrdnost, dobra je pak i dopuštena, ako je svojstvo, od koga se odvraćamo ili uopće zlo, ili je zlo samo po mene ili drugoga, samo ne smije biti mržnja veća, nego li zlo svojstvo zaslužuje, n. pr. laž, ogovaranje, krađa. Time nije povrijeđena ljubav prema bližnjemu. Naravski, i mržnja neprijateljstva i odvratnost osobe mogu da budu samo mali grijesi, ako nijesu zla u velikoj mjeri ili nijesu promišljeni čini. Zato tko bližnjemu želi samo malo zlo ili se od njega odbija, ali mu iskazuje djela ljubavi, počinja samo laki grijeh. Ako netko mrzi nečije zlo svojstvo ili čiji zao čin, dobro čini, jer što je zlo ne može se i ne smije ljubiti, ili ako se koji nekom naravnom antipatijom, dakle od-

[1] 1 Iv. 2, 9, 11.
[2] 1 Iv. 4, 20.

vratnosti nehotičnom odvraća od nekoga, nije grijeh, a nije, jer se on ne odvraća voljom. Tu odvratnost naravnu, kod koje ne sudjeluje volja, u sebi često osjećamo protiv neprijatelja. No moramo paziti, da jedno i drugo ne prijeđe u mržnju na osobu, čime bi počinili grijeh veliki ili maji, već prema veličini odvratnosti od osobe ili mržnje.

Dakle odvratnost od i radi zla svojstva dopuštena je, pače naložena, jer na zlo moramo mrziti, a možemo uz to, što i moramo, bližnjega u srcu ljubiti. Ali nesamo da ne smijemo na neprijatelja u srcu mrziti, nego moramo i izvana izbjegavati sve, po čemu bi neprijatelj ili tko drugi mogao suditi, da na njega mrzimo. Zato ne smijemo bližnjemu — ni neprijatelju — nikada željeti zlo, da mu bude zlo; ali mu smijemo željeti kakovo zlo naravno, da mu bude na dobro, o čemu ćemo još govoriti. Zapovijed ljubavi nalaže protivno, nalaže nam da drugomu želimo, da se sačuva od zla, da ga ne zadesi kakvo zlo, da mu želimo svako dobro za sreću vremenitu i vječnu. Tako se smije bližnjemu željeti kazan, bolest, da se popravi, smrt, da se spasi. To sve ide iz više ljubavi. Dopušteno je zlima željeti smrt affectu inefficaci, da nestane zloće njihove, da primu zasluženu kazan, da više ne vrijeđaju Boga, da Bog nad njima zavlada, da se dobri čuvaju, samo se mora čuvati, da se ne mrzi na samu osobu. Tako psalmista želi zlima smrt, zbog njihove zloće[1], no vječnu propast voluntate divinam consequente, dakle desiderio inefficaci; ovo kaže modo prophetico, a ne kao da bi želio. Ne smijemo se nikada radovati zlu bližnjega, ukoliko je ono njemu zlo, ali je dopušteno željeti smrt tiranu affectu inefficaci, radovati se smrti njegovoj, jer se Crkva ili država oslobodila tirana ili nesposobna vladara; općenito je dobro više, nego privatno te ga valja onomu pretpostaviti[2]. Dakle smije se bližnjemu željeti zlo i radovati mu se, ukoliko je ono dobro po bližnjega ili druge, ali se ne smije željeti zlo veće, nego li je ono dobro, što ga odatle imade on ili drugi, pogotovo ne smije se željeti vječna propast, jer to zlo natkriljuje u zlu svako dobro vremenito. Ne smije se dakle unaprijed radovati smrti nečijoj ili komu voluntate antecedente divinam željeti smrt zbog baštine[3], jer je baština manje dobro, nego li je život bližnjega.

[1] Psal. 68, 23.—29.

[2] Elbel Bierbaum I, n. 333; Lehmkuhl l. c., Aertnys l. c.

[3] Sporer tr. 2. c. 6. sec. 1. n. 10.; Elbel-Bierbaum I. n. 335.

Ali se iza smrti smije veseliti i smrti i baštini, jer je objekt veselja dobar i častan.

Ovo lijepo razjašnjuje sv. Toma[1], kad kaže da ljubav bližnjemu pripada, da bližnjega moramo ljubiti po onom, što ima od Boga, naime po naravi i milosti, ali da mu ljubav ne pripada po onomu, što ima od sebe ili đavola, naime grijeh i nedostatak pravde. Zato se na grijeh može, kao što i mora, mrziti, a na narav se i milost ne može mrziti bez grijeha. I kaže ovo, t. j. mrziti na grijeh u bližnjega znači ljubiti bližnjega. „Eiusdem rationis est quod velimus bonum alicuius, et quod odiamus malum ipsius. Unde simpliciter accipiendo odium fratris, semper est cum peccato."

Drugdje opet kaže sv. Toma[2]: „Valja reći, da se od naravi mrzi na ono, što joj je protivno i u koliko joj je protivno. Neprijatelji pak su nama protivni, ukoliko su nama neprijatelji. Radi toga moramo u njima na ovo mrziti, jer to nam se ne smije sviđati, da su nam neprijatelji. Ali oni nam nijesu protivni, ukoliko su ljudi i za blaženstvo sposobni; i utoliko moramo ih ljubiti."

Zavist.

Iz mržnje rađa se zavist, koja se direktno protivi ljubavi te je zato uvijek grijeh. Dok mrziti nekoga naznačuje željeti mu zlo kao zlo ili da mu bude zlo, zaviđati naznačuje žalostiti se zbog dobra bližnjega, za koje zavidnik drži, da mu umanjuje njegovu vrijednost. Sv. Toma kaže: „Invidia est tristitia de bono proximi, prout proprium malum aestimatur, et diminutivum proprii boni[3]." Kako zavist čovjeka nagoni, da nešto učini, da zadovolji žalosti svojoj te se (više) ne žalosti, to je ona glavni grijeh, izvor mnogima grijesima[4]. Iz nje potječe opadanje, klevetanje, ismijehivanje bližnjega, proklinjanje, pogrđivanje Boga, umorstvo, osobito pak unutrašnji čini, naime, da mu je žao, što bližnji nešto dobra posjeduje, da bližnjemu zlo želi, da se veseli njegovom zlu, da o njemu zlo sudi bez dovoljnoga razloga[5]. Iz zavisti i

[1] S. th. 2, 2. qu. 34. a. 3.

[2] S. th. 2, 2. qu. 25. a. 8. ad 2. Kao literatura za ovo pitanje jesu nadalje: Ballerini-Palmieri l. c.; Elbel, II. n. 325.—353.; Lehmkuhl, I. n. 616.—620; Casus conscientiae n. 390.—408.

[3] S. th. 2, 2. qu. 36. a. 1. c. ad 1.; Sporer, I. prooem. c. 7. sect. 2. § 4. n. 1.

[4] S. th. 2, 2. qu. 36. a. 4. c.; Sporer l. c. n. 4.

[5] Sv. Thoma l. c. To osobito lijepo razlaže Reuter, Neo confessarius. Qu. 4. n. 76.; Reuter Müllendorf 1 kap. 4. n. 70.

zlobe naveo je sotona prve ljude na grijeh, od koga potječe svaki grijeh i svako zlo na svijetu[1]. Kain je ubio brata svoga Abela iz zavisti[2]. Zavidna braća prodala su Josipa kao roba te ga lišila nesamo krova očinskoga i domovine, nego i slobode[3]. Saul zavideći Davidu slavu njegovu htio ga je ubiti. Saul nije mogao da podnosi poklika: Saul je ubio tisuću, a David deset tisuća[4].

No nije svaka žalost zbog tuđega dobra griješna. Jer sv. Toma kaže, premda se ne smije žalostiti zbog dobra bližnjega ukoliko je ono njemu dobro, ipak se, smije žalostiti ukoliko se opravdano može bojati, da će ovaj poradi ovoga dobra njemu ili drugima nepravedno naškoditi. Dok nije dopušteno, ako nema pametnoga razloga toj bojazni, ili ako je kazan zaslužio. Nadalje, može se netko žalostiti ne zato što bližnji ovo dobro posjeduje, nego zato, što ga on nema, što je dopušteno, ako se radi o dobrima duhovnima, n. pr. krepostima. To nije zla zavist, nego revnost, zelus. Ako se radi o dobrima zemaljskima, dopušteno je žalostiti se samo, ako su ta dobra časna i dolična i nakana prava, ili jer vidi, da je drugi za nje nesposoban, njih nedostojan i na nepravedan način ih stekao. Zlo je, kad se netko žalosti zbog dobra bližnjega zato, što mu je ovaj postao jednak ili ga natkrilio, jer bi se baš radi ovog imao veseliti. Trgovac se ne smije žalostiti, što svijet ide k drugomu, ako radi toga sam nikakve štete ne trpi; a smije se žalostiti, ako je time izgubio mnoge mušterije i štetu trpi. Žalosti se zbog svoga zla, a ne zbog dobra bližnjega. Konačno može u čovjeku biti neko nehotično veselje, kad je bližnjega stiglo kakvo zlo ili neka žalost nehotična, kad je bližnjemu što dobro uspjelo, i zato to nije grijeh[5]. Nema grijeha, gdje u zlu ne sudjeluje slobodna volja.

Gnjev ili srdžba.

Sa mržnjom, zavidnosti i željom za osvetom može biti sjedinjen gnjev, srdžba (ira), ali ne mora da bude. Zato u stanovitim

[1] Mudr. 14, 24.

[2] 1 Moj. (Gen.) 4, 8.

[3] 1 Moj. (Gen.) 37.

[4] 1 Kr. 18, 6.—29.

[5] O tom krasno govori Reuter, Neo confessarius, n. 78.—80.; Reuter Müllendorf, Beichtvater, n. 72. 73.; Sporer l. c. n. 2. Kao literaturu vidi još: Sv. Alfonzo l. 3. n. 72.; Laymann l 2 tr. 3. c. 10. Lehmkul, II. l. c.; Casus consientiae n. 152. 157.; Cathrein I. II. l. c.

prilikama može biti gnjev dopušten, pače zapovijeđen. Gnjev srdžba po sv. Tomi je „appetitus vindictae[1], je težnja, da krivac bude kažnjen, koja težnja može biti dobra, pravedna i nužna, te zato gnjev može biti dobar i hvale vrijedan, a često i naložen. Tako se smije, pače mora gnjeviti otac na neposlušnoga sina, učitelj na nemarnoga učenika, gospodar na lijenoga slugu, smije ga koriti i kazniti. To je dopušteno, dapače i nužno, samo treba da je u granicama ili prema zahtjevima razuma. Razum mora da ravna gnjevom, tako da nije odveć žestok i da ne traje dulje, nego što treba. I sam Spasitelj se gnjevi na trgovce, što su iz kuće Božje i doma molitve učinili kuću trgovačku i goni ih napolje bez milosrđa, jer Ga je izjedala revnost za slavu Očevu: „Zelus domus tuae commedit me“[2]. Ljuti se na farizeje i kori zloću njihovu, jer nijesu nastojali da budu dobri iznutra, nego se samo (izvana) prikazivahu svetima. Takav sveti gnjev za slavu Božju i spas bližnjega ili „ira per zelum“, koji je bio u Kristu, je uvijek dopušten, dapače nuždan, on je posljedica ljubavi prema Bogu i kreposti. Jer tko uistinu ljubi Boga i krepost, toga u duši boli i podražuje da se usprotivi, kad je što protiv ljubavi i kreposti. Gnjev je reakcija ljubavi[3]. Ne gnjevi li se otac i uzgojitelj na dijete i ne kažnjava li ga jedan i drugi upravo zato, što ga ljubi i što mu dobro želi? Zato nije pogrješna ona: Ne zna ljubiti, tko se ne zna gnjeviti, samo mora gnjev biti razborit. No kako gnjev, srdžba, lako prijeđe u mržnju i grijeh, moramo biti jako oprezni, da se to ne zbude. Dapače teško je u gnjevu ne pogriješiti, no ipak je moguće. Moramo se u tome vježbati, moramo se znati nadvladati, od nerazumna gnjeva suzdržati, što se ustrajnom pažnjom i vježbom ipak stječe. Kako gnjev može biti dobar, a kako se mora paziti, da ne prijeđe u grijeh, kazuje nam to i Sv. Pismo, kad kaže: „Irasci-

[1] Sv. Toma u S. th. 3, 1, qu 15. a 9. kaže, da je u Kristu bila srdžba gnjev i veli: „Ira est effectus tristitiae . . . est passio composita ex tristitia et appetitu vindictae . . . est cum peccato, quando scilicet aliquis vindictam quaerit absque ordine rationis: et sic ira in Christo esse non potuit: huiusmodi enim dicitur ira per vitium. Quandoque talis appetitus est sine peccato, immo est laudabilis; puta cum aliquis appetit vindictam secundum ordinem iustitiae: et hoc vocatur ira per zelum: . . . et talis ira fuit in Christo“. Reuter, n. 89.—94.; Reuter Müllendorf, n. 82.—86.; Bach, p. 110.—112.; Sporer, l. c. § 6. n. 1.

[2] Iv. 14.—17.

[3] Bach l. c.

mini, sed nolite peccare“[1]. I opet kad kaže, svaki čovjek neka bude brz da čuje, spor da govori i spor na srdžbu[2], t. j. neka se ne ljuti za štogod, i neka se ne ljuti više, nego li treba, te se stavi u pogibao da sagriješi.

Kako gnjev mora biti iuxta praescripta rationis, vel secundum ordinem rationis, vidimo, da je gnjev grješan, kad se gnjevimo bez pravoga razloga, kad se gnjevimo na nešto, što gnjev ne zaslužuje, na pr. radi nečijih vrlina, kad u gnjevu predugo ostajemo ili kad prelazimo u veliku žestinu i bjesnoću. Gnjev je jednom riječi grijeh, kad je, kako kaže sv. Toma „absque ordine rationis[3]“ odnosno, kad je nerazborit bilo s kojeg razloga. Zato moramo nastojati da smo i u gnjevu gospodari sebi i da se što prije povratimo. „Sunce neka ne zađe nad vašim gnjevom“ kaže sv. Pavao[4]. Kad je gnjev sjedinjen sa mržnjom, tvrdoćom i nečovječnosti, očito je smrtni grijeh, kojim se griješi nesamo protiv ljubavi, nego i protiv pravednosti. Posljedice velikog gnjeva su strašne, često proklinjanje i huljenje (na) Boga; škodi zdravlju, prikraćuje život, a događaju se i ubistva[5].

St. Z. zabranjivao je doduše gnjev, ali svojom općenitom uredbom dopustio je ipak gnjevu da se izdovolji više, nego li N. Z. Jer u St. Z. stoji: Oko za oko, zub za zub, i smjelo se mrziti i neprijateljski biti prema tuđim narodima. Dok N. Z. zabranjuje osvetu i mržnju posve: „. . . ne opirite se zlu[6]“, ne vraćajte nikomu zlo za zlo[7], ljubite neprijatelje svoje[8], budite pripravni još više trpjeti i uvijek im dobro činiti[9]. U St. Z. bio je kriv sudu istom ubojica, a u N. Z. već i onaj, koji se na bližnjega ljuti uz povredu ljubavi[10], bio on tko mu drago i srdio se na koga mu drago i bilo radi čega mu drago.

Čuli smo već kako nas Sv. Pismo odvraća od gnjeva kao od nečega, čime se svetost ne stječe. „Gnjev ne čini pravde Bo-

---

[1] Psal. 4, 5.
[2] Jak. 1, 19. s.
[3] l. c.
[4] Efeš. 4, 24.
[5] Reuter, Neoconfesarius n. 89.; Reuter Müllendorf n. 83.; Lehmkuhl, casus 46.; Schmid, II, 220.—226.
[6] Mat. 5, 38. s.
[7] Rim. 12. 17.
[8] Mat. 5, 44.
[9] Mat. 5. 39.—44.
[10] Mat. 5, 22.

žje," kaže sv. Jakob. Već su i bolji pogani osuđivali gnjev kao nešto, što je protiv razumne naravi čovječje, na pr. Seneka i drugi[1]. Sv. Pavao veli, da svake gorčine i gnjeva mora nestati iz sredine kraljevstva Božjega[2], dakle grješnog gnjeva. A lakše je gnjev posve odstraniti, nego li u gnjevu ne prekoračiti dopuštenu granicu[3].

Proklinjanje.

Iz mržnje i gnjeva, a pogotovu iz težnje za osvetom proizlazi želja, da bi bližnjega zadesilo kakovo zlo. Često pak dolazi i do proklinjanja[4], kojim se zazivlje zlo na bližnjega i pri tom obično pogrđuje ime Božje. Pošto se kod proklinjanja riječima očituje, da se bližnjemu zlo želi, a kako je duh čovječji tada uzrujan, žele se bližnjemu veća, pače i najveća zla, smrt i vječna propast, to proklinjanje još jače vrijeđa ljubav prema Bogu i prema bližnjemu te je još veće zlo, nego li zla želja, kojom samo u sebi bližnjemu zlo želimo. U ogorčenoj duši lako se rađaju misli i želje protivne ljubavi, te tako lako postane i izvorom kojekakvih zlih riječi i djela, koja razaraju često i stara prijateljstva i pretvaraju u dugotrajna neprijateljstva. A sv. Jakob veli, da ne smiju iz istih ustiju izlaziti dobre i zle riječi[5], jer je to nešto oprečna. U duši čovjeka mora da je ljubav prema Bogu i bližnjemu kao moćni uvjet da se spasi, što pak ne može da bude, dok je čovjek na koga ogorčen, a osobito, ako koga proklinje. Zato sv. Pavao kaže u Kol. 3, 8.: „Nunc autem deponite et vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro". Drugdje opet veli, da moramo odložiti neprijateljstva, svađe, srdžbu i neslogu kao djela mesa i krvi te moramo činiti djela duha, što je ljubav, radost, mir, strpljivost, dobrostivost, blagost[6].

Ali nije zabranjeno baš svako proklinjanje i molitva za osvetom. Kad se kod toga ime Božje ne pogrđuje i kad se

---

[1] De ira 1, 5.; 8. Vidi prije kod izlaganja ljubavi iz nauke apostola, i poganskih naroda; za tim isporedi Steinmüller, p. 72. s.

[2] Ef. 4, 31.

[3] Segneri: Il christiano instruito. (Sitten Reden 2, 21. p. 99.)

[4] Steinmüller, str. 85. s. Bach, str. 114. s.

[5] Jak. 9, 10. s.

[6] Gal. 5, 19.—23.; Efež. 4, 31.

bližnjemu ne želi zlo kao zlo, nije grijeh. U St. Z. su tako proklinjali i molili proroci. U N. Z. sam Spasitelj proklinje nerodnu smokvu[1], što znači, da će narod izraelski radi svoje zloće biti zabačen. Spasitelj u svojoj besjedi na gori kaže farizejima i književnicima: „Jao vama . . .“ i naviješta kazan suda[2], čega On svakako ne želi, ali što ne može da otkloni radi njihove nepopravljivosti, u kojoj će ostati do konca života svoga. Sv. Petar proklinje Simona Magusa[3], a Pavao krive apostole[4] i onoga, koji neće da vjeruje u Isusa. Dakle proklinjanje kao i osveta, koja „principaliter“ ide za slavom Božjom i dobrom, odnosno spasom bližnjega, dopušteni su[5]. No premda se grješnike općenito proklinjati i na njih zlo zazivati kao načelo općenito ne protivi ljubavi, ipak je to vrlo pogibeljno u praksi u pojedinom slučaju htjeti provoditi, pogotovu u nazočnosti grješnika, tako da on znade, da se time njega gađa ili je možda i još tko drugi nazočan[6]. Time bi se vrijeđalo ljubav te bi neminovno nastala mržnja i neprijateljstvo.

Što se tiče proklinjanja Spasiteljeva, nije On nikad prokleo biće razumno, nego samo nerazumno, želio samo zlo naravno i to samo radi pouke. On je prokleo nerodnu smokvu, da se osuši, usahne, a to zato, da pokaže, kako će na sudu Božjem zlo proći grješnici, jer nemaju dobrih djela: „Svako drvo, koje ne rađa roda dobra, isjeći će se i u oganj baciti“[7]. Ni apostoli ne proklinju in concreto, osim što Petar proklinje Simona Magusa, koji je mislio, da se Duha Sv. može dobiti za novac[8]. Petar izriče time kazan Simonu, ali namah želi pomilovanje Božje te mu zato i veli: Poenitentiam age[9]!

---

[1] Mat. 21, 19.

[2] Mat. 26, 52.; Luc. 22, 36.

[3] Djel. 8, 20.

[4] Gal. 1, 9.; 5, 12.

[5] Sv. Toma 22, qu. 108. a. 1.

[6] Nije toga ustvrdio ni Steinmüller (p. 86.). Iz čitavog razlaganja njegovog vidi se, da i ovdje misli općenito, naime da općenito grješnika proklinjati i željeti mu zlo nije grijeh, a ne konkretno. Bilo bi bolje, da je ovo još napose istakao, ali i ovako dade se dobro razumjeti. Toliko protiv Bacha (p. 115), koji se o ovo spotiče.

[7] Mat. 7, 19.

[8] Djel. 8, 20: „Pecunia tua tecum sit in perditione, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri“.

[9] cf. Reischl ad l.

Osveta[1].

Iz gnjeva, mržnje i zavisti lako se dođe do osvete[1]. Osvetiti se nekomu naznačuje, ispuniti svoju težnju, (kojom se teži) da se nekomu uzvrati zlo za nepravdu, odnosno zlo za zlo. Kako je osveta, kao i gnjev i mržnja, već s naravnog gledišta ružna i razumne naravi čovječje nedostojna, dokazivali su to već poganski filozofi, osobito pak mlađi stoici, što smo već prije razložili[1]. U St. Z., kako gnjev, tako i osveta privatna bila je zabranjena. Bilo je dopušteno pritužiti se sudu, koji je na to svoje izrekao i učinio, ali se nije smio sam osvetiti. Tako u 3 Moj. (Lev.) 19., 18. stoji pisano: „Non quaeras ultionem, nec memor eris iniuriae civium tuorum; . . .“ a u 5 Moj. (Deut.) 32, 35.: „Mea est ultio, et ego retribuam in tempore.“ Gospodin dakle zabranjuje osvećivati se, dapače veli, da će se On sam krivcu osvetiti, samo neka se to Njemu prepusti. Osvećivati se dakle bilo je zabranjeno u St. Z., samo to nije bilo protegnuto na sve ljude, nego samo na sinove naroda izraelskoga. Drugima se smjelo osvećivati. Izraelcima bližnji bio je samo Izraelac, a donekle i oni narodi, koji su njima bili skloni. Rođaku je bilo dopušteno da osveti smrt svoga umorenoga rođaka[2], ali on kod ovog čina nije bio osoba privatna, nego službena, koja je zamjenjivala sud, pak i samog Gospodina, koji je ovo dopustio zbog slabih prilika, što smo već prije rekli. Privatna osoba nije mogla sama raditi prema onoj: Oko za oko, nego je za štetu mogla ići k sudu i tražiti, da joj se šteta nadoknadi, a krivac kazni. Ali ni za ovim nije smjela ići iz mržnje i osvete. Što više, neprijatelju Izraelcu nesamo, da se nije smjelo osvetiti, nego mu se moralo činiti dobro. Jer 2 Moj. (Fxod.) 23, 4. s. stoji: „Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si videris asinum odientis, te iacere sub onere, non pertramasibis, sed sublevabis cum eo.“ A drugdje opet stoji, tko se bude osvećivao, da će se Bog njemu osvetiti, da se mora oprostiti, te izmiriti se, jer da smo svi grješni[3]. Neprijatelju moramo

---

[1] Sv. Toma 2. 2. q 108 a 1. 2.; Lehmkuhl I. n. 622—624. 753. 835. 827.; Cathrein II. 103. s.; Steinmüller osobito 42—45.; Waldmann 114—119; Bach 113. s.; Bourdaloue I. 312.; II, 345—347.; Seneca l. c.

[2] To pogani još i danas drže dopuštenim te čine tako, vidi Huonder l. c.

[3] Sir. 28, 1. ss.

činiti dobro, da ga tako predobijemo, da se popravi[1]. Davidu je osvećivanje bilo tako mrsko i strašno zlo, da je govorio Gospodinu, da je pripravan najveće zlo trpjeti, ako se ikada komu za što osvetio[2].

Mnogo većma zabranjeno je osvećivanje u N. Z., koji je Zavjet ljubavi. Zabranjeno je već time, što N. Z. nalaže ljubav općenitu naprama svima ljudima[3], u svim slučajevima, učinili nam oni što mu drago, najveću uvredu, sramotu i štetu. Ljubav N. Z. ne pozna granica vjere i narodnosti, već se odnosi naprosto na sve ljude i to s razloga, što su svi ljudi. Ali imademo u N. Z. i posebnu zabranu, da se neprijatelju osvećujemo, imademo upravo posebnu zapovijed, da i neprijateljima bili oni koje mu drago vjere ili narodnosti za zlo činimo dobro. No nijesmo dužni neprijatelju činiti dobro posebno, nego općenito. Nikada ne smiju kršćani uzvraćati zlo sa zlim. Isus Krist kaže: „Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos et orate pro persequentibus et calumniantibus vos“ (Mat. 5, 43.—48.; Luk. 6, 27 s.) a sv. Pavao učeći isto u Rim. 12, 14. ss. kaže: „Non vosmetipsos defendentes carrissimi, sed date locum irae; scriptum est enim: Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus“ (Rim. 12, 19.)[4]. Kršćani dakle prema ovim riječima ne smiju se osvećivati, nego neka blagosljivljajući one, koji im se rugaju i moleći se za njih, osvetu prepuste Bogu, koji će svakomu dati prema djelima njegovima, jer On je pravedan, u Njega nema acceptio personarum[5]. Nijesmo dužni za nepravde zahvaljivati ni za neprijatelja napose moliti, nego je dosta da im ne vraćamo zlo za zlo, da ih ne isključimo iz općenite molitve, da smo pripravni učiniti im dobro, kad ustrebaju, a mi možemo učiniti.

Ali Spasitelj nas je učio i primjerom, da je bolje zlo trpjeti, nego li ga uzvraćati i osvećivati se. Jer On i u najvećim mukama oprašta neprijateljima svojima, i moli za njih umirući. Sv. Pavao mnogo je trpio od Židova, pak ipak bi hotio, da bude sam anatematizovan, kad bi se oni time spasili[6]. Tako su činili svi sveti.

---

[1] Psal. 25, 21. s.
[2] Psal. 7, 4 ss.
[3] Luk. 10, 30—38.
[4] Isp. Hebr. 10, 30.
[5] Efež. 6, 9.; 5 Moj. (Deut.) 10, 17.; Sv. Toma S. th. 2, 2. qu. 63. n. 1. 2.
[6] Rim. 9, 3.

No iz ovoga nipošto ne slijedi, da moramo primiti od neprijatelja nepravdu te se ne smijemo dići na obranu svoga prava, da ne smijemo ići za tim, da bude neprijatelj ili krivac kažnjen. To nije zabranjeno ni u N. Z., pače to može da bude krepost, te ju kadšto ljubav ili pravda nalaže. Jedino ne smije se ići za kaznom neprijatelja iz mržnje. Zato sv. Toma kaže: „Vindicatio ex animi quodam livore contra peccantem illicita est; non autem si procedat ex caritate," a ovo je, kaže, „si intentio vindicantis feratur principaliter ad aliquod bonum, ad quod pervenitur per poenam peccantis (puta ad emendationem peccantis, vel saltem cohibitionem eius et quietem aliorum, et ad iustitiae conservationem et Dei honorem) . . ." S. th. 2, 2. qu. 108. a. 1[1]. Državna vlast kako u St. tako i u N. Z. ima pravo da kazni krivca.

Međutim o tom, da li se smije ići za tim, da neprijatelj bude kažnjen, govorit ćemo još dalje napose.

Na mnogo načina može se povrijediti ljubav prema bližnjemu, ali svi ti načini vrijeđanja proizlaze iz mržnje, gnjeva i težnje za osvetom. Ako se ovo troje predusretne, ne će biti ni toliko drugih povreda uzajamne ljubavi, koju jedan drugomu dugujemo. Zato auktori kao negativne dužnosti ljubavi prema bližnjemu osim ovih triju stvari redovno ni ne iznose. A sedam je zapovijedi, koje nas uče i nalažu nam, kako treba ljubiti bližnjega, odnosno što treba izbjegavati, a što činiti, da bližnjega potpomognemo u dobru duhovnomu i tjelovnomu, fizičkomu i materijalnomu te mu tako svoju ljubav iskažemo. Na mnogo dakle načina može se ljubav prema bližnjemu povrijediti, pak ćemo neke od njih ovdje napomenuti.

Mi smo dužni bližnjemu htjeti i unapređivati dobra duhovna, koja su intelektualna i moralna. Zato moramo biti istiniti, t. j. ne smijemo lagati, hotimice reći, što nije istina, ili o čemu bez razloga sumnjati, da li je istina. Dakle ne smijemo bližnjega hotimice zavesti u bludnju, već moramo govoriti, kako mislimo i što za istinu držimo. Jer istina je dobro razuma, koji teži za istinom, da je spozna, a bluduja je zlo razuma, jest privacija prave spoznaje, na kojoj počiva intelektualno spoznanje. Zato nesamo da se ogriješujemo o osmu zapovijed Božju, nego i o ljubav prema bližnjemu, pak već iz ljubavi prema bližniemu ne smijemo lagati te drugoga naumice direktno prevariti. Iz

[1] Isp. također 2, 2. qu. 108. a. 2.

ovoga vidimo, da je dopuštena restrictio late mentalis[1]. Njome se naime, kako su joj riječi dvo ili više značne, ne laže nego istinu samo prikriva. Riječi, pošto imaju više značenja, odgovaraju razumu, duši ovoga, koji govori i hoće da istinu sakrije, a opet se istina iz njih može nekako saznati. Što pak onaj, koji sluša, istinu ne spoznaje, sam je kriv. Iz pravednog razloga smijemo dopustiti, da se drugi svojom krivnjom prevari. Pravedan je razlog, kad se istina nikako ne može da otkrije, a pitanje ne može izbjeći ni odbiti onoga, koji pita, pogotovu kad je od potrebe da se spriječe razna zla, psovke, svađe, štete, neugodnosti i neprijateljstva. U takvim slučajevima je restrikcija nesamo dopuštena, nego upravo nužna, da se njome prepriječe tolika zla. No bez razloga dostatnoga ne smije se služiti restrikcijom, jer bi time bio oteščan i upravo nemoguć saobraćaj među ljudima. Veliko bi zlo bilo u ljudskom društvu, kad bi se uvijek morali bojati, da li nam drugi restrikcijom ne sakriva istinu i pomišljati na razna značenja riječi, koje nam se govore. Zato bez razloga valjanoga nije dopušteno služiti se ni restrikcijom late mentalis; ona je, kad biva bez pravovaljanoga razloga, povreda ljubavi prema bližnjemu. Isto tako ne smijemo se ni ovom restrikcijom služiti pred onim, koji ima pravo da sazna istinu. Dakle restrikcijom late mentalnom možemo se služiti samo pred onim, koji nema prava da istinu sazna, i kad je zato valjan razlog. Tada se ona slaže sa zapovijedi ljubavi.

Kako postoji i dobro moralno to smo iz zapovijedi ljubavi dužni moralnost, ćudorednost, bližnjega čuvati i unapređivati. Zato ova dužnost u negativnom smislu zabranjuje nam bližnjega na zlo zavoditi (inductio) sudjelovati kod nečijeg zločestog čina, t. j. potpomagati u griješenju (cooperatio mala), da izbjegavamo sve, radi čega bi se tko mogao sablazniti (scandalum). U pozitivnom smislu nalaže nam ova dužnost, da uvijek podademo dobar primjer, da zlo korimo i osuđujemo, da drugoga opomenemo (correctio fraterna), da ga poučimo i osokolimo, da činimo razna djela duhovnoga milosrđa.

Isto tako smo dužni unapređivati materijalna dobra bližnjega.

Iz ljubavi prema bližnjemu, iz dužnosti da uznastojimo oko duhovnoga dobra bližnjega moramo paziti, da se tko ne spo-

[1] Sv. Alfonzo n. 152.; Noldin, De praeceptis (II) n. 639.—641.; Lehmkuhl, I., n. 773.

takne o koju našu riječ ili čin, t. j. da koga ne sablaznimo tako, te bi on pretrpio kakvu štetu duhovnu. „Teško onom čovjeku, kroz kojega dolazi sablazan[1].“ Koji druge zavodi na grijeh hotimice govoreći ili čineći što sablažnjiva, bojati se je, da će u tom grijehu i umrijeti, a tada ih čeka strašna kazan vječne smrti. Koji druge sablažnjuje i zavodi na grijeh, sam će još većma u grijehu otvrdnuti te u grijehu i nemilosti umrijeti; prati ga kazan nemilosti i otvrdnuća. Za to Krist kaže: „Teško onom, koji sablazni jednoga od malenih, koji u mene vjeruju; bolje bi mu bilo, da se objesi kamen vodenični o vratu njegovu, i da potone u dubinu morsku[2].“ Sablazan, scandalum, po sv. Tomi je, dictum vel factum minus rectum, praebens alteri ocasionem ruinae[3],“ dakle je manje dobra riječ ili manje dobar čin, kojim smo nešto učinili, što ne bismo smjeli, ili nešto propustili, što smo dužni učiniti i tako dajemo povod da drugi duhovno padne, da sagriješi. To je takozvani scandalum activum.

Sablazan može lako proizlaziti iz mržnje, gnjeva i težnje za osvetom, u ovima manama može imati svoj povod i uzrok. Puni ovih zala možemo lako što reći i počiniti, odnosno propustiti što dobra, što nesamo, da neće biti na duhovno sazidavanje i pridizanje bližnjega, nego na njegovo ponizivanje, umanjivanje i propast duhovnu.

Mi smo dužni dati bližnjemu dobar primjer i pomnjivo paziti, da ga nikad ne sablaznimo. To nas uči Sv. Pismo. Krist Gospodin rekao je Petru, da plati porez za sebe i Njega, da se ne bi tko od Židova sablaznio[4], a kad Ga je Petar odgovarao da ne trpi i ne umre, reče mu: „Otstupi od mene sotono, jer si mi na sablazan[5]“. David se pokajao za svoj grijeh preljuba, kojim je mnoge sablaznio, ipak mu za kazan sin, što mu se rodi, umre[6].

Kako moramo paziti, da se ne bi tko sablaznio iz naših riječi i djela, da spriječimo takozvani scandalum passivum, moramo kadšto nešto i ispustiti. No nikad ne smijemo ispustiti dobrih djela, koja su za spasenje nužna i naložena, jer bi time učinili smrtni

---

[1] Mat. 18, 7.
[2] Mat. 18, 6.
[3] S. th. 22. qu. 43. a 1.
[4] Mat. 7, 26.
[5] Mat. 16, 23.
[6] 2 kr. 12, 14.

grijeh, pa zato toga nijesmo dužni, ili bolje ne smijemo učiniti nikomu za volju. Sablazan u ovom slučaju (scand. pass.) izlazi iz zločestog srca onoga, koji se sablažnjuje. Dobra djela, koja nijesu naložena i djela indiferentna, koja nijesu po sebi ni dobra ni zla, mogu se ispustiti, ako se vidi, da bi ih tko zlo shvatio te bi se sablaznio, ali samo na neko vrijeme. Ovo je scandalum pussillorum[1].

Iz ljubavi prema bližnjemu, nadalje, dužni smo vjerovati, kad netko nešto pripovijeda, a mi nemamo opravdanoga razloga da sumnjamo o istinitosti njegovih riječi. Vjerujući iskazujemo mu naše štovanje i ljubav, a ne vjerujući bismo ga uvrijedili i tako ogriješili o dužnu ljubav prema bližnjemu. Tako isto iz ljubavi se prema bližnjemu moramo ispuniti, kad smo što obećali, a možemo da ispunimo. Dakle ljubav prema bližnjemu traži od nas vjeru i vjernost (fides et fidelitas).

Iz mržnje i težnje za osvetom prema bližnjemu može da proizlazi dvoboj (duellum), koji je već zato nedopustiv[2]. Ako pak ne proizlazi iz mržnje[3], nego iz kakvih čisto društvenih obzira, ili iz kakvog uistinu postojećega, ali objektivno krivoga uvjerenja, naime da je čast u nekom slučaju okaljena i da se ne može drukčije oprati nego dvobojem, ipak i tada valja pobijati dvoboj, jer nijedna sramota nije tako velika, da se ne bi dala podnijeti i drugo, dvoboj oduzimlje čovjeku najveća dobra zemaljska, zdravlje i život, a mnogima nužna dobra za uzdržavanje života na koja dobra moramo paziti, i konačno treće, pravo nad životom čovjeka pripada samo Bogu, koji nam ga je dao.

Ljubav prema bližnjemu jako se povrijeđuje krađom, razbojstvom, prijevarom, lihvom ili drugim nepravednim načinom. Ali kako je dopuštena restrictio mentalis, jer ona nije laž, nije zlo moralno, tako je dopuštena i occulta compensatio, jer ona nije krađa, nego potajno uzimanje svoje vlastite stvari. On, koji se potajno odštećuje, ne uzimlje tuđu, nego svoju stvar. Res clamat ad dominum. Ali ako prijeti pogibao, da bi se tko skandalizirao ili bi moglo doći do velikih svađa, a radi se o maloj stvari, onda iz ljubavi prema bližnjemu ne smije da bude occulta compensatio. Jer više je veliko dobro duhovno bližnjega, nego li naše dobro materijalno, osobito kad je maleno.

---

[1] Sv. Toma St. th. 22. qu. 43. a 7. 8.

[2] Cathrein II, 13.

[3] Bach p. 113 s.

Dalje ne ćemo navoditi, kako se sve još može ljubav prema bližnjemu vrijeđati, jer ovi čini budu obično napose obrađivani kao grijesi protiv ove ili one zapovijedi Božje, nego prelazimo na pozitivne dužnosti, što nam ih zapovijed ljubavi prema bližnjemu, neprijatelju, nalaže.

Pozitivne dužnosti ljubavi prema neprijatelju.

Iz općenite zapovijedi ljubavi moramo ljubiti bližnjega a zato i neprijatelja ljubavi unutrašnjom, koja se sastoji u osjećanju, u unutrašnjim činima volje i ljubavi izvanjskoj, koja se sastoji u izvanjskim činima, djelima. Naveli smo negativne dužnosti ljubavi prema neprijatelju, sada nam valja izložiti dužnosti pozitivne i to unutrašnje i izvanjske. Kako pak imamo dvije vrsti dobara, naime duševnih i tjelovnih, to ćemo od vanjskih činova ili djela navesti djela, koja smjeraju na jedno ili drugo dobro bližnjega.

Tko izvršuje negativne dužnosti, taj već u velikom dijelu izvršuje i pozitivne dužnosti. Tko se čuva mana i pogrješaka, kojima se vrijeđa ljubav, taj već u velike pozitivno radi oko ove kreposti, jer ne može biti, da bi bio čist od mana i pogrješaka, ako se, boreći se protiv istih, ne vježba u krepostima njima oprečnima. Ove dužnosti međusobno su usko spojene, a u praktičnom životu nerazdružive. Negativne dužnosti ljubavi prema bližnjemu, kako smo rekli, jesu da na bližnjega ne mrzimo, da se na njega ne gnjevimo i da mu se ne osvećujemo. Kreposti protivne ovim manama jesu ljubiti bližnjega, biti blag, miroljubiv i pomirljiv. Tko nastoji, da na bližnjega ne mrzi taj već mora pobuđivati u sebi ljubav prema bližnjemu. Tko nastoji, da se ne gnjevi na bližnjega, taj se time već vježba u blagosti i krotkosti. Početak ljubavi i blagosti je u suzbijanju mržnje, gnjeva i nadvlađivanja samog sebe.

Ljubav unutrašnja.

Ljubav prema neprijatelju zapovijeda nam prije svega, da ljubimo neprijatelja u svojoj duši. Mržnji je oprečna ljubav unutrašnja, iz koje proizlazi svaki unutrašnji kao i vanjski čin ljubavi. Ljubiti nekoga reći će imati ga rado, voljeti ga, odnosno htjeti mu i željeti dobro. Ova unutrašnja ljubav prema neprijatelju

mora biti bar općenita, t. j. takova, kakovom moramo ljubiti sve ljude, ljude, s kojima nijesmo u nikakovoj užoj vezi bilo rodbinstva, bilo dobročinstva, bilo prijateljstva. Prema tomu se unutrašnja ljubav prema neprijatelju, koja mora biti bar općenita, mora prema vani očitovati bar općenitim znakovima ljubavi. Ljubav prema neprijatelju može biti veća od općenite, ali manja ne. Nadalje moramo i neprijatelja ljubiti radi Boga, koji to nalaže, i radi onoga, što je od Boga primio, t. j. radi naravi čovječje i milosti, kako kaže sv. Toma[1], a ne radi kakvih drugih možda egoističnih razloga. Zato na pr. moramo o neprijatelju dobro misliti i njemu vjerovati, kad što pripovijeda, ako nemamo razloga da o njem drukčije sudimo i zlo mislimo te mu ne vjerujemo.

Protivno od zavidnosti je, da želimo svakomu dobro, da priuštimo dobro nekomu, dapače da se veselimo dobru njegovomu, ako ga je vrijedan i na pošten način stekao. Zato već iz ljubavi ne smijemo ništa poželiti, što drugi posjeduje. Ali se smijem žalostiti, što ja toga dobra nemam, jer je svaki sebi najbliži.

Blagost i krotkost[2].

Blagost i krotkost je ćudoredna krepost, kojom mi uređujemo našu ćud čuvajući se od gnjeva i osvećivanja, na što smo po naravi jako skloni. Blag je, koji nadvlađuje svoju prirođenu sklonost na gnjevljenje. Tko je blag u duši pokazat će to i izvana, u izvanjskom držanju. Sv. Toma kaže, da iz suprotivština izlazi gnjev, a ovaj biva nadvladan blagosti[3]. Kako od naravi naginjemo na gnjev, a ovaj opet ne čini pravdu Božju[4], nego mnogo grijeha, pozivlje nas Spasitelj, odnosno nalaže, da se od njega učimo blagosti govoreći: „Discite a me, quia mitis sum et humilis corde[5]“. Jer se samo po ovoj kreposti dolazi do mira u duši, pridodaje: „et invenietis requiem animabus vestris[6]“. Blagost nam je od potrebe, da možemo Božje odredbe bez mrmljanja[7], pače veselo i zvršivati, da možemo uopće živjeti

[1] l. c.

[2] S. th. 2, 2. qu. 36. a. 2.; qu. 168.; Lehmkuhl, I. n. 718.—721). 722.

[3] Seneca l. c.; Bürger, str. 584.—604.; Sv. Toma l. c. ad 1.

[4] Jak. l. c.

[5] Mat. 11, 29.; 5 Mat. 11, 30.

[6] Cornelius a Lapide, comm. ad Mat. 5, 4. kaže, blagi se opiru svim pokretajima, tako da se ne daju predobiti da bi mrmljali.

[7] Segneri, Manna 8. Nov. n. 5.

među ljudima, jer ovi nas toliko puta uvrijede i toliko od nas s pravom traže, kao siromasi, bolesnici, a konačno prema samima nama, t. j. da se ne gnjevimo na svoje dnevne pogrješke, u koje i uz najveću pažnju opet i opet upadamo, nego da ih ustrpljivo podnosimo. Spasitelj uči nas ovoj kreposti riječju i primjerom. Ne uzrujava Ga, što Ga apostoli tako teško shvaćaju, ne uzrujava Ga, što Ga jedan od dvanajstorice izdaje, naime Juda, ni nezahvalnost naroda izraelskoga, ni pljuska sluge velikoga svećenika[1], ni sve, što mu neprijatelji Njegovi za vrijeme muke Njegove zadavahu. On umire za njih moleći[2]. Bio je blag i krotak sve do smrti. Spasitej u svojoj besjedi na gori obećaje blagima za nagradu zemlju prepunu radosti i milja, t. j. vječno blaženstvo[3]. Kako naime blagoga ljudi rado imaju, to će takav već ovdje uživati mnogo dobra, tako te će mu se činiti, kao da je sva zemlja njegova, a uz to će još za nagradu uljesti u vječno blaženstvo, čija slika ili tip je obećana zemlja te se i ono ovdje tako zove. Uzrujan čovjek nije sposoban za svoju službu, blag i krotak naprotiv može učiniti mnogo dobra. Kako je blag u srcu, blage su mu i riječi te se i u djelima to očituje. Blagi i krotki posjeduje sebe, ravna i upravlja sobom tako te i nepravde trpljivo podnosi. On ljude osvaja. Zato su toliko dobra učinili sveti na pr. jedan sv. Franjo Saleški, koji se vježbao u blagosti te za nju usrdno molio kroz dugi niz godina (22)[4]. Karakteristične su njegove rijeći o blagosti: „Više se muha uhvati na jednu kap meda, nego li na jednu bačvu octa," i one, što ih je rekao svome neprijatelju: Kad biste mi jedno oko iskopali, ja bih vas još uvijek s drugim lijepo pogledao.

No blagosti se ne protivi sveti gnjev (zelus) za slavu Božju i spas bližnjega. I učitelj blagosti gnjevio se tjerajući trgovce iz hrama Gospodnjega. Kako moramo kadšto biti i oštriji, to sa blagosti, treba da ravna ne mekoća srca, koja bi lako mogla zavesti do krive blagosti, koja bi bila na uštrb koje dužnosti ili kreposti, nego treba da ravna razum prosvjetljen svjetlom sv. vjere. Zato se moramo pitati u pojedinom slučaju, kako da istupimo, da li

---

[1] Iv. 18, 23. s.

[2] Luk. 23, 34.

[3] Mat. 5, 4.

[4] O sredstvima, kako se dolazi do kreposti blagosti, govori Reuter, Neoconfessarius n. 94.; Reuter Müllendorf n. 86. Lijepe primjere za blagost navodi Schmid II. 240.—243. i ll. cc.

blaže ili oštrije. Ako ustreba budimo oštri, ali bez mržnje i gnjeva. Sv. Ignacije razgovarajući u kući s nekim prijateljem, koji ga je posjetio, opazi kako brat nešto čini, što ne valja, t. j. što se ne slaže sa propisima reda, izgrdi ga strašno, i zatim mirno dalje nastavi razgovor s prijateljem kao da nije bilo ništa. Ne smijemo propustiti te biti blagi, kad to nije na mjestu, nego moramo biti oštri, samo moramo paziti da ne prekoračimo granicu. Poznata je ona: Suaviter in modo, fortiter in re. Helije bio je preblag prema sinovima svojima, nije ih dosta korio zbog zloće njihove. Dakako to već nija bila blagost, nego slabost u volji. Zato je Helija stigla kazan, oba su mu sina pala u boju s Filistejima, zavjetni kovčeg bude otet i sam je naglo umro padnuvši nauznak sa stolice od žalosti za otetim kovčegom i slomivši vrat (1 Kr. 4, 17. s.).

Miroljubivost[1].

S bližnjim moramo živjeti u miru i ljubavi. Hoćemo li mir s bližnjim, ne smijemo vrijeđati njegovo pravo, ni poštenje ni riječju ni držanjem ni činom, nego mu moramo biti na uslugu koliko možemo, t. j. pomoći mu kad ustreba naša pomoć, a mi možemo da pomognemo. Ako je pak nama tko što nanio, povrijedio naše pravo ili učinio što protiv naše volje, treba da mu u sebi oprostimo te smo uvijek pripravni na izmirenje. Slabi smo ljudi, pa lako možemo jedan drugoga uvrijediti. Zato moramo na sebe paziti i biti spremni na razne žrtve. Samo tako možemo biti u mirnom saobraćaju s ljudima.

Premnoge su žrtve, što ih miroljubivi mora da doprinese miru za volju. Toliko puta mora da zataja samog sebe, toliko puta treba da oprosti, da se pomiri i bude ustrpljiv. Kod mnogo toga što vidimo i čujemo, moramo se graditi kao da ne vidimo i ne čujemo. Uistinu krepost miroljubivosti je velika krepost te uključuje u sebi mnoge druge kreposti. Zato Spasitelj miroljubivima obećaje uzvišenu nagradu, naime da će se nazivati sinovima Božjima na posebni način ispred svih drugih[2]. Kaošto je dijete slično ocu svome, tako su i miroljubivi slični Bogu, koji je Bog mira[3], slični osim po milosti još posebice po svojoj težnji za mirom, a za nagradu dat će im Bog vječni

[1] Sv. Toma, S. th. 2. 2. qu. 29. a. 1.—4.
[2] Mat. 5, 9.
[3] Rim. 15, 33.

mir. Toliko je Spasitelj nastojao oko mira među ljudima. Radi njega je i došao na svijet. On je knez mira. Koliko je pretrpio, a konačno i samu smrt. Što sve nijesu pretrpjeli i žrtvovali apostoli i sveci Božji miru za volju po primjeru svoga Božanskog Meštra? Mnogo su prepatili, jer svi pravednici trpe progonstvo, budu progonjeni kao i učitelj njihov, a učenik nije nad učitelja, ni sluga nad gospodara svojega[1].

Ali dok toliko naglašujemo, da moramo biti miroljubivi, ipak kadšto može biti da ne smijemo biti miroljubivi, već vršiti djela drugih dužnosti i kreposti. Moramo ustati na obranu sv. vjere i Crkve protiv onih, koji ih blate, otimlju njima ugled, Bogu slavu, i spas drugih stavljaju u pogibiju. Koja sredstva vode k cilju propisanomu, ta valja i upotrijebiti.

Opraštanje[2].

Kaošto onaj, koji se želi osvetiti, nastoji da ispuni svoju želju i težnju za osvetom te ne miruje dok se konačno i ne osveti, tako miroljubivi teži za mirom, da ga uspostavi između sebe i drugoga, ako ne postoji, a ako postoji, nastoji da ga uščuva. To pak, što nam je svima sveta dužnost, često puta ne može da bude drukčije, nego da opraštamo i pomirimo se, da učinjeno često puta naprosto zaboravimo. Uvredu oprostiti i pomiriti se s neprijateljem i to baš sa svakim i svagda ne izuzevši ni jednoga slučaja, tvrdo je i teško, ali je ipak moguće te moramo tako činiti. Gospodin nam je toliko puta naložio u St. i N. Z. da opraštamo i s bližnjim se pomirimo, kolikogod puta nam je kazao, da ljubimo bližnjega, da mu se ne osvećujemo, već da mu činimo dobro. Jer kako da ljubimo bližnjega, kako da ne težimo za osvetom, kako da mu činimo dobro, ako mu nijesmo oprostili? Gospodin Isus Krist nam je još izrično naložio da opraštamo bližnjemu[3], stavio nam to kao uvjet, da mi dobijemo oproštenje naših grijeha od Boga, koga smo mi mnogo jače uvrijedili te nam je to stavio u Očenaš[4], dapače stavio kao uvjet, da se Bogu naše molitve i žrtve i dobra djela svide[5].

[1] Mat. 10, 24.
[2] Sv. Toma ll. cc.; 2. 2. qu. 159.
[3] Mat. 18, 21. ss.
[4] Mat. 12, 6.
[5] Mat. 5, 24.

Konačno nam to nalaže pod vječnu kazan[1]. Sv. Pavao uči nas također, da jedan drugoga podnosimo, i da jedan drugomu oprostimo kao što je Gospodin nama oprostio[2]. I nije dosta, da mi bližnjemu samo u svom srcu oprostimo, nego mu moramo to nekako izvana pokazati, tako da on može znati, da se više ne srdimo, da na njega ne mrzimo, da mu dobro želimo, da smo pripravni u nevolji mu pomoći, a kad je u nevolji, da mu uistinu, koliko smo dužni i možemo, i pomognemo. Mi se moramo izmiriti, između nas i njega mora da bude bar općenita ljubav, koju dugujemo svakomu čovjeku. Ne moramo neprijatelja uzeti opet za prijatelja, možemo tražiti naknadu (štete) i po sudu, a kadšto i moramo, naime kad to zahtjevaju viši razlozi.

Strpljivost.

Sve negativne i pozitivne dužnosti osnivaju se više manje na strpljivosti kao svomu uzroku. Ove dužnosti moraju se uvijek izvršivati. A kako je teško neprijatelja ne mrziti, zlo mu ne želiti, ne osvećivati mu se, još teže rado ga imati, dobro mu željeti i činiti mu dobro, na uvredu i nepravdu šutiti, prijazno lice pokazivati, ili ako se brani, ne prekoračiti granicu pravedne obrane, uvijek podnositi pogrješke bližnjega, kako je to teško, svatko znade. Zato ustrpljivost s manama bližnjega je najljepša ljubav. A sv. Pavao kaže: Ljubav je ustrpljiva. Koji ljubi, sve podnosi. Ljubav se mjeri po žrtvama[3]. Sv. Ambrozije[4] pak kaže, da je strpljivost savršena ljubav, a sv. Ivan Chrysostom[5] kaže, da je kraljica kreposti i temelj dobrih djela. Ne stoji li u sv. Pismu: In patientia possidebitis animas vestras[6], t. j. da ćemo samo po strpljivosti doći do toga te ćemo i u suprotivštinama biti mirni u duši i moći sobom upravljati. Sv. Toma[7] kaže, da je strpljivost korijen i čuvarica sviju kreposti, ali ne kao da bi ona iste direktno proizvodila, nego samo što odklanja, što bi ih moglo spriječiti. Prava strpljivost nalaže žrtve samozataje, jer uči da za

[1] Mat. 15, 35.

[2] Epf. 4, 31. Kol. 3, 12.

[3] Sv. Toma S. th. 2. 2. q 136. a 1.—5.; qu. 128.: 1. 2. qu. 66. a. 4. ad 2.; Bürger 534.—556.

[4] 1 kor. 3, 13.

[5] Comment. in Luc. 6.

[6] Epist. ad Olymp. n. 13.

[7] Luk. 21, 19.

zlo trpimo, da zlo naplatimo dobrom. Kaže sv. Pavao[1]: Ljubav ne traži sebe, ne da se ogorčiti, ne misli ništa zla, ne radi nečedno, nije ohola, nije častohlepna, nego istinita.

Mi moramo biti ustrpljivi s bližnjim Bogu za ljubav, da bude i Bog ustrpljiv s nama, i pošto smo mi s našima pogrješkama drugima na teret, moramo i mi pogrješke drugoga podnositi[2].

No premda nam zapovijed ljubavi nalaže da budemo ustrpljivi prema bližnjemu, ipak nam se time ne kaže, da se ne smijemo nikad oprijeti. Strpljivost je u istinu praktični idealizam, nesebična ljubav, koja je temelj društvenoga i državnoga života, ali strpljivost krepost znade se zločincu i oprijeti. Nije nam rečeno, što moramo učiniti u pojedinom slučaju, ali se smije oprijeti, a kadšto i mora, naime kad to iziskuje slava Božja i spas bližnjega, dobro trećih osobito onih, za koje smo se dužni brinuti ili općenito dobro. Često je, da moramo biti samo ustrpljivi, a kadšto opet nije tako. Sam Spasitelj, kad Ga je sluga velikog svećenika udario po jednom obrazu nije mu pružio drugoga, već mu je kazao: Ako li sam što krivo rekao, dokaži, ako li pravo, za što me biješ[4]? Drugi put bio je ustrpljiv, dao je iz sebe svašta raditi, na križ raspeti i bio je ustrpljiv sve do smrti. Sv. Pavao jednom je primio četrdeset manje jednu batinu, a drugi put se nije dao batinjati, već se pozvao na svoje rimsko građansko pravo, koje je batine zabranjivalo. Čovjek se jedanput može i mora usprotiviti, a drugi put opet ne. Kada što valja činiti, treba dobro paziti.

Milostinja[5].

Mi smo dužni bližnjega nesamo ljubiti u svojoj duši, nego smo mu dužni onu unutrašnju ljubav izvanjskim činima ili djelima očitovati, izkazivati. Pošto čovjek ima dušu i tijelo, može

---

[1] S. th. 2. 2. qu. 136. a. 2. ad 2.

[2] l. c.

[3] Gal 2, 6.

[4] Iv. 18, 23.

[5] Sv. Toma, S. th. 2, 2. qu. 32. a. 1.—10.; qu. 31.; Suarez 1. tom. 9. disp. 7. 9.; Sv. Alfonzo l. 2. n. 32.; Ballerini-Palmieri II. (tr. 5. sect. 3. c. 2. dub. 3.) p. 133.—140.; Elbel I. n. 268.—295. Noldin II. n. 86.—93.; Lehmkuhl, I. n. 598. do 609.; Bucceroni I. n. 396.—408.; Göpfert II. § 69.; Scaramelli 2, 5. c. 5.; Scavini II. n. 985.—990.

biti u potrebi duše i tjela, može trpiti bijedu na duši i tjelu. Zato smo iz općenite zapovijedi ljubavi dužni bližnjega u potrebi pomoći, iskazivati mu duhovna i tjelovna dobra, ako moraliter možemo. Dužni smo bližnjemu nesamo dobro htjeti i želiti mu, nego i činiti, odnosno pomoći mu, kad je u potrebi. To je zakon naravni, a osim toga izrična zapovijed Gospodnja. Svako djelo, što ga činimo da bližnjemu u nevolji pomognemo ili dar, koji mu damo, zove se milostinja, ali obično zove se milostinja, eleemosyna, kojima hoćemo da pomognemo bližnjemu u njegovoj tjelovnoj potrebi, i učinjeno iz samilosti i ljubavi prema Bogu i bližnjemu[1]. Od duhovnih djela osobito dobro djelo je bratska opomena.

Kako smo dužni ljubiti bližnjega, a ljubav bez djela milosrđa ne može da postoji, to moramo činiti djela milosrđa, odnosno moramo bližnjemu u nevolji pomoći. To nam Bog nalaže osim po zakonu naravi po svojoj objavi St. i N. Z. U St. Z. kaže Gospodin: „Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere." Prov. 25, 21. U N. Z. kaže Gospodin Isus Krist: Discedite a me maledicti in ignem aeternum, . . . esurivi enim et non dedisti mihi manducare, . . ." (Mat. 25, 41.—46.) Očito se ovdje radi o zapovijedi, jer u oganj vječni ide se samo, ako se zanemari zapovijed — u velikoj mjeri. I riječi sv. Ivana: Koji ne čini djela milosrđa, a može, nema u njega ljubavi Božje, ne mogu se razumjeti drukčije, nego da je ovo zapovijed, jer ljubavi Božje nema, koji zanemari, što je naloženo, a ne što se samo savjetuje.

No da smo dužni bližnjemu učiniti djelo milosrđa, dvoje je od potrebe. Prvo, da je bližnji zbilja u potrebi, drugo, da mu mi možemo pomoći[2]. To je izraženo u riječima: „Qui habuerit substantiam huius mundi et viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo" (1. Iv. 3, 17.) S toga moramo paziti na to u kakovoj je nuždi bližnji i ukoliko mu možemo, odnosno ukoliko smo mu mi dužni pomoći. Zato moramo ovdje izložiti osobito nužde, u kojima se sve bližnji može da nalazi te dobra, kojima mi možemo i moramo bližnjemu u nevolji pomoći.

Čovjek se može da nalazi u skrajnjoj, velikoj ili teškoj nuždi i općenitoj ili običnoj nuždi. U skrajnjoj nuždi (necessitas ex-

[1] Sv. Toma, S. th. 2. 2. qu. 32. a. 1.

[2] Sv. Alfonzo l 3. n. 31.; sv. Toma S. th. 2. 2., qu. 32. a. 5.

trema vel quasi extrema) je, koji fizički ili moralno sam sebi ne može pomoći bez pomoći drugoga. U teškoj nuždi (necessitas gravis) je, koji može sebi pomoći i bez tuđe pomoći, ali samo uz veoma velike poteškoće. U općenitoj ili običnoj nuždi nalazi se, koji može sebi pomoći i bez tuđe pomoći, ako i teško, ali opet bez osobite poteškoće.

Među dobrima, koja su čovjeku ili bližnjemu od potrebe razlikujemo dobra duhovna i svrhunaravna (bona spiritualia et supernaturalia), kaošto su milost, krepost, blaženstvo. Zatim dobra naravna tjelovna unutrašnja (bona naturalia corporalia interna), kaošto je život, zdravlje, učenost, snaga i razna druga svojstva duše i tjela. I konačno dobra naravna izvanjska (bona naturalia externa), od kojih su jedna višega reda kaošto je dobar glas (fama), čast (honor) koji su neka dobra duhovna i moralna te dobra materijalna, imutak (res fortunae).

No kako moramo paziti na nuždu, u kojoj se netko nalazi i na dobro, koje mu je od potrebe, tako isto, da možemo pravo raditi u ovoj stvari, moramo još paziti i na osobu, koja je u potrebi, tako da u jednakoj potrebi sa jednakim, istim dobrima moramo prije pomoći, koji nam je bilo po čemu bliži, osobito moramo mu pomoći u dobrima odgovarajućima vezu, u kojem je s nama. Nadalje dužni smo pomoći prije dobrima nego zlima, prije onima, koji su u svoju nuždu pali bez svoje krivnje, nego li one, koji su došli u nuždu svojom krivnjom, jer su oni vrijedniji i dostojniji naše ljubavi, nego li ovi drugi. Inače moramo pomoći prije onomu, koji je u većoj nuždi[1].

Pošto dobra nijesu jednake vrijednosti, moramo u ljubavi prema bližnjemu obdržavati stalni red, kojim ova dobra želimo. Najveća su dobra duhovna. Zato ova moramo najviše cijeniti i ljubiti, željeti ih sebi i drugima. Iza ovih dobara po svojoj vrijednosti jesu dobra tjelovna unutrašnja, a onda tek tjelovna dobra izvanjska i materijalna. Zato iza duhovnih dobara moramo više cijeniti te sebi i bližnjemu želiti dobra tjelovna unutrašnja. Na treće konačno mjesto dolaze dobra tjelovna izvanjska. Dakle moramo sebi i bližnjemu najprije željeti dobra duhovna zatim tjelovna unutrašnja i izvanjska te materijalna. Ne smijemo dobro nižega reda željeti prije i više, nego dobro višega reda. Dobra istoga reda u jednakoj potrebi moramo najprije željeti

[1] Suarez Th. S. Tom. 9. disp. 7. sect. 1.; Elbel-Bierbaum, Ballerini Palmieri, Lehmkuhl ll. cc.

sebi, a onda tek bližnjemu. Prava bo ljubav počinje od sebe. Naša ljubav prema nama samima mora biti pravilo, uzor, primjer, kako da ljubimo bližnjega[1]. Ali ne smijemo sebi željeti manje dobro više, nego bližnjemu dobro veće. Ne smijemo sebi dobro tjelovno unutrašnje ili izvanjsko i materijalno željeti više nego li bližnjemu dobro duhovno, odnosno tjelovno dobro unutrašnje. Mi moramo većma željeti bližnjemu dobra duhovna, nego li sebi dobra tjelovna. Zato ne smijemo sebi željeti zdravlje i imutak te što počiniti na račun ili štetu duhovnoga dobra bližnjega. U pogledu duhovnih dobara, koja su zapovijeđena, mora svaki uvijek najprije ljubiti sebe i sebi ih htjeti, a kad se radi o dobru duhovnom, koje nije naloženo, koje, ako se ispusti, nije grijeh, onda se može ispustiti svoje dobro duhovno, da bližnji tako dođe do kakvoga dobra tjelovnoga i materijalnoga, odnosno, da mu ga mi učinimo. Kada je od potrebe da sebe lišimo dobra nižega reda ili manjega, da bližnji tako dođe do dobra višega reda ili većega, moramo ex caritate to i učiniti. Kad je bližnji u većoj potrebi možemo mu, a kadšto i moramo — ex caritate — pomoći i uz našu štetu. Jer više moramo ljubiti duhovno dobro bližnjega, nego li svoje dobro tjelovno. Ovaj se red može, a kadšto i mora promjeniti, kad nijesu jednake nužde ili dobra, kad nijesu jednaki uvjeti. Da moramo u glavnom ovim redom dobra željeti uči to sv. Toma[2], a za njim svi bogoslovci[3].

Zato nikada ne smijemo zanemarivati svoj spas, jer to je najveće dobro, poradi koga smo dužni najprije ljubiti samog sebe[4]. Isto tako ne smijemo nikad počiniti ni najmanjega grijeha, da drugomu time pomognemo, na pr. malom laži, krađom, prijevarom, jer dobro duhovno naloženo je više, nego dobro vremenito, pa bilo ovo još tako veliko, a grijeh još tako malen. Non sunt facienda mala, ut eveniant bona. Možemo ipak, kako malo prije rekosmo, propustiti koje duhovno dobro, koje nije zapovijeđeno, na pr. drugu sv. Misu na nedjelju, da drugomu učinimo kako dobro vremenito, pogotovu ako vidimo, da će to

[1] Sv. Toma S. th. 2, 2. qu. 25. a. 4.

[2] S. th. 2, 2. qu. 26. a 1.—13.

[3] Suarez I. tom. 9. tr. 3. disp. 5.; disp. 9. de carit. sect. 1.—3. n. 3. 4.; Laymann l. 2. tr. 3. c. 3., Ballerini-Palmieri Vol. 3. tr. 5. sect. 3. i 2.

[4] Ovo treba imati pred očima kod tumačenja Rim. 9. 3., gdje Pavao kaže, da bi htio biti anatemom, kad bi to bilo od potrebe, da se spase Židovi, njegovi narodnjaci.

na njega dobro djelovati, da ćemo gatako predobiti za Boga. Smijemo svoj život i zdravlje izvrći pogibelji, da drugomu pomognemo do vječnog spasa, jer manje za više slobodno je dati. Tko bi pak bez potrebe, bez valjanoga razloga, izvrgavao pogibli svoj život i zdravlje, teško bi sagriješio.

U skrajnoj nuždi duhovnoj nalazi se onaj, za koga se stalno drži, da će, ako mu tko ne pomogne, umrijeti u teškom grijehu i doći u vječnu propast. Tako na pr. u takvoj nuždi je grješnik se ili nevjernik, koji ne zna savršeno pokajati, jer ako umre bez sakramentalnoga odrješenja, propasti će. Zatim dijete, kojemu prijeti pogibao da umre bez sakramenta sv. krsta i grješnik, kojemu prijeti pogibao da bude ubijen dok spava, grješnik, koji spava u kući, koja je već sva u plamenu.

U skrajnoj nuždi duhovnoj mora svaki pomoći i uz pogibao života tjelovnoga, ali ipak samo, kada je nade, da ćemo mu pomoći, i nema drugoga, koji bi lakše mogao ili većma morao pomoći, nego li mi[2]. Jer više moramo ljubiti duhovno dobro bližnjega, nego li naše dobro tjelovno.

U teškoj nuždi duhovnoj nalazi se, koji može nuždu da nadvlada, premda teško. U takvoj nuždi nijesmo dužni pomoći uz pogibao života svoga, kadšto pak ni uz veliki gubitak dobara vremenitih za život nužnih, osim onih, koji su ex officio, iustitia ili ex pietate dužni pomoći, kao n. pr. dušobrižnici, poglavari u vrijeme kužne bolesti[1]. U takvoj nuždi je neprijatelj, koji je u kući, što gori, i koji još može da izbjegne, ali hoće da ovo ono spasi, pak se zadržaje u kući.

U općenitoj nuždi duhovnoj je, koji sebi bez velike poteškoće može pomoći. U takvoj nuždi je svaki, koji je u smrtnom grijehu. U takvoj nuždi dužni smo pomoći samo, ako lako možemo, jer pošto si sam može pomoći i dužan si je pomoći. Može izbjeći pogibli, nesreći, ako hoće.

Ali budući da ovdje govorimo o milostinji, dolaze ovdje u obzir osobito naravna tjelovna dobra izvanjska ili dobra materijalna — imutak.

---

[1] Sv. Toma S. th. 2, 2. qu. 26. a. 5.; Ballerini-Palmieri II. t. 5. n. 46. 47.; Elbel-Bierbaum I. n. 212. 213.

[2] Ballerini-Palmieri II. tr. 5. n. 48. 49.

[3] Ballerini-Palmieri l. tr. 5. n. 5.; sv. Alfonzo l. 2· n. 27.; Laymann l. 2. tr. 3. c. 3. n. 3; Elbel n. 213. 218.

Među ovim dobrinama razlikujemo takova dobra, koja su nama potrebna za sam život (bona vitae vel naturae necessaria), tako da bez njih ne možemo da živimo; zatim dobra, koja su nam potrebna za naš stališ, (bona statui necessaria), da možemo živjeti stališu primjereno, prema stališu[1], i konačno dobra suvišna (bona vitae vel naturae et statui superflua), bez kojih možemo biti lako i gledom na život i gledom na stališ.

Onima, koji se nalaze u općenitoj, redovitoj, običnoj potrebi (necessitas communis vel ordinaria), u kojoj su obični siromasi prosjaci na ulici i takozvani domestici, koji su siromašni i potrebni, a ne mogu, da prose, moramo bar pod laku obvezu, pod laki grijeh ovdje ondje pomoći od dobara za stališ suvišnih, ako lako možemo[1]. Kad se pak bližnji nalazi u velikoj nuždi (gravis necessitas), u kojoj mu prijeti veliko zlo, ali ipak premda teško, može sebi sam pomoći, dužni smo mu pomoći pod teški grijeh samo s dobrima suvišnima[2], i korisnima, koja nam nijesu nužna, da možemo prema stališu živjeti, dakle samo ako lako možemo. Velika nužda je, kad bi na pr. netko imao pretrpjeti veliku štetu u imutku, ako mu ne pomognemo, ili ju je već pretrpio, ili kad bi čovjek odličan morao raditi obične poslove ili prosjačiti. Kad se pak bližnji nalazi u skrajnoj nuždi (necessitas extrema vel quasi extrema), a ta je, kad je u smrtnoj pogibli za dobra zemaljska, dužni smo pod teški grijeh pomoći mu nesamo s dobrima suvišnima, nego i dobrima za stališ potrebnima i s dobrima, koja nam nijesu apsolutno potrebna za život, a to opet samo, ako može da bude bez velike štete naše. Dužni smo ovim dobrima pomoći, jer je život bližnjega pretežniji, više, nego li stališ naš[3]. Svima u potrebi moramo pomoći, i što je nevolja veća, to milosrdniji moramo da budemo. Isto tako, dapače još prije i više dužni smo dati kad to traži dobro općenito, kad treba pomoći Crkvi ili državi ili kakvoj

---

[1] Sv. Toma S. th. 2. 2. qu. 32. a. 5. ad 3.; Rohling, Medulla theol. mor. de carit. str. 60. drži, da smo dužni dati 50. dio od suvišnih dobara pod teški grijeh ovomu, onomu, koji je u općenitoj potrebi.

[2] Sv. Toma S. th. 2. 2, qu. 32. a. 6; Suarez th. S 1. Tom. 9. disp. 7. sect. 3.

[1] Sv. Toma, S. th. 2. 2. qu. 32 a. 6.; Suarez, Th. S. I. Tom. 9. disp. 7. sect. 4. 5. ad 1.: „Illis“ (bonis ad statum necessariis) utendis habet ius naturale extreme indigens?“ Crkvi ili državi u velikoj nuždi treba pomoći kao bližnjemu, kad je u skrajnoj nuždi. Sv. Toma 2, 2. qu. 37. a. 3.; Suarez disp. 9. sect. 4. 1. 2. 3.; Aertnys l. 2. tr. 3. n. 48. 3.

velikoj ličnosti, jer općenito dobro je više nego naše, moramo ga više cijeniti, nego naše vlastito[2]. Ne trebamo pak dati i pomoći više nego možemo, već toliko treba da damo i učinimo' da mi i nadalje uzmognemo živjeti prema stališu i svoje zvanične poslove obavljati[1] na pr. trgovinu tjerati.

No kod potrebe, kako smo rekli, možemo i moramo paziti još i na druge okolnosti, kao prvo, na vez, u kojem su potrebni s nama, drugo na to, da li je u ovoj potrebi i nevolji svojom krivnjom ili bez svoje krivnje, iz kreposti. Svima ljudima pak i neprijateljima našima, ako su u potrebi moramo pružiti pomoć, ali u jednakoj nevolji trebamo da pomognemo prije onima, koji su vrijedniji ili koji su nam po kakvoj vezi bliži, na pr. rođaci, dobrotvori, prijatelji. Zato prije moramo pomoći roditeljima, braći etc., nego stranim ljudima, pače i neprijateljima. One, koji su bez svoje krivnje u nevolji, moramo pomoći već prema njihovoj potrebi i koliko možemo. A kod ovih, koji su svojom krivnjom došli do te nevolje, treba razlikovati one, koji sebi više nikako ne mogu pomoći ili jako teško i one, koji sebi pomoći mogu. Zato one prve moramo pomoći, a ove druge ne.

Nastaje još pitanje, od čijih dobara mora se dati milostinja i koliko? Na ovo odgovaramo ponajprije, da se milostinja može dati samo od dobara vlastitih. Zato se ne smije krasti ni otimati, varati ni lihvariti, pak ni u maloj mjeri, da se drugomu pomogne[2]. Jer ako nemamo, nijesmo ni dužni što dati, i opet više je naše dobro duhovno, nego li najveće dobro tjelovno bližnjega. Od tuđih dobara, ako nijesmo slobodni u upravi tih dobara, smijemo dati samo uz dopuštenje gospodara ili u skrajnoj nuždi i to od dobara nenužnih, suvišnih, koje dopuštenje može biti ili izrično iii pretpostavljeno, a ako slobodno upravljamo tuđim dobrima, dopušteno je davati milostinju[3]. Tako žene mogu davati milostinju prema svojim prilikama, ali izvanredne milostinje mogu dati samo uz privoljenje muževljevo, ili iz dobara posve vlastitih i bez toga. Sinovi, djeca mogu dati samo male milostinje, sluge, sluškinje mogu dati samo malo

---

[1] Sv. Toma l. c.

[2] Sv. Toma S. th. 2. 2. qu. 33. a. 7.; Suarez th. S. I. T. 9. disp. 7. sect. 1. 2. ad 2.

[3] Sv. Toma S. th. 2. 2. qu. 33. a. 8.

kruha ili što slična iz razborito pretpostavljenoga dopuštenja gospodara[1].

Na pitanje koliko moramo dati kao milostinju, odgovaramo, u skrajnoj, pak i u teškoj nuždi mora se toliko dati, koliko je od potrebe, da se njegovoj nevolji za sada, t. j. za neko vrijeme pomogne[2], i od onih dobara, koja su nam potrebna nesamo za stališ, nego i za život. U općenitoj pak nuždi dužni smo dati nešto od suvišnih dobara i to ne svakome, već samo ovomu onomu, jer mu i drugi moraju pomoći.

Imademo i izričitu zapovijed da neprijatelju činimo tjelovna djela milosrđa. U St. Z. stoji, da činimo dobro neprijatelju, jer da ćemo time živo ugljevlje staviti na glavu njegovu, t. j. on će se popraviti[3]. Tako kaže u N. Z. Spasitelj govoreći, činite dobro onima, koji vas mrze i molite se za one, koji vas progone i opadaju[5]. Sv. Pavao učeći nas u Rim. 12, 14. ovu istinu služi se riječima Spasiteljevim[4] i riječima St. Z. gore navedenima[6] pa završuje: „Noli vinci a malo, sed vince in bono malum[7].“ Dužni smo pak neprijateljima dati toliko, koliko i drugima ljudima u istoj nevolji.

Premda je teško neprijateljima činiti dobra, ipak su se kršćani uvijek u tom odlikovali, da su činili svojima neprijateljima osobita dobra djela. To je bilo njihovo oružje protiv njihovih neprijatelja[8].

Što je dužan učiniti onaj, koji je zanemario dati milostinju, pitat će tko? Nije dužan kasnije dati ništa, ni štetu odatle nastalu, nadoknaditi, jer milostinja nije actus iustitiae, nego actus misericordiae et caritatis. Osobe pak crkvene, koje imaju dobra određena za to da ih podijele među siromašne, moraju ih podijeliti ex iustitia, ako ih pak zanemariše, moraju ih ex iustitia nadoknaditi[9].

Mi smo dužni i neprijatelju, kad je u nuždi, pomoći. Dužni smo ga kao i sve ljude ljubiti u srcu i to izvana pokazati, da-

[1] Sv Toma l. c. ad 2.; Rohling l. c.; Göpfert l. c.
[2] Sv. Toma S. th. 22. qu. 33. a. 10.
[3] Mat. 25, 22.; Bach 119.—121.
[4] Mat. 5. 44. 46. 47.
[5] Rim. 12, 14.
[6] Rim. 12, 20.
[7] Rim. 12, 21.
[8] Ovu misao lijepo obrađuje Waldmann p. 131. ss.
[9] Suarez Th. S. 1 tr. 9. disp. sect. 6.

kle u potrebi pomoći mu, kao što bismo pomogli svakomu drugomu čovjeku, koji bi se nalazio u istoj potrebi. Zato kad je naš neprijatelj u potrebi, moramo paziti na to, kakvo dobro mu je od potrebe, u kakvoj je potrebi, i u kakvom vezu je on s nama. Pak što je nužda veća, što je potrebno veće dobro, i što je osoba nama bliža, to smo prije dužni pomoći. Najveća dobra jesu dobra duhovna, najveća potreba je skrajna, a najbliži su nam rođaci. U jednakoj potrebi imaju prvenstvo na našu pomoć, koji su s nama u kakvoj vezi i to u dobrima, koja se na tu vezu odnose. Na vezu duhovnu odnose se dobra duhovna, a na vezu krvnu dobra tjelovna, a na vezu građansku dobra socijalna. Najjači vez je vez rodbinstva tako da, kad bi dvojica bila u jednako skrajnoj nuždi, morali bi pomoći najprije rođaku.

Rekli smo, da valja pomoći svakomu, koji je u potrebi pak i neprijatelju ukoliko je on potreban i ukoliko mu mi možemo pomoći. Bijedni, siromašni, bili oni i naši neprijatelji, koji su u velikoj nuždi imaju pravo na suvišna dobra, jer stvari zemaljske su zato, da služe za uzdržavanje ljudi, a i Gospodin je zapovijedio da se potrebnima dade od svoga suviška. Zato kaže sv. Toma: „Et ideo res, quas aliqui superabundater habent ex naturali iure debentur pauperum sustentationi.“ A drugdje opet kaže, da je Gospodin u St. Z. odredio, da se od treće desetine daje siromašnima, a u N. Z., da je Gospodin odredio da se sve suvišno dade siromašnima: „Tertiae vero decimae quas cum pauperibus comedere debebant, in nova lege augentur, per hoc quod Dominus non solum decimam partem, sed omnia superflua pauperibus iubet exhiberi, secundum illud Lucae 11, 41. Quod superest date eleemosynam. Ipsae etiam decimae quae ministris Eclesiae dantur, per eos debent in usum pauperum dispensari[2].“ Kad dakle u slučaju velike nužde smije siromašan sam uzeti, da sebi u nuždi pomogne, a da nije time počinio ni krađe ni otimačine[3], pogotovu smo mi sami dužni dati mu. Zato se ne smiju za vrijeme velike potrebe zatvoriti žitnice i čekati dok cijena poraste. Trgovci moraju siromašnima dati nešto jeftinije.

---

[1] S. th. 2, 2. qu. 66, a. 7.; Suarez. l. c.
[2] St. th. 2, 2. qu. 87. a. 1. ad 4.
[3] S. th. 2, 2. qu. 66 a. 7.

Tako isto i liječnici i branitelji, ako sami nijesu siromašni, dužni su besplatno pružiti svoju pomoć siromašnima, t. j. takovima, koji ne posjeduju ništa, niti imaju izgleda da će što posjedovati[1]. Ljekari moraju dati siromašnima, t. j. ovomu ono mu ljekove redovite jeftinije, pače besplatno, ali ne ljekove izvanredne, jer ni sami siromasi, kad bi i mogli, ne bi bili dužni upotrebiti ih, a još manje je dužan tko drugi da im dade. Tako isto i drugi staleži moraju bijedne da pomažu.

Zato propovjednici i još više ispovjednici moraju na ovo paziti i čedno opominjati one, koji obiluju, da su dužni siromašne potpomagati[2].

Bratska opomena[3].

Osobito djelo duhovnog milosrđa je bratska opomena (correctio, correptio fraterna), učinjena iz ljubavi privatnim putem, da se bližnji oslobodi od zla duhovnoga, da se popravi ili njegov grijeh spriječi[4]. Ova opomena može da bude riječima, kojima se bližnjega poučaje, kara ili kakvim znakom, licem žalosnim i srditim, ili da mu se ne pruži vremenita pomoć.

Kad vidimo, da bližnjemu kakovo zlo prijeti ili je već u njemu, dužni smo ga opomenuti iz zakona naravi i iz pozitivne zapovjedi Božje, da tako od njega zlo odvratimo. Dužni smo moralno dobro bližnjega čuvati, a jedan način zato je, da bližnjega opomenemo, poučimo i pokaramo. Već klasici preporučaju opomenu, osobito tajnu. U St. Z. zapovijeda to Gospodin, kad kaže: „Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne haberes super illo peccatum“ (3 Moj. 19, 18.), zatim kad kaže: corripe proximum . . ., corripe amicum . . ., corripe proximum, antequam commineris (Eccli 19, 14. 15. 17.). Gospodin Isus Krist nalaže to isto kad veli: „Si peccaverit in te frater

---

[1] Laymann l. 2. tr. 3. c. 6. n. 5.; Elbel n. 293. a. 281.; Rohling l. c.; Lehmkul I. n. 606.

[2] Reuter l. c.

[3] Sv. Toma 2. 2. qu. 33. a. 1.—8.; Suarez th. S. I. Tom. 9. disp. 8.; Noldin II. n. 94.—98.; Ballenarini-Palmieri pokazuje razliku između correctio i correptio. II. n. 149.—191.; Laymann l. c. tr. 3. 6. 7.; Elbel I. n. 296.—323.; Bach p. 122. s.

[4] Sv. Toma 22. qu. 33. a. 1.; Elbel p. 296. 297. [Scaramelli II. 5., c. 7.; Bucceroni I. n. 409.—418.; Göpfert II. § 70.; Scavini II. n. 991.—997.

tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum, . .“ (Mat. 18, 15.) Dakle i ovo je očito zapovijed, a ne samo savjet!

Kako je bratska opomena pozitivni čin pozitivne zapovjedi ljubavi prema bližnjemu, to ona obvezuje samo u stanovitim prilikama. Pod teški grijeh obvezuje, t. j. dužni smo bližnjega opomenuti samo ako se radi o smrtnom grijehu, naime da ga bližnji ne počini, ili ako ga je počinio, da ga popravi i to opet dužni smo opomenuti, samo ako je nade, da ćemo uspjeti[1], i da to može da bude bez naše velike štete ili neugodnosti, što je i sramežljivost[2] te da nema drugoga, koji bi bio podesan da ga opomene[3]. Dakle ukratko bližnjega smo dužni opomenuti, kad je opomena moguća i kad je ona baš potrebna. Osobito smo dužni bližnjega opomenuti, ako bi to zlo palo na štetu dobra općenitoga ili nevinoga, jer ex iustitia moramo nastojati da ovo zapriječimo, moramo paziti, da jedan ne vrijeđa pravo drugoga, da je jedan prema drugome pravedan. Na to su pak dužni paziti osobito poglavari i suci te kazniti i javno i bez opomene[4]. Posve je naravski, da moramo prije svega biti na izvjesnu, da je bližnji uistinu pogriješio; zatim kako je bratska opomena čin kreposti moramo opomenuti iz ljubavi prema Bogu i bližnjemu, te moramo nastojati da bližnjega opomenemo na što zgodniji način i u što zgodniji čas. Zato se opomena može odgoditi na kasnije, da bude tako što manje trpkosti po onoga, koga valja opomenuti, ali samo ako iz odgađanja ne prijeti pogibao[5]. Kad pak treba bližnjega opomenuti, treba da ga opomenemo otvoreno i ozbiljno, ali blago i mirno[6], pače, ako je od potrebé i pokaramo, ali ovo iz ljubavi[7]. Ali i kod ove dužnosti imamo propise od Spasitelja kako da postupamo. Najprije moramo bližnjega opomenuti nasamo, ili kako se to obično kaže, u četiri oka i to više puta, zatim pred svjedocima, a onda tek ako ne pomaže ovakva opomena treba to javiti crkvenoj

[1] Sv. Toma S. th. 2, 2. qu. 33. a. 2. 6.; Suarez Th. S. I. tom. 9. disp. 8. sect. 3.

[2] I sramežljivost ispričaje od opomene. Laymann c. 7. n. 3.

[3] Ballerini-Palmieri II. n. 157.; Rohling de carit. n. 4.

[4] Laymam l, c.

[1] Sv. Toma lc.; Ballerini-Palmieri II. pr. 170.; Elbel Birnbaum n. 298. 315.

[2] Gal. 1, 6.

[3] Prepostavljen treba opominjati kao otac, kaže sv. Toma l. c., a Suarez n. 2. kaže, da ih valja opominjati: „Potius humili admonitione, quam reprehensione.“ Rohling l. c. „Tandem observa, aequales fraterne, superiores reverenter, inferiores benigne esse monendos.“

ili državnoj oblasti, poglavaru najprije privatno, a zatim javno[1], da se tako čuva čast i dobar glas bližnjega. Ovoga se reda moramo držati, ako je grijeh potajan, a ne treba se obdržavati, ako je grijeh javno poznat. Tako se sv. Pavao javno opro sv. Petru. Opominjati su dužni osobito roditelji svoju djecu, gospodari svoju služinčad, učitelji svoje učenike, poglavari svoje podanike, dušobrižnici svoje vjernike. Privatne osobe, obični ljudi rjeđe su dužni opominjati! Rekli smo, da smo dužni bližnjega opomenuti kad to može da bude bez velike štete po nas, ali u skrajnoj nuždi dužni smo bližnjega opomenuti i uz našu veliku štetu, pak i gubitak života, ako imade nade na uspjeh, osobito su to dužni učiniti gore pomenuti, a poglavari, dušobrižnici moraju oštro šibati u propovijedima javno pred svima i urednici u svojim glasilima javne grijehe, osobito protiv vjere i Crkve, ma i ne bilo nade, da će se što popraviti. Red opominjanja može se promjeniti kad je za to valjani razlog: može se odmah javno opomenuti[2]. Sam sv. Pavao odmah se javno upro sv. Petru, jer je prijetila pogibao sablazni[3].

Kako smo pod teški grijeh dužni bližnjega opomenuti kad je od potrebe i mi ga možemo opomenuti, to onaj, koji zanemari, propusti, opomenuti kad je od potrebe, učini grijeh (protiv bližnjega) takozvani peccatum omissionis, sive per omissionem. Ne htjeti opomenuti, kad je to od potrebe, znak je slaboće ćudoredne i ravnodušnosti za stvar Božju i spasenje bližnjega. U koga je prava ljubav i krepost taj opominje, pače i kori čas blaže, čas oštrije. Kada se pak vidi, da bi slijedilo kakovo zlo, ako bi se bližnjega opomenulo, na pr. da bi još gori postao, ne valja opominjati. Isto tako može se ispustiti opomena, ako bližnji griješi ex ignorantia invincibili, jer tada ne griješi, a pogotovu ne valja opominjati u tom slučaju, ako se predviđa, da će bližnji i dalje tako činiti, da ne počini grijeha formalnoga[4]. Nekoji auktori a među njima i Suarez kažu naprosto, da bližnji bližnjega, kad radi iz neznanja, svakako valja poučiti[5]. No tim dakako ne misle reći, da to valja činiti bez ikakvog obzira na prilike pojedinog slučaja.

---

[1] Sv. Toma 2. 2. qu. 33 aa. 4. 7. 8. Ballerini-Palmieri II. n. 173.

[2] Gury I. i Suarez Th. S. I. t. D. disp. 8 sect. 4.

[3] Sv. Toma S. th. 2, 2, qu 33 a. 4. 7.; Suarez Th S. I. t. 9. disp. 8 n. 3.

[4] Sv. Toma S. th. 2, 2, qu. 33. a 2. ad 3.; sv. Alfonzo l. 2. n. 36. Ballerini-Palmieri II. n. 159.—172.

[5] I. t. 9. disp. 8. sect. 2. n. 6.; Ballerini-Palmieri l. c.

Upravo zato, što smo dužni iz općenite zapovijedi opomenuti bližnjega, dužni smo opomenuti i neprijatelja svoga, jer i on je naš bližnji, čovjek i slika Božja, ima dušu, koju valja spasiti. Kada, u kakvim prilikama, smo dužni opomenuti svakoga čovjeka, tada smo dužni opomenuti — uz iste propise i neprijatelja. Moramo dakle, i neprijatelja opomenuti kad vidimo, da je u pogibli za spas svoje duše, u pogibli, da učini kakav teški grijeh ili ga je već počinio i u njemu živi, na pr. u konkubinatu, priležništvu, ili da je koga jako uvrijedio, komu veliku nepravdu počinio, treba da ga, ako li možemo, opomenemo, da se grijeha ostavi, podade zadovoljštinu ili naknadu. Osobito smo ga dužni opomenuti, ako je njegov grijeh javno poznat te po druge i javno dobro štetan i pogibeljan. Kako smo ex caritate dužni nastojati oko toga da bude jedan prema drugomu pravedan, tako smo dužni i opominjati, gdje to nije. Neugodna je to dužnost, ali vrlo korisna i Bogu ugodna, jer o tom često ovisi spas duše mnogih[1]. Neka nas na to potiču riječi sv. Jakova apostola, koji kaže[2]: Neka znade, da će onaj, koji obrati grješnika s krivog puta njegova, spasiti njegovu dušu od smrti i pokriti množinu grijeha.

No ne trebamo, pače ne smijemo ispitivati čiji život, da što nađemo, radi čega bi ga morali opomenuti[3]. Niti je opomena zlobno kritiziranje, što bi išlo iz zle nakane, nego je čin ljubavi, a kadšto pravde. Naravski, da kod opominjanja treba mnogo razboritosti i opreznosti uopće radi ljudske osjetljivosti, a kod neprijatelja napose. Zato ćemo često morati taj čin drugim prepustiti ili uopće ne učiniti ništa, da ne dođe do još većih zala te se za ovakve samo moliti Bogu, da On svoje učini.

Pozitivna dužnost ljubavi prema bližnjemu i neprijatelju je i molitva, te ćemo zato, konačno i o njoj nešto reći.

Molitva.

Kako smo dužni sve ljude pak i neprijatelje ljubiti, tako smo dužni za sve ljude pak i neprijatelje moliti. Dužni smo nesamo svima (u sebi) oprostiti, nikomu zla ne željeti, nego smo dužni svima željeti dobro i to činiti. Zato upravo dužni smo za sve moliti. Sv. Toma kaže: „Illud debemus orando petere quod de-

[1] Sv. Toma S. th. 2, 2. qu. 33. a. 1.

[2] 5, 20.

[3] Ballerini-Palmieri II. n. 166.

bemus desiderare. Desiderare autem debemus bona non solum nobis, sed etiam aliis; hoc enim pertinet ad rationem dilectionis, quam proximis debemus impendere, ut ex supra dictis patet (quaest. 25. e t26.). Etideo caritas hoc requirit, ut pro aliis oremus[1].“ Drugdje opet kaže, kako je nužno da sve ljude ljubimo, ako se želimo spasiti, tako je isto nužno da za sve ljude molimo[2]. Dakle ex caritate moramo moliti i za neprijatelje, da se obrate, da se od njih odvrate kazne i osvete Gospodinove, a pogotovo moramo moliti da se spase, jer to moramo za sve moliti. Vječno spasenje ili blaženstvo, što nam je svima konačni cilj, ne može se postići bez milosti Božje. Gospodin pak milost svoju redovno ne daje, nego po molitvi. Zato smo dužni moliti za sve ljude, da im svima Gospodin udijeli milost, te se svi spase.

Gospodin Isus Krist kaže: „Orate pro persequentibus et calumniantibus vos[3],“ a sv. Pavao opet: „Blasphemamur at absecumus[4].“ Kako Isus na križu moli za svoje neprijatelje: „Oče oprosti im, jer ne znaju šta čine[5],“ tako slično moli i sv. Stjepan, Prvomučenik[6]. Sv. Jakov kaže: „Orate pro invicem ut salvemini[7].“ Nemamo izričnе zapovijedi da molimo za neprijatelje, ali ova dužnost proizlazi iz naravne i pozitivne zapovijedi ljubavi općenite, po kojoj smo dužni ljubiti sve ljude, a jedan je način ili čin ove ljubavi da molimo za dobro vremenito i vječno sviju ljudi. Ovoj dužnosti udovoljavamo, ako molimo „Očenaš“ ili „Pozdrav Anđeoski“ općenito za sve i molimo im dobra svrhunaravna[8]. A nijesmo dužni napose — in speciali — moliti misleći na neprijatelje, nego je dosta da molimo in generali, t. j. da ih ne isključimo iz molitve od Boga i Crkve određene za sve ljude. Kako ne treba ih napose uključivati u molitvu, tako bi bio smrtni grijeh, kad bi ih se iz molitve izključilo[9]. Baš kao što nam nije naloženo, da neprijatelje posebice ljubimo i iskazujemo im znakove posebne ljubavi, osim ako je kakav posebni razlog zato, tako nije nam naloženo ni da za

[1] S. th. 2, 2. qu. 83. a. 7.
[2] S. th. 2, 2. qu. 25. aa. 8. 9.; Suarez de relig. tr. 4. c. 27.; Lehmkuhl I. n. 344.
[3] Mat. 5, 44.
[4] 1 Kor. 4, 13.
[5] Luk. 23, 34.
[6] Djel. 7, 61.
[7] Jak. 5, 16.
[8] Sv. Toma S. th. 2, 2. qu. 25. a. 8.
[9] Suarez Th. s. tom. 9. dist. 5.

neprijatelje napose molimo, nego se samo savjetuje, osim ako je kakav posebni razlog da moramo moliti za neprijatelja napose, na pr. da je na umoru, a on se još nije ispovijedio ili je u kakvoj drugoj velikoj nuždi, jer smo dužni tada moliti za sve ljude[1], naime za svakoga, koji se nalazi u takvim neprilikama.

Nije naloženo da molimo napose za svoje neprijatelje, ali nam se toplo preporuča kao nešto što je de perfectione caritatis i što je od potrebe, da potisnemo našu mržnju i strasti, odnosno osjećaj mržnje i osvete, naš egoizam, da sebe umrtvimo i da dođemo do mira u duši, te Bogu što savršenije služimo[2]. Bog uskraćuje mnoge milosti, ako se na bližnjega i malo mrzi. Treba pak da molimo za sva naravna i vrhunaravna dobra, za milosti i kreposti[3], a osobito da se što većma proslavi Bog i što više duša spasi. Pošto opet zli i naši neprijatelji sprečavaju proširenje slave Božje na zemlji i spasenje mnogih, slobodno je, kažu svi moraliste, moliti, da Gospodin pošalje zlima kakovo vremenito zlo, da se poprave, pače slobodno je moliti, da ih Gospodin sa ovog svijeta ukloni radi općega dobra, da bude kraj grijehu i zlu, što ga prouzrokuju, a sami da dospiju u ruke pravde i primu zasluženu kazan, koju je Bog za zle odredio[4]. Ali ako je ovo dopušteno te se može činiti, ipak je mnogo bolje moliti zlima i griješnima — našim neprijateljima od Boga oproštenje i obraćenje. Jedan ovakov čin više vrijedi no stotinu onih. No ne smijemo moliti, da neprijatelj dođe u vječnu propast. David samo proriče zlima, da će biti izbrisani iz knjige života i doći u vječnu propast, a ne želi im toga[5].

Kako iz zapovijedi ljubavi moramo moliti za sve ljude na ovome svijetu, jer sve moramo ljubiti radi Boga, svi kao raz-

[1] Sv. Toma S. th. 22, qu. 83. a. 8.: „Orare pro alio caritatis est, — — — unde eodem modo, quo tenemur diligere inimicos, tenemur pro inimicis orare — — — diligere inimicos in generali est in praecepto; in speciali non est in praecepto, nisi secundum praeparationem animae, ut scilicet homo esset paratus etiam specialiter inimicum diligere et eum iuvare in necessitatis articulo, vel si veniam peteret. Sed in speciali absolute inimicos diligere, et eos iuvare, perfectionis est. — Et similiter necessitatis est ut in communibus nostris orationibus, quas pro aliis facimus, inimicos non excludamus. Quod autem pro eis specialiter oremus perfectionis est, non necessitatis, nisi in aliquo casu speciali."

[2] Reuter, Neo confessarius l. c.

[3] Sv. Toma, S. Th. 2. 2., qu. 83. a. 5. 6.

[4] Sv. Toma, S. Th. 2. 2., qu. 83. a. 1.

[5] Psal. 68, 29. etc.

umni stvorovi mogu primiti milost Božju te su je potrebni, tako iz iste zapcvijedi moramo moliti za sve vjerne duše u čistilištu, s kojima kao i svetima na nebu sačinjavamo jednu duhovnu zadrugu, koja se zove općinstvo svetih. I duše u čistilištu su naši bližnji, jer one posjeduju milost Božju, samo trebaju da pretrpe svoju kazan za svoje grijehe, te očišćene uniđu u slavu vječnu. Trpe veoma mnogo a same si ne mogu pomoći baš ništa, dok im mi možemo pomoći našim molitvama i raznim dobrim djelima.

Već St. Z. kaže: „Sveta je i spasonosna misao za mrtve moliti, da se riješe svojih grijeha[1].“ A u Crkvi Božjoj je od početka bio običaj da su se kod sv. Mise spominjala imena pokojnih i za njih molilo. Bez sumnje je Bogu osobito milo djelo moliti, da se ove duše, kako su u milosti Božjoj, tako što prije za uvijek sjedine s Njime u slavi i ljubavi. Kako sveti ne trebaju naše molitve a za duše u čistilištu općenito moramo moliti, tako za proklete u paklu ne smijemo moliti, jer ne mogu milost Božju primiti, oni su u zlu tako okoreli, da se ne mogu obratiti, grijeh mrziti i ljubiti Boga; oni su nepomirljivi neprijatelji Božji i Bog ih kao takove ne ljubi, pa tako im molitva naša ne može ništa pomoći. Spominjemo to zato, da znadem ako je možda i moj neprijatelj već preminuo, da sam dužan za njega moliti bar općenito moleći za sve vjerne mrtve.

N. Z. uči moliti za neprijatelja. To je opet vlastita osobitost N. Z., kojom on natkriljuje nesamo klasičnu starinu, nego i St. Z., jer u njemu proroci i psalmiste ne mole za neprijatelja milosrđe, nego pravdu Božju, mole da im Gospodin naplati prema njihovim zlima djelima[2]. U St. Z. se neprijatelja redovno proklinje, dok je u N. Z. to tek rijetki izuzetak. Ali Gospodin ne proklinje nikada. Premda St. Z. poznaje više pravdu i strogost, a N. Z. ljubav i milosrđe, ali ipak nije to tako da bi među njima u tom pogledu bila bitna razlika te bi bila dva različita početnika jednoga i drugoga Z., što uči krivoverac Cerdo, koga sveti Irenej pobija u svom glavnom djelu „Adversus haereses“ i neki heretici na pr. Manihejci, koju zabludu osuđuje koncil florentinski[3] i tridentinski[4] a protivnu istinu proglašuje kao članak vjere katoličke.

---

[1] 2. Mak. 12, 46.

[2] Psal. 27, 4.

[3] Decretum pro Jacobitis; Denzinger 706.

[4] Sess. 4.; Denzinger 783.

Ljubav prema neprijatelju sa stanovišta pravnoga[1].

Premda smo dužni ljubiti i neprijatelja i mnoge uvrede i nepravde strpljivo podnijeti, oprostiti i pomiriti se s neprijateljem[2], ipak nijesmo dužni svaku uvredu i svaku nepravdu podnijeti, nego se smijemo oprijeti i tražiti zadovoljštinu i naknadu štete, pak bilo i kod suda[3]. To je posve u skladu s pravnoga i moralnoga gledišta. Tako se u St. Z. često i činilo, a nije ni u N. Z. zabranjeno, nego se samo opominje, da to bude, u koliko je moguće, što rijeđe, t. j. da se, ako je ikako moguće, rađe oprosti, negoli ide k sudu.

Ne samo, da se možemo obratiti na sud, nego se katkada upravo i moramo obratiti, a to je, kad je priziv na sud jedino ili bolje sredstvo, da se veće zlo ukloni i dobro postigne. Kada se ne bismo smijeli oduprijeti, suprotiviti se, slavili bi slavlje zli, i uzvišena nauka Isusova o ljubavi vodila bi k nećudorednosti. Zli bi radili, što bi htjeli. Stoga, gdje su druga sredstva bolja, nego li strpljivo podnašanje, valja ih upotrijebiti. Ne htjeti ih upotrijebiti bio bi znak ne savršenosti, nego moralne slaboće i zloće, jer se time zlo potpomaže. Da se utečemo k sudu mogu to od nas zahtijevati druge kreposti, može to zahtijevati ljubav prema Bogu i pravedna ljubav prema sebi i ljubav prema drugim poštenim ljudima. Vrhunac kršćanske savršenosti je: Ljubi Boga i bližnjega poput sebe. Iz ove zapovijedi treba da izlaze sva naša djela. Zato ljubav prema bližnjemu mora imati svoje granice u pravednoj ljubavi prema Bogu i sebi, i gdje ova ljubav zahtijeva moramo se braniti pak i putem suda, i moramo ići za tim, da zlo i zlotvor bude kažnjen. To nam potvrđuje i Sv. Pismo kad kaže, da tužimo Crkvi onoga, koji ne prima bratske opomene, a ako i Crkve ne sluša, neka bude kažnjen time, da ga izbjegavamo kao poganina i publikana ili notornog — javno poznatoga — griješnika[4].

Riječi Spasitelja: Ako te tko udari po jednom licu, okreni mu i drugo . . ., ne smiju se shvatiti doslovce i zaključiti, da se nije slobodno oprijeti, braniti, pak i k sudu ići, kao što

---

[1] Sv. Thoma, S. th. 2. 2. qu. 58.; qu. 61.; Göpfert, Art. I. II. III.; Noldin II. n. 84. Bach, str. 123—131.; Steinmüller, str. 89.—92.

[2] Mat. 5, 23. s. 39. s.; Efež. 4, 26.

[3] Simar, § 176. n. 3.; Bucceroni I. n. 393.

[4] Mat. 18, 17.

ih tumači na pr. Albrecht Rau[1] i dokazuje, kako je poradi toga tobože nauka kršćanska nerazumna, jer se ne dade ispuniti, pače da je nećudoredna, dovodi do nećudorednosti te je po državu pogubna, jer da „razara svaku kulturu, svako ćudoređe i blagostanje.“ A baš nauka Kristova sa ljubavi prema neprijatelju uči najbolje kolika je čast i vrijednost čovjeka i postavlja najčvršće temelje društvenom i državnom životu. Više doprinosi k mirnom životu Isusova nauka o ljubavi prema neprijatelju, nego li svi zakoni državni.

Sv. Pavao kaže Korinćanima: Zašto rađe ne trpite nepravdu, nego što idete k sudu? No time ih samo prekorava, što su svoje stvari iznosili pred svjetovni sud poganski, a nijesu ih riješavali među sobom na ovom sudu, kao što bi bili mogli, i kao što su Židovi činili, a ne zabranjuje poći k sudu[2].

Smije se dakle ići k sudu i smije se ići za tim da bude krivac kažnjen, samo ne iz mržnje, već iz težnje za pravdom i da se krivac popravi i drugi postraše. Kad se radi o velikim stvarima, bolje je ne odreći se svoga prava nego li odreći.

Kad već govorimo o prizivu na sud i zadovoljštini takovoj, napominjemo, da po novom Kodeksu kanonskoga prava can. 1757., § 2. n. 3. neprijatelji ne mogu da budu svjedoci na sudu, Kodeks ih odbija kao sumnjive (suspecti), kao one o kojima se s pravom može da sumnja i boji, da li bi istinu kazali ili ne, bi li možda puni mržnje laž ustvrdili kao istinu. Dakako da se pod tima neprijateljima ne razumijevaju kakvi god neprijatelji i protivnici, nego zaista veliki i kao takovi javno iopćenito poznati: „Publici gravesque pactis inimici.“ Razumije se, da ovakovi mogu lako govoriti pod utjecajem mržnje pa zato kaže isti zakonik u can. 1795, § 2. pozivajući se na can. 1757., kako ne mogu da budu svjedoci tako ne mogu ni da budu izabrani vještacima, kojima je dužnost da stvar objektivno prosude govoreći: „Qui a testimonio ferendo excluduntur ad normam can. 1757. ne ad peritorum quidem officium assumi possunt.“

Već smo mnogo rekli o pitanju kako moramo ljubiti neprijatelja, ali nijesmo rekli svega, jer se nije ni dalo reći. Zato da dođemo ovome pitanju do još veće jasnoće, moramo još dalje i više o njemu raspravljati načinom morala te još dublje zaći u nj i u praktičan život.

---

[1] Die Ethik Jesu vom Standpunkt des Menschentums Giessen 1899., V § 23.; isp. i Bach. Str. 123, 152 i 155.

[2] 1 Kor. 6, 7.; 1, 5.

Potanje obrađivanje moralnih dužnosti ljubavi prema neprijatelju.

Koji su znakovi ljubavi prema neprijateljima?

Dužni smo ljubiti sve ljude, ali ne sve jednako. One, s kojima smo u kakvoj užoj vezi, moramo ljubiti više, nježnije i jače nego li one, s kojima nijesmo u nikakvom užem odnošaju ili ih uopće ni ne poznamo. Kako svoju unutrašnju ljubav, koja može biti posebna ili općenita, moramo očitovati vanjskim znakovima, tako među ovim izvanjskim znakovima ljubavi razlikujemo znakove posebne (signa specialia, singularia, particularia) i znakove općenite (signa communia). Kakvom ljubavi koga moramo ljubiti, takove mu znakove moramo iskazivati. To općenito načelo je jasno. Ali katkad mogu nastati prilike, u kojima moramo nekomu iskazivati znakove posebne ljubavi, a ne bi ga zapravo išli, ili mu ih opet smijemo uskratiti, a išli bi ga, da nije nastupio razlog, zbog koga mu ih smijemo uskratiti.

Nastaje pitanje, kakove znakove ljubavi i kada smo dužni iskazivati svojima neprijateljima. Jasno je, da smo dužni ljubiti naše neprijatelje ljubavi općenitom, jer iz općenite zapovijedi ljubavi dužni smo ljubiti sve ljude, zato što su oni ljudi, stvorovi Božji, naši bližnji i na život vječni pozvani. Svima ljudima smo dužni iskazivati općenite znakove ljubavi. Isto tako nam je jasno, da ljubavi općenitom moramo ljubiti i svoje neprijatelje te im iskazivati općenite znakove ljubavi. Jer i naši neprijatelji su naši bližnji, koji mogu zadobiti milost Božju i život vječni te su radi toga uvijek vrijedni da ih ljubimo. Moramo ih ljubiti radi Boga[1] kao sebe, t. j. motiv ili objekt formalni naše ljubavi prema neprijatelju mora biti Bog, naša ljubav prema neprijatelju mora biti krepost teološka, i moramo ih ljubiti ne jednako kao i sebe, nego samo slično (kao što ljubimo i sebe)[2].

Općenite znakove ljubavi nadalje dužni smo iskazivati neprijateljima, jer bi ispuštanje ovih znakova rađalo mržnju u nama i neprijateljima te bi se neprijatelji i mi u mržnji još više utvrđivali. To je rečeno općenito kao pravilo.

No mi možemo i općenite znakove, ako imamo valjani razlog, što nam ga nalaže ljubav ili pravda, uskratiti, ali dakako samo neko kratko vrijeme[3]. Tako ljubav nam nalaže, da i općenite

---

[1] Sv. Toma S. th. 2, 2. qu. 25. a. 8. 9.

[2] Suarez, Th. S. 1. 9. disp. 5. sect. 4. 5. n. 1.

[3] Sv. Thoma l. c.; Laymann l. 2. tr. 3. c. 4. n. 2.; Elbel-Bierbaum 2. n. 235. 236.; Noldin II. n. 82. a.; 83. γ.

znakove ljubavi uskratimo neprijatelju, ako mislimo, da će se neprijatelj ili drugi time popraviti, da će drskost neprijatelja time biti suzbijena, da će se drugi time postrašiti. Ove znakove možemo neprijatelju uskratiti, ako se bojimo, da će on ili drugi zlo tumačiti znakove ljubavi, da će doći do novih svađa, ako se bude s njime odmah postupalo kao da nije bilo ništa, da će dakle biti još gori, ako ga se bude pozdravilo ili nagovorilo. Katkada nam opet pravednost savjetuje da neprijatelju općenite znakove uskratimo, da na pr. pokažemo kako nam je mrzak njegov zločin, da bude neprijatelj radi svoje drskosti pravedno kažnjen, da mu pokažemo svoju žalost zbog velike nama nanesene uvrede i nepravde, makar on i pokazivao znakove ljubavi.

Zato, pošto smo dužni uvijek iskazivati općenite znakove svima ljudima pak i neprijateljima, uskratiti iste bez osobitog razloga, je očito da može biti smrtni ili teški grijeh, a kad je za to dostatan razlog, nije nikakav grijeh. Što je i kakav je grijeh, valja paziti na razne okolnosti ili razloge, osobito na to, da li uskraćenje znakova proizlazi iz unutrašnje mržnje, što je sigurno, ako je strast, radi koje znakove uskraćujemo, velika, i da li je ovo neprijatelja uvrijedilo, ili druge sablaznilo[1]. Ako je što od ovoga u velikoj mjeri, onda je smrtni grijeh, ako li nije ništa, onda je samo laki ili nikakav grijeh. Zato moramo neprijatelju, kad nas na ulici pozdravi, da odzdravimo, ako nas nagovori, da mu odgovorimo. Mi pak neprijatelja, pošto nas je (jako) uvrijedio, osramotio, nijesmo dužni prvi pozdraviti ni nagovoriti makar smo to prije običavali činiti, nego se možemo učiniti kao da ga ne vidimo. Pače možemo, ako imamo zato razlog, da na pozdrav jedan put, dva put ne odzdravimo, na nagovor ne odgovorimo — samo ako to ne proizlazi iz mržnje i ako je sablazan isključena. Ako tko ovako čini, naime na pozdrav neprijatelju ne odzdravi, na nagovor ne odgovori jedino iz osjetljivoga čuvstva (kao što je kod žena), pogotovu ako je inače on religiozan, ne će biti teški grijeh. Kako dugo se mogu ovi znakovi uskraćivati, ovisi to o raznim okolnostima. Mogu se uskraćivati, dok se drži, da je potrebno. Mora se kod toga paziti, da kazan ne bude veća nego li dolikuje.

Što se tiče pozdrava, svi se auktori slažu u tom, da je on najobičniji znak štovanja i ljubavi. Ali se ne slažu u tome ka-

[1] Noldin II. n. 83.; Lehmkuhl I. casus 109.; Göpfert l. c.

kove ljubavi je on znak, da li posebne ili općenite. Jedni, Suarez[1], Laymann[2] i većina auktora, vele, da je pozdrav znak samo posebne ljubavi. Drugi opet, Segneri[3], Lehmkuhl[4], Göpfert[5], kažu da je pozdrav znak posebne ljubavi, ali da može biti i znak općenite ljubavi, ako je u kojem kraju u običaju da se gotovo svakoga čovjeka pozdravi. Zato u takvom kraju ne smije se uskratiti pozdrav neprijatelju, ako i nije podao zadovoljštine i naknadu štete, osim ako imamo kakav drugi posebni razlog, radi kojega mu pozdrav smijemo uskratiti. U takvom kraju ne smijemo neprijatelju pozdrav uskratiti, jer se time osvećuje neprijatelju, pokazuje svoje neprijateljsko ili nesklono osjećanje protiv njega i druge sablažnjuje. Osobito mu ne smijemo pozdrava uskratiti, već ga moramo pozdraviti, ako smo ga prije običavali pozdraviti, jer to ne može da bude bez mržnje[6].

Kako smo općenito dužni i neprijateljima iskazivati općenite znakove, tako isto općenito nijesmo im dužni iskazivati znakove posebne ljubavi i prijateljstva, jer ovi znakovi ne proizlaze iz zapovijedi ljubavi, ona ih ne zapovijeda, nego proizlaze iz slobodne volje, nastaju dragovoljno, pak ih zato nijesmo dužni iskazivati nikomu, a najmanje neprijatelju. Jer neprijatelj po svom neprijateljskom držanju prema nama nije postao više vrijedan naše ljubavi, negoli drugi nama, tuđi i nepoznati ljudi[7], prema kojima ih nijesmo dužni iskazivati, i jer iz ispuštanja ovih znakova, jer ih nikomu ne dugujemo, ne može neprijatelj ni tko drugi pretpostavljati, da na njega u srcu mrzimo, nego samo da mu nijesmo osobito skloni ili da mu nijesmo uži prijatelji, na što nitko nema prava. Zato možemo nekomu, komu smo do danas iskazivali znakove prijateljstva, iste uskratiti kao svomu neprijatelju, osim ako ima kakav razlog, koji nas sili da mu i nadalje iskazujemo ove zakove. No, u nuždi moramo pomoći, osobito ako lako možemo. Katkada se iz kakvog posebnog razloga moraju neprijatelju iskazivati posebni znakovi ljubavi[8].

---

[1] l. c.
[2] Laymann II. tr. 3 c 4.
[3] Sittenrede 2, 21. R. p. 203. ss
[4] I, casus 110. qu. 2. R. 3
[5] II. § 67. n. 5. str. 21.
[6] Göpfert II. str. 21.
[7] Elbel-Bierbaum I., n. 237.; Bucceroni I. n. 391.
[8] Sv. Toma l. c.; Noldin l. c.; Bucceroni l. c.; Simar § 176. 3.

na pr. da se tko ne sablazni, ili se može nadati, da će biti to na duhovno dobro neprijatelja, da ćemo ga time predobiti[2], da će se s nama pomiriti, ili ako bi uskraćenje istih bio posebni znak mržnje i osvete, kao što bi bilo kad bi se uskratilo pozdrav roditeljima, rođaku, poglavaru. Zato po zapovijedi općenite ljubavi nijesmo dužni neprijatelja prije pozdraviti, k svomu stolu ga pozivati, u bolesti ga pohoditi itd., budući da su ovo znakovi veće ljubavi. Nijesmo dužni makar smo to prije običavali činiti, jer neprijatelj je po uvredi izgubio na to pravo, i jer i nakon izmirenja to više ne mora da bude. Kako je teško neprijatelju iskazivati posebne znakove ljubavi, rjeđe se počinja teški grijeh, kad se isti neprijatelju uskraćuju[3], a u praksi rjeđe dolazi, da bi se neprijatelju morali iskazivati posebni znakovi[3].

Ali naravski savršenije je i neprijatelju, pak i kad nas nikakvi razlozi na to ne sile, iskazivati znakove posebne ljubavi i prijateljstva[4], ali ne mora da bude. O tome ćemo još govoriti.

Što se tiče znakova općenitih, nijesu ni oni prema svima ljudima jednaki, nego različiti, relativni. Oni ovise, kako smo rekli[4], o običaju naroda i kraja, o znanju i obrazovanosti, o položaju, u kojem se netko nalazi, i o našem odnošaju, u kojem mi prema nekomu stojimo. Tako drugi su općeniti znakovi nesamo prema ljudima različitih zvanja, nego i stog zvanja, drugi su općeniti znakovi prema ljudima istog zvanja, ako su oni postali visoke ličnosti, javni dobrotvori, da im iskažemo naše poštovanje i pietet, drukčiji ako smo mi s njima koliko poznati, a drukčiji ako nijesmo poznati ništa. Drugi su općeniti znakovi prema biskupu, drugi prema svećeniku.

Je li i kakvu zadovoljštinu i naknadu dužan je dati neprijatelj?

Rekli smo već da je slobodno tražiti zadovoljštinu i naknadu štete. No treba da o tome kažemo nešto više. Zato ćemo ponoviti, neke već izrečene misli, da uzmognemo tako našu stvar nastaviti, nadopuniti i u tančine je rasčiniti. Mi smo dužni neprijatelju uvredu, pak i nepravdu, kojom nam nije nanio štetu, od srca,

---

[1] Rim. 12, 21.
[2] Sv. Alfonzo n 78.; Göpfert II Str. 20. s.
[3] Ballerini-Palmieri II. n. 174.
[3a] Sv. Toma S. Th. 22. qu. 25. a. 9.
[5] Str. 74.

u srcu, oprostiti te mu to izvana — bar kasnije — pokazati, t. j. iskazivati općenite znakove ljubavi, ali mu nijesmo dužni oprostiti uvredu ni nepravdu, kojom nam je nanio štetu te nas oštetio na časti, dobrom glasu ili imutku, već možemo tražiti zadovoljštinu (satisfactio). Nijesmo dužni neprijatelju oprostiti štetu, koju nam je nanio, nego smijemo zahtijevati, da nam štetu nadoknadi (restitutio). Samo moramo paziti na red prava i da to ne ide iz mržnje[1]. To je doctrina communissima[2]. Iz zapovijedi ljubavi općenite moramo neprijatelju oprostiti samo zlo, koje ga ne ide (malum ipsi indebitum), a ne i dobro, što pripada nama (bonum nobis debitum). Po zapovijedi ljubavi samo se ne smije imati na bližnjega (neprijatelja) mržnju, zlovolju ili težnju za osvetom, ne smijemo mu željeti zlo, ukoliko je zlo i općenito željeti mu dobro kao što želimo svakomu čovjeku. Jer mržnja, osveta i drugo je zlo, koje neprijatelju ne pripada; njemu pripada općenita ljubav iznutra i općeniti znakovi ljubavi izvana. Neprijatelju nikako ne pripada ni zadovoljština i naknada, nego ex iustitia pripadaju onomu, komu je uvreda, nepravda i šteta nanešena. Zato pravednu zadovoljštinu i naknadu štete redovno smije uvrijeđeni i oštećeni htjeti i može ju zahtijevati. On per se hoće ovo, ne ukoliko je zlo po neprijatelja nego kao svoje dobro, kao dobro, koje njemu pripada ex iustitia; svako može svoje pravo zahtijevati. Čuvat se samo valja, da ne bi ovo proizlazilo iz kakve mržnje ili osvete. Neprijatelj mora podati zadovoljštinu ili naknadu ex iustitia, jer što je tuđe mora se dati ex iustitia. Prema općenitoj zapovijedi ljubavi nitko ne mora neprijatelja ljubiti više, nego li sebe, pak zato ne mora ni oprostiti svoje pravo na zadovoljštinu i naknadu. To ne zahtijeva ni zapovijed ljubavi ni pravednost, već ovo oboje zadovoljštinu i naknadu dopituje uvrijeđenomu i oštećenomu.

Drugo je htjeti se osvetiti, a drugo htjeti naknadu ili reparaciju svojega povrijeđenoga prava ili vlasništva. Osvetiti se rekli smo, znači vratiti komu zlo za zlo — na svoju ruku, znači nastojati steći sebi prava na nešto nezakonitim putem i nepravednim načinom. Ne smije se osvećivati. Ako je jedan učinio kakvo zlo drugomu, to ovaj nema pravo da onomu vrati zlo za zlo. Osveta je dakle nepravedna. Reparacija pak ili naknada štete je pravedna, jer ona daje nekomu njegovo. Kako osvetiti se

[1] Aertnys n. 37, 4°: „Servato ordine iuris et deposito odio."

[2] Ballerini-Palmieri II. n. 87. in. 67.; Bucceroni I. n. 393.

nije nikad dopušteno, tako je reparacija naprotiv uvijek dopuštena, ako nema kakvog posebnog razloga, koji to zabranjuje. Slobodno je zahtijevati nesamo da se materijalna šteta nadoknadi, nego dapače i da nam se povrati čast (honor), a još većma dobar glas (fama), ako nam je isti narušen ili oduzet. Smije se ići k sudu i zatražiti kazneni postupak protiv uvredioca, dapače i protiv onoga, koji moli za oproštenje, i podao je zadovoljštinu ili naknadu, ako ima za to valjani razlog, a pogotovu protiv onoga, koji ne će da podade zadovoljštine i naknade, a može. Moramo mu samo pokazati, da ga ne mrzimo, da to ne činimo iz mržnje, i da mu uvredu opraštamo, ali ne zadovoljštinu i naknadu. Vanjsko pomirenje — ako nijesmo išli k sudu — možemo odgoditi, dok ne poda zadovoljštine. Pogotovu nijesmo dužni oprostiti naknadu, ako neprijatelj ne moli za pomirenje. Ali naravski, ako se radi o maloj stvari, maloj uvredi, moramo iz ljubavi oprostiti, pogotovu ako je to po neprijatelja teško i trpko, naime ne može da nam naše nadoknadi[1].

Tražiti zadovoljštinu i naknadtu i kod samog suda nije savršeno, ali je posve u skladu sa moralom i pravdom. Drugo je moral i pravednost, a drugo askeza i savršenost. Moral se i pravda moraju izvršivati, i kad se izvršuju, ne može se ništa prigovoriti, a djela askeze i savršenosti ne moraju biti, nego se samo savjetuju i koji ih ne čini, ne može ga se za to ništa prekoravati. Zato nepravdu i štetu šute primiti i strpljivo podnositi, uvrediocu iskazivati osobite znakove ljubavi, je djelo savršenosti; ali toga ne zahtijeva narav zapovijedi ljubavi ni pravde, osim ako je šteta malena, a mislimo, da bismo na neprijatelja dobro djelovali, ako uvredu i štetu spremno i strpljivo podnesemo. U tom slučaju dužni smo ex caritate tako i učiniti, jer je više dobro duhovno bližnjega, nego naše malo dobro materijalno. Zato smo iz ljubavi prema bližnjemu dužni štetu manju oprostiti, ako možemo i ako mislimo, da će se tako neprijatelj s nama izmiriti, sablazan ukloniti. Ali kadšto opet smo upravo dužni svoje tražiti, da nam naše vrati, ako smo na pr. sami u potrebi, ili drugi za koje se mi moramo brinuti ili moramo štititi pravo njihovo. Zato otac obitelji i skrbnik malodobnika mora svoje tražiti, jer je otac dužan skrbiti za ženu i

[1] O ovom opširnije govori Ballerini-Palmieri II. n. 84.—87.; a kratko Elbel-Birbaum I. n. 241. 242.; Noldin II. n. 84. c.

djecu malodobnu, a skrbnik za svoga štićenika i mora paziti, da svi ne budu njihovom krivnjom u čemu prikraćeni i nečemu oštećeni. Dopušteno je tražiti, da bude zločinac kažnjen, dapače je dužnost, ako se može nadati, da će se on time popraviti, ili je to bolje po sigurnost javnoga života ili slavu Božju[1].

Uz pitanje može li uvrijeđeni i oštećeni tražiti zadovoljštinu (satisfactio) i naknadu (restitutio) nastaje pitanje, kada može ovo tražiti sudbenim putem? No ovdje treba da razlikujemo između uvrede (offensa) i nepravde (iniuria, iniustitia)[2]. Uvrijediti nekoga reći će hotimice učiniti nešto riječju, činom ili vanjskim znakom protiv nečije volje, što nju razdražuje. Nepravdu pak učiniti znači povrijediti tuđe pravo. Iz ovoga vidimo, da je nešto drugo uvrijediti koga, a drugo nepravdu mu učiniti i da uvreda može biti bez nepravde, ali ne nepravda bez uvrede. Ako nekomu ne ću pouzajmiti kakvu svoju stvar, ne činim mu time nikakve nepravde, jer on nema prava na moju stvar; a ako mu od njega pouzajmljenu stvar ne ću da vratim a mogu, tad mu činim nepravdu i vrijeđam ga.

Razumije se samo sobom da se za veliku uvredu ili štetu može tražiti zadovoljštinu, a pogotovu odštetu preko suda, ako uvreditelj zadovoljštinu i naknadu može da dade, a neće da dade, ili bar ne, kako valja. Tražiti zadovoljštinu ili naknadu ne protivi se ljubavi, ljubav toga ne zabranjuje. Svaki je sebi prije, bliži i više, nego li drugi, a pogotovu neprijatelj. Ako nas sa neprijateljem mnogo toga spaja, sa sobom smo pak identični i ljubav prema sebi mora biti pravilo ljubavi prema bližnjemu. Zato moramo sebe ljubiti prije i više nego bližnjega. Nesamo da može tražiti, da mu se njegovo dade preko suca, nego ako je nepravda poveća, može tražiti kazneni postupak, da se krivac sudbeno kazni, samo ne smije za time težiti iz mržnje ili osvete. Dapače ako uvredilac traži, moli oproštenje i hoće da nadoknadi štetu ili ju je već nadoknadio, može ipak, ako je povreda časti i dobrog glasa ili šteta poveća, javna, tražiti zadovoljštinu, odnosno naknadu pred sucem, da bude pravdi zadovoljeno ili da se drugi prestraše. On nije dužan primiti zadovoljštine privatnim putem, već ju može da traži preko suca, samo ne smije ovo da proizlazi iz mržnje na neprijatelja[3]. Rekli

[1] Sv. Toma, com. ad Rim 12. l. 3.

[2] Sporer 2. n. 18. ss.; Elbel-Bierbaum I. n. 241—243.

[3] Sv. Toma 2, 2. qu. 108. a. 1.

smo, ako je šteta ili uvreda velika, slobodno je uvrijeđenomu ili oštećenomu tražiti protiv uvredioca kazneni postupak, jer mu se samo tako javno čast i dobar glas povrati, odnosno šteta nadoknadi, ako nije ovo iz mržnje ili osvete, nego iz ljubavi prema pravdi[1]. Tako je u teoriji. No pošto je ovo posljednje u praksi vrlo teško, da ne bi proizlazilo iz mržnje i osvete, što nije dopušteno, jer se protivi ljubavi te je u sebi zlo, to se u praksi vjernike mora da odvraća od toga, da zapodjenu kriminalni postupak te putem suda traže zadovoljštinu ili naknadu i da bude uvredilac kažnjen. Ako u ispovijedi kaže uvređenik, da ovo čini iz kojeg dobrog razloga ili nakane, da se zadovolji pravdi, da se krivac popravi, valja na njega djelovati da od toga odustane[2], ne će li, valja ga odriješiti.

Ali ako je uvredilac zadovoljio i nadoknadio, koliko je mogao, uvrijeđeni iz zapovijedi ljubavi mora da oprosti. Istotako mora da oprosti, ako uopće nije pružio nikakve zadovoljštine i naknade, a to s razloga, što ne može da pruži ili ako bi neprijatelj kroz to pao u odveć veliko zlo, a uvrijeđeni ne bi imao razmjerno koristi, jer ovo miriši po težnji za osvetom, čega se valja uvijek bojati i zato čuvati[3].

Često puta može, da je od koristi tražiti kazneni postupak, da se kazni zloća neprijatelja i drugi zastraše, ali ipak valja biti na oprezu u tom, kada je bolje, a kada nije, osobito kada je neprijatelj štetu nadoknadio ili pokazao volju da će nadoknaditi, čim bude mogao. Može se tražiti sudbeni postupak, da bude dotičnik kažnjen, jer kazan po državnoj oblasti je dopuštena, samo se, što smo već rekli, nesmije zatim ići iz mržnje, osvete, naime ne ukoliko je zlo po uvredioca, nego iz kojega dobroga razloga, da se drugi zastraše, da se sačuva mir i pravda. Kad traži slava Božja upravo se mora za tim ići, jer više nam mora biti do slave Božje nego li do bližnjega.

Sv. Alfonzo nije htio u sv. ispovijedi, da odriješi one, koji su kod suda tražili zadovoljštinu ili naknadu, odnosno kazan, makar oni i rekli, da oni uvredu opraštaju i da ovo čine zato, da za-

---

[1] Lehmkuhl I., n. 572, 1.
[2] Ballerini-Palmieri II. n. 87.—91.; Noldin II. n. 84. c.
[3] Aertnys I. l. 2. n. 37. 4°; Noldin l. c. i Göpfert II. § 67. 5. 2.) b.

dovolje pravdu, a uvredilac da se popravi, jer kaže, da to nije bez mržnje[1].

Sv. Toma pak kaže u 2. 2, qu. 108. n. 1.,da se smije iz kakvog razloga tražiti, da neprijatelj, krivac, bude kažnjen. „Vindicatio fit per aliquod poenale malum inflictum peccanti. Est ergo in vindicatione considerandus vindicantis animus. Si enim eius intentio feratur principaliter in malum illius de quo vindictam sumit et ibi quiescit, est omnino ilicitum; quia delectari in malo alterius pertinet ad odium, quod caritati repugnat, . . . Si vero intentio vindicantis feratur per poenam peccantis (puta ad emedationem peccanti, vel saltem ad cohibitionem eius et quidam aliorum et ad iustitiae conservationem et Dei honorem) potest esse vindicatio licita, aliis debitis circumstantiis servatis," naime, da kazan bude po državnoj oblasti i prema veličini prestupka. Po sv. Tomi ne smijemo težiti za kaznom neprijatelja iz osvete zato, što je on nama zlo nepravedno nanio, jer ako je on sagriješio protiv nas, nemamo zato pravo da mi protiv njega griješimo osvećujući mu se. Ne smijemo vraćati zlo za zlo (Rim. 12, 21). Po sv. Tomi nije slobodno težiti, da neprijatelj bude kažnjen samo, ako se nakana principaliter odnosi na kazan ukoliko je ona zlo po onoga, koji treba, da bude kažnjen, jer se na neki način uvijek odnosi na zlo krivca.

I Suarez kaže, da se može tražiti zadovoljština i sudbenim načinom, a da ne mrzimo neprijatelja. On kaže, uvredu moramo oprostiti i mržnju odložiti, te ako ustreba i izvana pokazati; ali, kaže, ne moramo oprostiti zadovoljštinu, koja nama pripada, nego ju možemo po zakonitoj vlasti tražiti, . . . sed possumus iuste per legitimam potestatem ius nostrum prosequi, sed sine odii admistione." (l. c.)

Čovjek smije svoje braniti i nastojati, da svoje dobije, smije zahtijevati i da neprijatelj bude kažnjen, no mora paziti, da ga

---

[1] n. 29. H. Z. n. 17.: „In praxi ego nunquam ausus sum absolvere aliquem istorum qui dicebant se inimicis pepercisse, sed voluisse ut iustitia suum habere locum animadvertendo in scelestos; nam numquam mihi suadere potui quod huiusmodi, qui aliquando veniunt peccatis onerati ita bonum commune et iustitiam diligant, (non quidam in alios delinquentes, sed dumtaxat in suum offensorem), ut omnis vindictae labe sint defaecati; unde in ipsis dicunt DD., facillimum est, ut eorum erga iustitiam amor sit coloratus praetextus ad tegendam propriae vindictae cupiditatem." Toga mišljenja je i Rohling l. c. 4, 5. a.

kod toga ne vodi mržnja i težnja za osvetom te ne pogriješi per excessum, t. j. da ne teži za prevelikom kaznom, ali mora opet paziti, da kod toga ne zagriješi ni per defectum[1], da ne bi tražio, da bude neprijatelj, krivac, kažnjen kad i koliko je zaslužio, osobito, ako je krivac javni neprijatelj Crkve. Moraju se uzeti u obzir sve okolnosti te prema njima kazniti. Kad se tako radi, onda je to čin kreposti.

Dok sv. Toma i Suarez dopuštaju da se kod suda traži zadovoljština i naknada, jer da to može biti bez mržnje na neprijatelja, sv. Alfonzo kako rekosmo, nije toga dopuštao, jer da to bez mržnje ne može da bude. Zato Ballerini-Palmieri kaže na to: „Verum tamen putaverim, prudenter rem perpedendam. Nam in animo poenitentis nimis facile multa confunduntur et affectus vindictae multis rationibus legitimus fit: aliunde difficulter obtinebitur ut abstineat" i kaže, ispovjednik može takvom dati odriješenje, ako kaže: „se non odio ferri, sed recta aliqua intentione." Zato neka ispovjednik pokornika ob ovomu zgodno pouči, da toga ne čini iz mržnje, a najbolje je, da ga nastoji navesti, da odstupi od te namjere[2]. Ali ako pokornik ne će da odstupi od toga, da ne bi išao k sudu, ne može mu se uskratiti odriješenje, jer ovo može biti bez mržnje.

Rekli smo, da se možemo oprijeti kada su povrijeđena naša prava. No mi se moženo oprijeti, kada su povrijeđena i prava drugih, dapače i moramo, ako smo mi zato zvani i podesni i ako je to jedino ili bolje sredstvo, da se poremećeni ćudoredni

---

[1] Sv. Toma S. th. u 2, 2. qu. 108. a. 2. ad 3. kaže: „Vindicationi opponuntur duo vitia; unum quidem per excessum, scilicet peccatum crudelitatis, vel saevitiae, quae excedit mensuram in puniendo; aliud autem est vitium, quod consistit in defectu, sicut aliquis est nimis remissus in puniendo. Unde dicitur Prov. 13, 24.: Qui parcit virgae, odit filium suum. Virtus autem vindicationis consistit in hoc ut homo secundum omnes circumstantias debitam mensuram in vindicando conservet."

[2] Ballerini-Palmieri II. n. 91. p. 127: „Non dammarem eum qui sectetur illam S. Antonini sententiam, ubi ait: Non ergo est necessarium volenti communicare, ut dimittat actionem iniuriarum laedenti, sed odium. Et si confessarius rite explicet distinctionem inter affectum et affectum et doceat, qua intentione liceat vindictam quaerere (idque facillima ratione proponat, quae in promptu est, si poenitenti imponat, ut rem non secus perpendat, ac si offensus non ipsa foret, sed tertius quidam); tam puto absolvendum, si dicat se non odio ferri, sed resta aliqua intentione. Aut certe efficiet confessarius, ut poenitens intelligens, nullum pabulum sic praeberi animo malevolo, sponte dimittat consilium instituendi actionem.

red opet uspostavi i da se strahom pred kaznom sačuva od budućih nepravda.

Bog nam je dao pravo, da svoje možemo braniti, ali nije nam zapovijedio — bar ne izrično — da se moramo braniti. No ljubav prema nama samima nalaže nam da svoje pravo branimo, kad ustreba, samo valja paziti na granice. Ali dok nemamo izrične zapovijedi da moramo svoje pravo čuvati, nemamo ni zapovijedi, da se u stanovitim okolnostima ne usprotivimo, nego odrečemo svoga vlastništva na korist neprijatelja, koji navaljuje — osim ako nam to nalaže caritas, i činimo to ex caritate ili savršenosti. Oduprijeti se (u načelu) je dopušteno, inače kad to ne bi bilo dopušteno, bila bi zlu vrata širom otvorena[1].

Spasitelj nije zabranio usprotiviti se kao nužni uvjet da se spasimo, jer nas uči, da činimo kao što čini Njegov Otac nebeski, koji nas ljubi, ali i kažnjava, koji je pun milosrđa, ali i pravedan te svakomu naplaćuje prema njegovim djelima. Nadalje se sam Spasitelj, kako smo već čuli, usprotivio slugi velikoga svećenika, kad Ga je onaj udario po licu, i branio se govoreći: „Ako sam što krivo rekao, dokaži, ako li pravo, za što me biješ?“ Sv. Pavao pozvao se na svoje rimsko građansko pravo, kad su ga htjeli šibati: „Caesarem appello.“ Ako i jesu sveci mnogu nepravdu na sebe primali, nijesu ipak primili baš svaku. Pavao kaže Korinćanima[2], da rađe opraštaju, nego li idu na sud; ali im ne zabranjuje sudbenog postupka, kojim svoje pravo traže; on samo zabranjuje kršćanima, da svoje pravo traže kod suda pogana, a ne zabranjuje, da ga traže kod suda kršćana. Kaošto su Židovi svoje stvari međusobom riješavali tako bi morali i kršćani. Ne trebamo dakle svako zlo i nepravdu podnijeti. Kada je bolje da se opremo, a kada da podnesemo nepravdu, treba o tom razborito suditi.

Moramo li se odreći svoga prava?

Kada da se ne opiremo, već odrečemo svoga prava i nepravdu podnesemo ustrpljivo? Kada se radi o tome, da se kakav viši cilj postigne ili otkloni kako zlo veće, nego što je vlastita šteta, a imade nade, da bi se to postiglo, kada bismo se odrekli svoga vlasništva i opiranja, tada je uopće bolje da se odreknemo, a

[1] Bach p. 125.

[2] 1 Kor. 6, 7. isp. str. 145. s.

ako to lako možemo učiniti te vidimo, da će to neprijatelju mnogo koristiti, onda se ex caritate i moramo odreći, t. j. ne moramo se uistinu odreći — ne ex iustitia, nego samo ako hoćemo da učinimo što je savršenije. Jer više je veliko dobro bližnjega nego li naše malo. Ako se radi bilo i o maloj stvari i vidimo, neprijatelj će strašno ružiti sveta imena, ne moramo popustiti, smijemo tražiti svoja prava, makar to bio povod strašnim psovkama. Jer ja tražim svoje, a što onaj psuje, psuje na svoju dušu. Ali ex caritate, iz savršene ljubavi prema Bogu i bližnjemu treba da se ipak odrečemo. Ili, ako bi se drugi, kad bi mi svoje pravo tražili, strašno sablaznili ili došli u pogibao za spas duše svoje mi ili uvredilac, ex caritate moramo se odreći svoga prava, jer smo dužni paziti, da se drugi o nas ne sablazni, i cijeniti više spas duše, nego kakvo zemaljsko dobro. Tako je dopuštena i compensatio occulta, jer u njoj čovjek svoje uzimlje, ali ako vidimo, ili se bojimo, da će neprijatelj strašno psovati ili da bi se drugi o to sablaznili, ex caritate ne smijemo si sami štetu nanaknaditi, pogotovu ne, ako se radi o manjoj stvari. Pogotovu ne smijemo tražiti svoga prava, ako bi poradi toga općenito ili javno dobro veliku štetu trpilo, jer dobro općenito je više nego dobro pojedinaca. Ex caritate ne smijemo tražiti svoje pravo ni manje dobro, kada bi time treći izgubio svoje mnogo veće pravo ili dobro, jer više nam mora biti do velikoga dobra bližnjega, nego li do našega dobra maloga. Osobito ne smijemo tražiti svoje pravo ili manje dobro, ako bi izgubili svoje pravo oni, za koje smo se mi dužni brinuti, na pr. djeca, malodobnici, ostarjeli roditelji. Kad god ima nade, da će se neprijatelja popuštanjem i dobrotom predobiti i popraviti ga, a više dužnosti ne će time biti povrijeđene, može se popuštanje kao bolje bar preporučiti. Taj način, t. j. za zlo vraćati dobro, slijedi primjer Krista Gospodina, koji se dao ubiti bez prigovaranja i mrmljanja, ne kao da se ne bi bio mogao oprijeti, niti iz bojazni, nego da tako više proslavi Oca svoga i nama steče što više milosti. Tako su sudili kršćani osobito prvih vjekova. Kršćanstvo bez mača i ognja — dobrotom — osvojilo je svijet.

Ako se smije tražiti zadovoljštinu i naknadu štete, dapače i da krivac bude kažnjen, tada se smije i drugima pripovijedati o pretrpljenoj uvredi i nepravdi, kad je zato razlog. Stalno je, da se bez razloga ne smije drugome kazivati o uvredi ili nepravdi prije ni poslije izmirenja ili reparacije. Ali se za taj razlog ne

smije odviše zahtijevati. Dostatan razlog da možemo drugome kazivati nepravde, što nama se čine, je naš uži odnošaj prema nekomu, jer time što drugome svoje povjeravamo učvršćuje se vez prijateljstva. A pogotovu se smije pripovijedati, ako trebamo utjehe ili savjeta. Zato, ako dva dobra prijatelja jedan drugome pripovijedaju, što je imao da pretrpi od ovoga ili onoga, ali bez zle nakane, nije grijeh. Naša je narav takova, da traži nekoga, komu bi se potužila, da bude utješena i bude joj lakše. Ne griješimo ni najmanje, ako razboritom čovjeku u razgovoru, koji je slučajno na to došao, kazujemo što od uvreda i nepravda, ali je savršenije, da to tima šutimo. No nije dobro da okolo pripovijedamo nama nanešene uvrede i nepravde, jer se u nama, kad pripovijedamo, ako nijesmo na oprezu, lako porode čuvstva povrijeđena, a iz ovih mržnja i težnja za osvetom, ogovor i drugi grijesi.

Kako se dođe do izmirenja sa neprijateljem?

Mi moramo međusobno živjeti u ljubavi. Zato moramo bližnjemu oprostiti, što nas je uvrijedio, te se s njime izmiriti. Inače ne bi nama oprostio Bog, koga smo mi mnogo jače uvrijedili. Rekli smo već, da nije dosta, da na bližnjega u srcu ne mrzimo, da ga samo u srcu ljubimo, nego mu moramo to izvana pokazati, dakle mora doći do izmirenja. Ali to je baš ono pitanje, što nas ovdje zanima, naime kako da dođe do pomirenja, tko je dužan, da za njim teži? Treba da je tu neko stalno načelo, kojeg se valja držati, neko načelo, po kom bi se moglo znati, tko je dužan nastojati oko izmirenja. Moraliste uče, da je načelno za izmirenjem dužan težiti onaj, koji je uvrijedio bližnjega, pak ako to drukčije ne može da bude, mora moliti za oproštenje. To je pravilo ili načelo kao pravilo i načelo posve u skladu sa ljubavi. Ali naravski, kako svako pravilo ili načelo dopušta izuzetak, tako ga dopušta i ovo. Katkad naime u stanovitim prilikama i uvređenik je dužan da teži za izmirenjem, dakako dužan samo ex caritate. Tako, ako uvredilac ne može da zatraži pomirenje bez osobite poteškoće i štete, a uvređenik može lako bez ikakve štete, dužan je on — ex caritate — nastojati, da dođe do izmirenja. Uvrijeđeni dakle mora ex caritate bližnjemu olakotiti način pomirenja i u stanovitim prilikama sam i prvi korake učiniti, da bližnjega time predobije, kako

kaže Gospodin[1]. U takvim prilikama uvrijeđeni je dužan opet samo ex caritate prvi početi oko izmirenja, makar on sebi bio još tako svijestan, da nije ništa kriv. Ali kako lako može i uvrijeđeni biti kriv da je došlo do uvrede, a da on zato ni ne zna! Stoga je upravo dobro gornje pravilo, što ga rekosmo, naime da redovito svijesni krivac — uvredilac traži izmirenje, a uvrijeđeni tek u stanovitim prilikama — i to ne ex iustitia, nego samo ex caritate. Dakle uvrijeđeni, ako ne će, ne mora ići za izmirenjem.

Ovo pravilo nije nepravedno niti se protivi ljubavi, nego je samo manje savršeno. Savršenije je oprostiti uvredu i izvana, ako uvredilac za tim ni išao nije, nego li čekati, dok zatraži pomirenje. Tako je Gospodin Isus Krist na križu oprostio svojim ubojicama moleći za njih, ma da oni toga tražili nijesu, pače i prezirali. Kao što se Isus Krist savršeno ponio prema svojim mučiocima, da im je oprostio, a da oni zato i tražili nijesu, da im je njihovu zloću uzvratio sa molitvom, tako ovo pravilo nikome ne brani da i on čini tako, kako je učinio Krist Gospodin. Ali to ne mora da bude kao pravilo, t. j. da bi uvijek tako morao činiti, već samo kao izuzetak u pojedinim slučajevima i to samo ex caritate. Da (uvijek) savršeno radimo, samo se savjetuje. Dosta je, da neprijatelja ljubimo u srcu i da smo skloni na izmirenje, a nakon nekoga vremena iskazujemo mu i izvanjske znakove ljubavi.

Zanimivo je još da napose čujemo, kako da dođe do izmirenja između uvredioca ili neprijatelja i uvređenika.

Jasno je, da uvredilac mora prvi oko toga nastojati, da se izmiri sa uvrijeđenim i to mora nastojati ex iustitia, jer je on povrijedio ljubav, a mora za tim težiti ukoliko mu je moraliter moguće, jer supra posse nemo tenetur. Izmirenje pak može biti na razne načine ili raznim sredstvima. Obično biva, da se učine razne usluge, ili posredovanjem prijatelja, koji će uvrijeđenomu saopćiti, da se uvredilac želi izmiriti te će ga nagovarati da se sa uvrediocem pomiri, ili biva, što je često,

[1] Mat. 18, 15.

[2] Krivo dakle ima Bach p. 116., kad govori, da se ovo pravilo, da je uvredilac dužan da nastoji oko izmirenja, koje zastupa i Gury, navodeći ovog uglednog auktora (n. 104 ss) kao onoga, koji ovo traži, ne da složiti sa ljubavi. Gury navodi samo općenito pravilo, što je svakako dobro, a ne govori ništa o izuzecima od ovog pravila u pojedinom slučaju, u kojem je i uvrijeđeni ex caritate dužan nastojati da dođe do izmirenja. On ima pred očima samo čin izvanjskog pomirenja, pak je posve ispravno, što je rekao.

po znakovima prijateljstva, dakle pozdraviti itd. Ali ako nema drugoga načina, na koji bi moglo doći do izmirenja, nego da uvredilac osobno moli za oproštenje, treba da to i učini, ako mu je to ikako moguće. Na pr. ako je uvredilac osoba po zvanju i ugledu mnogo viša od uvrijeđenoga, i bojati se, da bi uvrijeđeni zlorabio to, da ga uvredilac moli za oproštenje, uvredilac ne mora moliti za oproštenje. Nadalje, uvredilac mora da moli za oproštenje, ako mu je tako sud ili poglavar naložio. Pravda zahtijeva, da uvredilac nastoji, da se što prije izmiri sa uvrijeđenim. To nam kaže razum. To je i zapovijed Krista Gospodina, koji kaže, Bogu se ne mili naš dar, ako smo s kime u neprijateljstvu, nego ako hoćemo, da Bog naš dar primi treba da se prije izmirimo[1].

Ali koji od uvredilaca mora da moli za oproštenje? Ako su roditelji uvrijedili svoju pak i odraslu djecu, gospodari svoje sluge, poglavari svoje podanike i podložnike, razumije se, da oni bar redovito ne trebaju, da mole za oproštenje, a ne trebaju da mole, jer oni imaju razne načine, na koje mogu da pokažu prema rečenima svoju ljubav i da im je žao, što su ih uvrijedili te da se žele pomiriti. Ovo je kao da mole za oproštenje, t. j. tome jednako. Kažemo, redovito ne trebaju moliti za oproštenje, ali ako je uvreda jako velika, mnogima poznata, moraju i oni, da mole oproštenje.

Isto tako uvredilac ne treba da moli oproštenje, kad misli, da mu je uvreda i bez toga već oprošćena, ili da uvrijeđenomu nije do toga stalo, ili da mu uvrijeđeni ne bi oprostio ni kad bi ga molio, ili jer drži, da je već na drugi način ovoj dužnosti udovoljio, ili da je uvrijeđeni nekamo otišao, ili ne bi mogao moliti oproštenje bez osobite poteškoće, ili bar ne bez veće poteškoće nego li je uvreda, što smo već prije rekli. Uvredilac, ako ne može da moli za oproštenje, dužan je koliko može da traži zgodu, da bar učini uvrijeđenomu kakvu uslugu, da time pokaže, da mu je žao i da se želi pomiriti.

Kad su se pak dvojica zavadila, tko je od njih dužan prije nastojati, da dođe do izmirenja? Ako su se jednako vrijeđali, treba da traži pomirenje prije onaj, koji je prije počeo vrijeđati; onaj, koji je prije uvrijeđen, ima i prije pravo tražiti zadovoljštinu. Ako su se zajedno počeli svađati, ali je jedan jače uvrijedio drugoga, dužan je nastojati oko izmirenja, koji je jače uvrijedio. Ako se pak ne zna tko je prije počeo i tko je koga

[1] Mat. 5, 23. s.

jače uvrijedio, obojica moraju jednako nastojati, da se izmire. Zato u praksi valja obojici savjetovati, da oba nastoje oko izmirenja, jer se čovjeku može lako pričiniti, da ga je drugi prije i većma uvrijedio, a kadšto je i drugima teško ovo pravo prosuditi[1]. Zato se valja osloniti na sud ispovjednika ili drugoga dobroga čovjeka[2]. Zato ispovjednik, kaže Lehmkuhl[3], može zahtijevati da počne pozdravljati i pomirenje predložiti i onaj, kojemu se čini, da je to drugi dužan učiniti. Svakako je istinito, da prijatelji više ne moraju biti, jer im toga zapovijed ljubavi ne nalaže, nego to ovisi o njihovoj slobodnoj volji. No blagoslovljen, koji prvi pruži ruku pomirnicu kao i onaj koji nastoji, da se zavađeni izmire; sinovima Božjima će se nazvati.

Što je pak uvrijeđeni dužan učiniti? Uvrijeđeni treba da odloži mržnju, da u srcu ljubi neprijatelja općenitom ljubavi, i da bar poslije nekog vremena, kad se stiša uzrujanost duha, pokaže izvana općenitim znakovima ljubavi, da ga ne mrzi i da mu hoće dobro, ali nije nikada dužan da moli oproštenje, jer nije nikoga ni uvrijedio i per se, ex iustitia, ne treba da traži pomirenje. Ali može biti per accidens, da je ex caritate dužan da nastoji oko izmirenja, da na pr. ne bi neprijatelj predugo ostao u grijehu i mržnji, prema Bogu sve više ohladnjivao, da ne bi odatle kakvu veliku vremenitu štetu trpio, da se ukloni sablazan.

Dakle neprijatelju valja oprostiti i s njime se izmiriti. To zahtijeva općenita zapovijed ljubavi. Zato, ako nas neprijatelj moli za oproštenje, traži pomirenje, ne smijemo ga positive odbiti. Time bi pogriješili protiv općenite zapovijedi ljubavi. Nego baš iz ove iste zapovijedi moramo se s neprijateljem pomiriti, moramo mu oprostiti uvredu ili nepravdu bez štete, ljubiti ga u srcu bar općenito te mu to izvana pozitivnim načinom pokazati općenitim znakovima, osim ako per accidens moraju odmah biti znakovi posebne ljubavi. Inače bi neprijatelj držao, da mu nijesmo oprostili, da ga mrzimo, pa bi se on u svojoj mržnji još utvrdio. Positive odbiti onoga, koji moli za oproštenje ili odgoditi pomirenje je smrtni grijeh, osim ako je uvrijeđeni još odviše uzrujan. Općeniti znakovi ljubavi po naravi čovječjoj i ustanovama ljudskog društva pripadaju svima,

[1] Noldin, II. n. 85. ad 2.
[2] Elbel-Bierbaum II. n. 246.
[3] I. n. 625. 3.
[4] Rohling l. c.; Göpfert, str. 22. 4. b)

i zato nije slobodno nikoga od njih izuzeti, i mi bismo teško sagriješili protiv ljubavi, kad bismo ih komu na dugo uskratili. Na kratko samo vrijeme iz valjanoga razloga, kako smo rekli, uskratiti znakove ljubavi slobodno je, jer bi inače ovo za slabu čovječju narav bilo odveć prisilno i teško[1]. Sv. Alfonzo zove ovu nauku doctrina communis et probabilis[2]. No ona je i više, nego samo probabilis, jer se svi moraliste u tom slažu i jer se ne može ništa protiv nje iznijeti. No kakogod nije slobodno neprijatelja, kad moli za oproštenje, positive odbiti, misli Lehmkuhl i još neki[3], da je slobodno samo šute pomirenje odgoditi, ili bar da nije teški grijeh. Ali nakon nekoga vremena, što ga razboritost preporuča i nalaže, valja se s neprijateljem izmiriti i izvana. Isto tako moramo primiti pravednu zadovoljštinu i ne smijemo ići k sudu, osim ako imamo kakav posebni valjani razlog. Tako se čini, kad je neprijatelj, uvredilac, molio za oproštenje i štetu nadoknadio ili ima ozbiljnu volju da istu nadoknadi. A što valja učiniti, kad neprijatelj ne će da moli za oproštenje i podade zadovoljštinu, odnosno štetu nadoknadi? Jesmo li i ovakomu dužni oprostiti? I onomu, koji ne moli za oproštenje, dužni smo prvo, u srcu oprostiti[4], t. j. ne smijemo na njega mrziti, niti mu željeti kakvo zlo, osvetu ili nepravdu. Drugo, što čin ljubavi obuhvaća, pozitivne je naravi, a to je čin ljubavi, kojim neprijatelju želimo dobra spasenja[5]. Ali ne moramo činiti treće, t. j. neprijatelju iskazivati općenite znakove ljubavi, niti mu činiti dobro, pomoći, izvan potrebe. Ako to ipak činimo, činimo ex caritate, iz savršenosti. Pa jednako, ako neprijatelj nikada ne će da moli oproštenje ili što slična učini, po čemu bi se vidilo, da mu je žao i da se želi pomiriti, nijesmo ni mi dužni njemu iskazivati znakove općenite ljubavi, osim ex caritate, ali to nije pod grijeh.

Dakle iz ovoga vidimo, da smo dužni u srcu oprostiti svakomu uvrediocu, molio on za oproštenje ili ne molio, sve uvrede, moramo mu oprostiti svaki put, kolikogod puta nas uvrijedio, moramo mu oprostiti uvijek i za uvijek, a nesamo na neko

---

[1] Laymann l. 2. tr. 3. s. 4. n. 4. 4.; Sporer c. 6. s. 3. n. 44.; Elbel-Bierbaum I. n. 247. 248.

[2] u noti.

[3] Lehmkuhl I., n. 622. 2); Tamburini, in decalog. de caritate.

[4] Mat. 6. 12.—15; 8, 35. Elbel-Bierbaum I. n. 240.; Aertnys I. l. 2. tr. 3. n. 35. 3.

[5] Lehmkuhl I. n. 622. 3.; Ballerini-Palmieri II. n. 84.

vrijeme te se onda opet sjetiti uvrede i početi na uvredioca mrziti. Ne smije biti časa kada bismo na koga u duši svojoj mrzili, a ako je nas tko uvrijedio ili na nas mrzi, moramo oprostivši mu u srcu svojemu biti skloni na izmirenje izvanjsko. Kad nas pak moli za oproštenje, moramo mu nesamo u srcu oprostiti, nego se i izvana s njime izmiriti, osim ako imamo kakav posebni valjani razlog, koji nam nalaže ili dopušta da izmirenje na neko vrijeme odgodimo uskrativši mu tako dugo znakove ljubavi, kako već pokazasmo. Ako pak ne će da moli za oproštenje ili što ovomu jednako učini, tako te bismo mogli zaključivati, da mu je žao, što nas je uvrijedio, ne trebamo mu iskazivati vanjskih znakova, nego ga samo u srcu ljubiti, osim ako je u nevolji.

Dakle moramo u srcu oprostiti i ljubiti i okorjele svoje neprijatelje, koji nesamo da ničim ne pokazuju, da im je žao, nego nas dapače nanovo vrijeđaju i nepravdu čine, gdje samo mogu, a dobro im činiti (samo) kad su u potrebi, a to zato što su i oni ljudi i da Bog tako nama oprosti te budemo sinovi Božji.

Dužni smo i neprijatelja ljubiti umutrašnjim činom ljubavi i izvanjskim djelom, jer ljubav, koja je samo izvana nije prava ljubav, nego samo njena obrazina[1]. Zato je papa Inocent XI. osudio stavku n. 10.: Non tenemur proximum diligere actu et formali, i stavku n. 11.: Praecepto diligendi proximum satisfacere possumus per solos actus externos. Ali isto tako nije ni ona ljubav prava, koja se ne očituje djelima izvanjskima. Neprijatelja dužni smo uvijeke ljubiti unutrašnjim činom ljubavi, a izvanjskim djelom samo kad je u potrebi, a to zato jer općenita zapovijed ljubavi više ne zahtijeva.

Zato ako neprijatelj, uvredilac, pozdravi, treba mu odzdraviti, nagovori li nas, treba mu odgovoriti sa nekoliko ljubeznih riječi[2]. Ako pak neprijatelj ne pozdravi, ne trebamo ni mi njega pozdraviti, pak ni onda ako smo prije običavali pozdraviti, osim per accidens. No kad je u duhovnoj ili tjelovnoj potrebi, moramo mu pomoći koliko možemo, inače ne. Ako mu ipak činimo dobro i kad nije u nuždi, to je djelo savršenosti.

Kad mi pozravljamo sve i svima pružamo ruku, treba da pozdravimo i pružimo ruku i neprijatelju, jer bi inače držao, da na njega u srcu mrzimo. Sa istoga razloga, ako osoba javna službeno pozivlje na objed, mora pozvati i neprijatelja, ako je isti

[1] Elbel-Bierbaum l. c.

[2] Aertnys l. 2. n. 37. 2°, n. 28.

službena ličnost. Tako je Bismark pozvao na objed katoličkog zastupnika Windhorsta, makar je znao da će ovaj, kako je jučer, tako i sutra u državnom saboru ustati i govoriti protiv njega kao njegov najljući protivnik. Privatna osoba može nekoga u nazočnosti drugoga pozvati na objed, a da drugoga ne pozove; jer iz toga ne može zaključivati da na njega on mrzi, jer to ne mora biti. Osobito može to lako učiniti, da pođe korak na stranu te ovoga pozove na objed. Ako svima dijelimo milostinju moramo dati i neprijatelju, pogotovo ako je ista za sve određena i dostatna, inače bi to bio znak mržnje i osvete te bi neprijatelj bio podražen i u mržji utvrđen, a drugi bi se sablaznili. Aertnys[1] pače kaže da moramo neprijatelja pozdraviti ako smo prije običavali pozdraviti prije, da tobože vidi, da na njega u srcu ne mrzimo. Ali je ovo previše, jer što nas je onaj teško uvrijedio, to je ratio excusans da ga ne pozdravljamo, on mora nas prije pozdraviti da pokaže time, da mu je žao što nas je uvrijedio. Neprijatelj je po uvredi kako već rekosmo izgubio pravo na to, niti mora biti nakon izmirenja. S razloga poznatoga slažemo se sa Aertnysom, Göpfertom[2] da pozdravljajući dvojicu moramo pozdraviti i neprijatelja, koji je u njihovoj sredini, pa bilo nam to još tako teško. Razumije se opet da nijesmo dužni pozdravljati nekoga, koga nijesmo prije običavali pozdravljati, sada od kad je postao naš neprijatelj, da bi mu time tobože pokazali, da ga ne mrzimo. Prije pozdraviti je znak posebni, na koji neprijatelj nema pravo. No može biti da smo ex caritate dužni pozdraviti neprijatelja, na pr. da se on umiri, a nama nije to odveć teško. Ako je pak uvredilac poglavar, roditelji, valja ih uvijek pozdravljati, jer to je naša dužnost, oni imaju pravo na to.

Jesmo li dužni neprijatelja uzeti za prijatelja?

Nastaje pitanje jesmo li dužni neprijatelja nakon izmirenja opet uzeti za svoga prijatelja? Premda smo dužni neprijatelju oprostiti uvredu, dapače ex caritate i štetu manju te se s njime izmiriti, ipak nijesmo dužni uzeti ga za prijatelja, s njime obnoviti staro prijateljstvo te mu opet stalno iskazivati znakove specijalne ljubavi kao i prije. Nijesmo dužni toga učiniti, makar neprijatelj molio za oproštenje, podao zadovoljštinu i štetu na-

[1] l. 2. n. 37. 3°.
[2] II, str. 20. s.

doknadio. Pogotovu nijesmo dužni to učiniti, ako neprijatelj ne će da moli i uopće ne će, ili ne će bar kako valja da nadoknadi štetu, a može. Tu je očito pomanjkanje dobre volje, tu je volja zla. Neprijatelja, molio on za oproštenje ili ne molio, nijesmo dužni (opet) uzeti za prijatelja, jer to nije općenita zapovijed ljubavi, već izlazi iz slobodne volje čovječje. Koji moli oproštenje i štetu nadoknađuje, čini svoju dužnost, što mu je nalaže zapovijed ljubavi i pravda. No zato ga ne moramo opet uzeti za svoga prijatelja. Prijateljstvo se ne može zapovijediti, nego se sklapa od drage volje nakon mnogih dokaza ljubavi posebne. Neprijatelju se u srcu oprašta, ljubi ga se općenitom ljubavi iznutra te izvana pokazuje znakove općenite ljubavi, dakle daje mu se sve, na što ima pravo po općenitom zakonu ljubavi. Dapače mogu se neprijatelju, pogotovu koji ne će da moli za oproštenje, znakovi općenite ljubavi, kako rekosmo, na neko vrijeme uskratiti[1]. Može biti opet, da se neprijatelju, što smo također već rekli, bilo s kojeg razloga mora iskazivati kakav znak posebne ljubavi, da se na pr. među drugima i njega pozdravi, pozove, zadrži na objedu, ali za prijatelja se ga više nikad ne mora primiti, jer to stoji do naše volje. Tko tako čini, ne griješi ništa. To se posve slaže sa moralom kršćanske nauke. Drugo je pak pitanje, da li je to savršeno. Može biti, da se neprijatelju nakon izmirenja moraju — tu i tamo — iskazivati posebni znakovi, ali (staro) prijateljstvo (više) ne mora biti. U srcu ga se ne mora ljubiti nježno niti mu izvana iskazivati znakovi prijateljske ljubavi, nego samo kad je to od potrebe, da se izbjegne kakvo drugo zlo (sablazan etc.) ili postigne kakav viši cilj, ili je neprijatelj u potrebi te treba našu pomoć.

Ako su uvrijeđeni i uvredilac u kakvom uzajamnom odnošaju na pr. ako su rođaci, istog stališa, članovi istog društva, mora uvrijeđeni uvrediocu, što je rečeno, iskazivati znakove rodbinstva, znakove ljubavi stališa ili društva kao i drugim rođacima, ljudima istog stališa, članovima istog društva, jer bi inače mislio, da mu uvrijeđeni nije oprostio u srcu svome, da njega mrzi, zlo mu želi etc. Isto tako moramo uvrediocu, ako je naš poglavar iskazivati znakove ljubavi i poštovanja, koje se posvuda poglavarima iskazuje. Konačno moraju se i neprijatelju iskazivati znakovi posebne ljubavi, ako su isti u tom kraju u običaju, naime da se iskazuju svakomu, što osobito

[1] Lehmkuhl I. n. 372. 4).

vrijedi za pozdrav, kako smo to već istakli. Ali rekli smo, da se mogu i općeniti znakovi ljubavi na neko vrijeme uskratiti, osim ako to posebni razlog zabranjuje.

Što se pak tiče znakova posebne ljubavi, istakli smo već, da valja paziti na razne okolnosti, jer ako i jesu kod svih naroda u glavnom isti, ipak pojedini narodi i krajevi imaju svoje posebne znakove, prema čemu se i mi moramo ravnati. Već smo rekli, da su posebni znakovi: pozdravljati se, pohađati se, pozivati k stolu, dopisivati međusobno. Ako pak koji znakovi po sebi nijesu znakovi ni posebne ni općenite ljubavi, treba opet paziti na prilike, da možemo znati, da li ih moramo iskazivati ili ne, da ne bi neprijatelj mislio, da mu se želimo osveti, da ne bi odatle štetu trpio[1].

Smijemo li mrziti na osobu neprijatelja?

Na pitanje, da li je kada slobodno mrziti na neprijatelja, odgovaraju bogoslovci jednoglasno, da nije nikada slobodno mrziti na osobu neprijateljevu i hjeti joj zlo, da joj bude zlo, što je odium personae vel inimicitiae. O tome je već bilo ponešto govora kod mržnje i molitve, sada pak želimo to izložiti do kraja. Već iz općenite zapovijedi ljubavi nije slobodno mrziti na neprijatelja, jer i on ima čovječju narav, koja je vrijedna ljubavi, jer je djelo Božje i slika Božja, a mržnja se direktno protivi ljubavi, isključuje ju, te je zato zla. Suarez kaže: „Odium proximi est intrinsece malum, utpote rei bonae ac per se amabilis[2].“ Grješnik i neprijatelj su u sebi stvari dobre i ljubavi dostojne, jer su oni stvorovi Božji, slike Božje bar naravne, i naši bližnji, pozvani na život vječni, koji mogu postići, ako se obrate, što je opet moguće. Upravo radi toga, ako se na neprijatelja mrzi u velikoj mjeri, uvijek je smrtni grijeh[3]. Isto tako je smrtni grijeh ne htjeti neprijatelju dobro, što ga svi mogu, da posjeduju.

Ali slobodno je, kako je već rečeno, mrziti na zloću neprijateljevu, što se zove odium abominationis seu qualitatis. Dapače i moramo mrziti na zloću neprijatelja, jer što je zlo ne smijemo rado imati, već mrziti. Dade se opet zloću neprijatelja dobro razlikovati od osobe njegove tako, da mrzeći na zloću njegovu ne

[1] Lehmkuhl I. n. 622. 3.
[2] l. c.
[3] Sv. Alfonzo n. 30.; Lehmkuhl I. n. 616. ss.

mrzimo na njegovu osobu. Neprijatelj na nas mrzi, nepravedno vrijeđa i oštećuje. Radi ovih zlih svojstava ne možemo ga i ne smijemo ljubiti, nego ga moramo ljubiti kao čovjeka, pozvanoga na vječno blaženstvo, radi Boga, radi koga moramo ljubiti sve ljude, zato što su Božji stvorovi i što ih Bog ljubi. Zloća neprijateljeva je nedostatak dobra u neprijatelju. Zato mrziti na ovo znači neprijatelja ljubiti[1]. Ne smijemo nikoga držati za svoga neprijatelja prije nego li nam je to dobro poznato. A kad nam je jasno, da nam je netko neprijatelj, dužni smo ga ljubiti, samo što je čovjek od Boga stvoren za život vječni, koji može postići. Među dobrima, koja smo dužni neprijatelju želiti, jesu u prvom redu dobra duhovna i to vječno blaženstvo. Što k ovom cilju vodi, bilo dobro ili zlo, moramo želiti neprijatelju, i želiti kako mu Bog to želi i hoće. Možemo mu želiti kakvo vremenito zlo ili mu se veseliti, ako je to dobro po njegov popravak i spas. Sv. Toma u 2. 2. qu. 35. a. 8. razlikuje ljubav prema neprijatelju ukoliko je neprijatelj i ukoliko je čovjek. Ukoliko je čovjek mora ga se ljubiti općenitom ljubavi, a posebnom samo kad je u nevolji, jer smo sve ljude u nevolji dužni ljubiti posebnom ljubavi i pomoći im ukoliko možemo. Ljubiti neprijatelja kao neprijatelja, radi njegove zloće, nazivlje ovdje sv. Toma perversum, contrarium, vituperabile i kaže ad 1.: „Ut inimici diligantur, in quantum sunt inimici, at hoc est perversum, et caritati repugnans, quia hoc est diligere malum alterius. Dalje kaže ljubiti neprijatelja „quantum ad naturam“ ljubavi općenitom je od potrebe, od općenite ljubavi ne smije se neprijatelja isključiti. A ljubav posebna nije od potrebe, jer je ona nemoguća, nego samo u slučaju nužde. Ad 2.: „Una quaeque res naturaliter odio habet id quod est sibi contrarium. Inimici autem sunt nobis contrarii, in quantum sunt inimici: unde hoc debemus in eis odio habere; debet enim nobis displicere, quod nobis inimici sunt. Non autem nobis contrarii sunt, in quantum homines sunt, et beatitudinis capaces; et secundum hoc debemus eos diligere. Ad 3.: „Diligere inimicos, in quantum sunt inimici, hoc est vituperabile; et hoc non facit caritas, ut dictum est (in corp. art.). Na drugom mjestu kaže, da se mržnja na zlo svojstvo neprijateljevo odnosi ne na ono, po čemu je neprijatelj Bogu sličan, već po čemu nije sličan. 1. 2. 2. qu. 34.

---

[1] Sv. Toma l. c.; Sporer l. c

a. 3. i da moramo paziti, da ne bi zamrzili i na samu osobu neprijateljevu.

Smijemo neprijatelju želiti zlo kao zlo?

Rekli smo već, da neprijatelju ne smijemo vraćati zlo zlim, jer bi to značilo „vinci a malo", što apostol zabranjuje.[1] Isto tako ne smijemo neprijatelju želiti zlo kao zlo, ukoliko je po njega zlo ili da mu bude zló. To se protivi zapovijedi ljubavi prema bližnjemu, kojom trebamo da ljubimo sve ljude kao sami sebe. Ali smijemo neprijatelju želiti zlo, ukoliko je ono po njega dobro, naime da ne dođe do većega zla. Naša volja principaliter mora htjeti dobro bližnjega.[2] Zato ne smijemo bližnjemu želiti zlo veće, nego li je ono dobro, koje mu hoćemo. Moramo se kod toga držati pravednih pravila ljubavi. Zato smijemo nekomu želiti kakovo vremenito zlo na pr. bolest, nesreću gubitak u imutku, da se tako ostavi grijeha i popravi, jer moralni život kao dobro duhovno je više, nego zdravlje i dobra tjelovna. Smijemo nekomu, koji je u mukama, želiti smrt, ako se vidi, da je sad u milosti te bi se spasio, kad bi sada umro, a ako ostane dalje na životu bojati se je, da će početi provoditi život grješan, jer više je život milosti i život vječni, nego život tjelovni. Slobodno je sebi i drugomu, neprijatelju, poželiti smrt iz želje, da se što prije s dragim Bogom sjedini, jer to je najveće dobro. Kako smijemo neprijatelju želeti kakovo vremenito zlo, koje dovodi k dobru samoga neprijatelja, tako smijemo mu to želiti i radi drugoga, koga smo dužni ljubiti više nego li njega i radi društva čovječjega ili Crkve, ako on dobro istih zapriječuje. S toga smijemo (ali ne moramo) neprijatelju želiti zlo samo, da se jednako ili veće zlo odkloni od onoga, koji nam je bliži ili da koje dobro dobije (ovaj) moj bližnji, koji je vrijedniji toga nego li neprijatelj, koji toga nije vrijedan ili makar jednako vrijedan, a pogotovu, da se odvrati kakvo zlo od društva ili Crkve. Jer više moramo ljubiti nevine i općenito dobro, nego li zločestoga i dobro privatno. Zato smijemo želiti smrt zlikovcu, koji je počinio kakvo zlo ili općenito i nepravedno pojedincu, nama ili drugomu. Slobodno je želiti smrt zlikovcu, koji je svo-

[1] Rim. 12, 21.

[2] Ovo mogu lijepo razjasniti riječi sv. Tome S. th. 2. 2. q. 108. a 1.; Ballerini-Palmieri l. c.; Reuter l. c.; Reuter-Müllendorf l. c.

jom krivnjom zaslužio smrt. Pogotovu se smije zbog nečije bolesti ili smrti veseliti, ukoliko je to na dobro, a ne smije se žalostiti zbog tuđega dobra, ukoliko je ono prouzročilo zlo ili se bojati, da će ga prouzročiti. Kod ovoga se trebamo čuvati samo mržnje i osvete. Ali savršenije je ako se neprijatelju ne želi nikakvo zlo, a pogotovu ako mu se čini dobro. Osobito ne smijemo nikomu želiti vječnu propast. No smije se veseliti nad propasti prokletih, ukoliko Bog nad njima vlada, i više valja ljubiti Boga nego proklete. Tako isto, što je također već rečeno, ne smijemo nikomu želiti smrt, da dobijemo baštinu, jer je baština manje dobro nego li život, ali se smije veseliti nečijoj smrti zbog baštine, kad je isti već umro. No ova želja, kojom se drugomu zlo želi, nije desiderium efficax, što je grijeh, nego samo inefficax. Kaošto ne smijemo drugomu zla učiniti, tako mu ga ne smijemo ni želiti, ni želiti, da mu ga drugi nanese[1].

Kako se često puta radi stanovitih prilika mora tražiti, da osobito uvredilac bude kažnjen, tako se kadšto per accidens upravo ne smije tražiti, da bude kažnjen, ako prijeti pogibao sablazni ili osvete, t. j. ako bi se tko sablaznio ili bi mogao držati, da je to učinjeno iz osvete, nego mu se mora sve oprostiti i iskazivati općeniti znakovi ljubavi i to odmah, ako bi inače iz toga nastala sablazan ili osveta. Čovjek smije svoje braniti i zahtijevati, da krivac bude kažnjen. To mu je pravo dao Bog te zato ništa ne griješi, ako traži kazan[2]. Ali je savršenije, općenito govoreći, ako kazne ne traži. Drukčije se može postupati sa neprijateljem, koji je prouzročio općenitu štetu, nanio štetu općenitom dobru, na pr. vjeri ili državi[3]. Osvete nepravde nama nanešene mogu se posve oprostiti i strpljivo podnijeti, i to je hvale vrijedno kako smo kazali, ali ne uvrede i nepravde od pojedinaca nanesene Bogu, što bi bilo bezbožno[4], ni štetu nanešenu javnom, općenitom dobru, jer slavu Božju, općenito dobro, valja više štititi i čuvati, cijeniti nego li dobro pojedinaca. Sv. Ljudevit, kralj francuski, na molbu da oprosti nekomu psovaču, koji je poružio ime Božje, reče: Kad koji mene povrijedi opraštam, ali kad uvrijedi veličanstvo Božje ne opraštam, i dade mu jezik probušiti usijanim željezom i reče

[1] Lehmkuhl I, n. 620.
[2] Sv. Thoma S. th. 2. 2. qu. 108, a. 1.
[3] Aertnys I, n. 37. 5°.
[4] Sv. Toma S. th. qu. 108. a. 1. ad 2.

da bi svoj jezik dao tako probušiti, kad bi znao, da će time odstraniti kletvu iz svog kraljevstva[1]. Zato se također ne mogu oprostiti ni osobne uvrede, koje vrijeđaju Boga i Crkvu, već se mora tražiti kazan, kao što je Elizej proklevši dječake izazvao na njih kazan Božju, ne zato što nijesu njega poštovali, nego što nijesu poštivali Boga, koji nalaže, da starijega treba poštivati[2]. Papa Pij IX. izopćio je iz Crkve Napoleona, jer je napavši njega time napao Crkvu Božju. Naravski je, da ne smijemo želiti, da bude kažnjen, koji je nehotice što zla počinio, bližnjega nehotice uvrijedio ili štetu mu nanio, jer nije sudjelovala zla volja, kad jedino može biti govor o pravoj kazni, poena proprie dicta.

Suarez[3] kaže, da se kadšto bližnjemu, t. j. osobi njegovoj, može željeti zlo vremenito radi kojega dobroga razloga, t. j. da bude kažnjen pak se popravi. A da joj se može željeti, izriče razlog dublje, naime što „malum poenae non est intrinsecae malum, adeoque nec caritati contrarium.“ Ali i ovo smije biti, t. j. želiti zlo samo „si alia via provideri proximo non posset.“ Samo kad drukčije ne može da bude, ne protivi se ljubavi željeti bližnjemu kako vremenito zlo. Ali, kaže, činiti bližnjemu zlo ne smije se nikada. „Et quemvis interdum liceat ei optare malum, non tamen sequitur posse inferri ab optante.“ Isto tako ne smije se nikad, kaže, bližnjemu želiti kazan vječna.

Današnji je sv. otac, papa Pio XI., podigao više puta odlučno glas svoj protiv progona katolika u Meksiku, kojima je na opaki način nesamo oduzeta sloboda vjeroispovijedanja, nego je okaljano i samo ljudsko dostojanstvo te ih se sve žešće progoni. Ali, kaže sv. otac u tajnom konsistoriju u Vatikanu 20. prosinca 1926., da ne želi progoniteljima ni krvnicima zato nikakvog zla, nego da se moli za njih, da bi im prolivena krv bila na obraćenje, da bi se pokajali i da bi im sve bilo oprošteno. To, kaže, mole mučenici jakim glasom svoje prolivene krvi, a uvjeren je, da to s njime mole svi vjernici Kristovi[4]. Ne moli da ih pravedno nebo kazni, što bi i te kako zaslužili i što bi smio da želi i moli, nego da im bude milostivo te ih spasi; ne želi im ni kakvo vremenito zlo, koje bi ih bilo kadro dovesti

[1] Schmid II, 96. b).
[2] Sv. Toma S. th. 2. 2. qu. 108. a. 1. ad 4.
[3] Suarez Th. S. l. c.
[4] K. L. 1927. br. 1. str. 2.

do obraćenja, nego im to želi bez kakvog zla i kazne, pa uči vjernike čitavog svijeta da tako o ovoj stvari misle te mole za zaslijepljene neprijatelje Krista Gospodina i Crkve Njegove. Vraća im dobro za zlo, čini što je najsavršenije. Vođ Crkve vidi i plače, ali će Crkva ostati pobjednica, a da se obrate i progonitelji bilo bi to za nju najveće slavlje. Papa Benedikt XV. za svjetskog rata pružao je pomoć svakom narodu u bijedi njegovoj, i nekatoličkim narodima, katoličkoj vjeri nesklonim i neprijateljskim, nastojeći da dođe što prije do pravednoga mira, radi čega mu je u Carigradu podignut spomenik.

Naše držanje prema grješniku uopće.

Sa pitanjem, kako da se ponesemo prema neprijatelju svomu, stoji u savezu pitanje, kako da se držimo prema grješniku uopće. Na ovo drugo pitanje odgovara se od prilike jednako kao i na ono prvo. Naime kao što kod neprijatelja valja razlikovati njegovu zloću od njegove osobe te ga ne smijemo ljubiti radi njegove zloće, već radi njegove osobe, radi onoga, što ima od Boga, tako treba da razlikujemo i kod grješnika njegov grijeh od njega samoga te moramo na grijeh mrziti, a njega ljubiti. Dok imade nade da ćemo grješnika predobiti, obratiti, ne smijemo mu uskratiti znakove prijateljstva ili znakove osobite ljubavi. U tomu moramo biti vrlo oprezni. Jer slabi među grješnicima lako padnu u grijeh i opačinu. Stoga se druženje s grješnicima savjetuje samo savršenima, ne bi li ih svojim dobrim primjerom priveli na put kreposti. Krist Gospodin traži grješnike, kod njih se zadržava, s njima jede i pije, samo da ih obrati i spasi[1]. A sv. Pavao pak kaže: Ne općite sa grješnicima ni ne jedite s njima. Riječi sv. Pavla ne protive se primjeru Spasiteljevu. Apostol ovdje dobre samo opominje te veli, da se klonimo grješnika, koji ne će da se popravi, jer uz takvoga bi se mogao čovjek pokvariti; od ovakvoga se smije, pače i mora odijeliti, osobito ako je postao javno poznat — publikan, da nas ne zavede na grijeh i da se drugi ne sablazne, što se s njima družimo. Nepopravljivi grješnici pogibeljni su po općenito dobro, jer lošim primjerom svojim kvare druge i pomućuju ćudoredni red i poredak državni. Zato se može moliti, da bi ih nestalo,

[1] Luk. 15, 1.—10.; 19, 1.—10.
[2] Kor. 5, 11.

da bi umrli, pače državna vlast smije ih po čovječjem i Božjem pravu i ubiti, jer dobro općenito je više nego dobro pojedinaca, više nego i njihov život. Kako okrunjeni prorok moleći za smrt grješnika ne moli kao da bi želio njihovo prokletstvo, nego samo izriče i proriče da će biti prokleti, već smo rekli. Poput psalmiste možemo i mi moliti smrt grješnicima, ne ukoliko je smrt po njih zlo, nego ukoliko će prestati Boga vrijeđati, pasti u ruke pravde Božje, a svijet se osloboditi od njihovog zlokobnog utjecaja. Može se željeti i da grješnici propadnu, ne ukoliko je to zlo po njih, nego da Bog tako nad njima zavlada. Stalno je, da možemo ovako raditi, moliti, jer ljubav prema Bogu je više nego ljubav prema bližnjemu. Ovako od prilike tumači sv. Toma Psal. 9. 18.: „Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes, quae obliviscuntur Deum[1]. Suarez[2] kaže, da iz zapovijedi ljubavi ne smijemo mrziti na grješnika ni na neprijatelja i da je to članak vjere — de fide — jer „odium proximi est intrinsece malum, utpote rei bonae ac per se amabilis.“ Griješnik i neprijatelj, kaže, jer su oni stvorovi Božji, naši bližnji, na život vječni pozvani, koji mogu obrativši se i postići, jesu u sebi nešto dobroga, što je vrijedno naše ljubavi. A kad se kaže, nastavlja dalje: propali grješnici i neprijatelji Crkve! kaže se to „praedicandi more,“ a ne želi se; a kad se želi, želi se destructio culpae non personae, ili ako se želi osobi, ne želi joj se iz mržnje nego iz kakvoga valjanoga razloga, na pr. jer je nužno, da se popravi ili da bude pravedno kažnjen[3].

Kakove su naše dužnosti kada smo mi koga uvrijedili?

Dosada smo govorili o tome, što je dužan učiniti ili ima pravo zahtijevati uvređenik kao i uvredilac uopće, te za tim što smo mi dužni učiniti, odnosno zahtijevati, ako je nas tko uvrijedio ili oštetio. Premda već iz ovoga vidimo, što smo mi dužni učiniti ili zahtijevati, ako smo mi koga uvrijedili, odnosno štetu komu nanijeli, jer zapovijedi Božje i Kristove obvezuju sve ljude jednako. Ali biti će ipak dobro, ako još napose istaknemo, što smo mi dužni učiniti, ako smo mi koga uvrijedili ili nepravdu učinili, i što od uvrijeđenoga i oštećenoga smijemo zahtijevati.

[1] l. c.

[2] l. c.

[3] Vidi dalje odlomak predašnji.

Ovo bo posebno isticanje naših dužnosti i zahtjeva kad smo mi uvredioci, ovo posebno primjenjivanje svega ovoga na nas same dati će nam još jasniji pogled u pitanje, kako da ljubimo neprijatelja i što li trebamo da činimo u raznim slučajevima.

Općenita zapovijed ljubavi nalaže nam, da smo sa svima ljudima u slozi i ljubavi, da svakomu damo, što je njegovo. Zato, ako smo mi koga uvrijedili, štetu mu nanijeli, moramo ex iustitia nastojati da se s njime pomirimo. I to pomirenje može biti na razne načine, a kad ne može da bude drukčije, nego da molimo za oproštenje, a mi to možemo, treba da isto i molimo. Koji način držimo shodnim ili nužnim da dođe do pomirenja, taj treba da i odaberemo. Mi moramo nastojati da se pomirimo, ako hoćemo, da Bog oprosti nama naše grijehe[1] i da primi naš dar[2], rekao je Krist Gospodin. I na mnogima mjestima Sv. Pisma nalaže nam se, da se međusobno ljubimo. Mi dakle moramo nastojati da se pomirimo s onim, koga smo uvrijedili. Ali oko ovoga moramo nastojati samo na način, koji je nama moralno moguć. Supra posse nemo tenetur. Najteže je pak moliti za oproštenje.

Zato, da se pomirimo s onim, koga smo jače uvrijedili, ne moramo moliti oproštenje, ako imamo kakav drugi način ili sredstvo. Očito je, da ne trebamo moliti oproštenja u bližnjega, ako smo ga samo malo uvrijedili; laku uvredu mora nam bližnji oprostiti i bez prošnje za oproštenje, samo mu mi moramo pokazivati našu dojakošnju ljubav. Niti trebamo moliti oproštenje, ako je bližnji za to vrijeme nas uvrijedio jače nego li mi njega; u tom slučaju je više on dužan moliti oproštenje nego li mi. Isto tako ne trebamo moliti oproštenje, kada možemo podati zadovoljštinu, tako da uvrijeđenomu iskazujemo znakove posebne ljubavi, kao što mogu roditelji prema svojoj djeci, gospodari prema svojim slugama, poglavari prema svojim podanicima. Nijesmo, naravski, dužni moliti oproštenja ni kada predviđamo, da nam uvrijeđeni, kad bismo ga molili za oproštenje, ne bi oprostio, nego bi se time još jače razdražio te još gori postao; ili znamo, da mu do toga nije stalo, da ga izrično za oproštenje molimo. Ne trebamo moliti oproštenje ni, kada smo mi i uvrijeđeni osobe takove vrsti, u kojoj nije običaj da se

[1] Mat. 6, 12.
[2] Mat. 5, 23.

moli za oproštenje, na pr. plemići, seljaci ili kada je onaj, koga smo uvrijedili puno niži od nas[1].

Ali ne smijemo ni od uvrijeđenoga zahtijevati, da nam on iskazuje znakove posebne ljubavi, kako je to prije običavao, osim ako nam to per accidens pripada, na pr. da nas, kad smo s drugima, pozdravi, ruku nam pruži, nagovori nas, k stolu pozove. Još manje smijemo tražiti od uvrijeđenoga, da nas opet primi za svoga prijatelja, jer to nije dužan, to ovisi samo o njegovoj dobroj volji, zapovijed ljubavi mu toga ne nalaže. Dakle moramo se zadovoljiti time, da nam uvredu u srcu oprosti i da nam to pokaže izvana kakvim općenitim znakom ljubavi. Dapače moramo se i stime složiti, ako nam, pošto ima dovoljan razlog, uskrati i općenite znakove ljubavi; moramo priznati da po pravu s nama postupa i moramo ovo strpljivo podnijeti, dok ne zaboravi našu uvredu i dok ga jad i žalost ne prođe. Još većma moramo ovako misliti i ponijeti se, ako smo uvrijedili svoga poglavara, pogotovu višega. Zato, ako nam onaj, koga smo jače uvrijedili, u stanovitim prilikama uskrati svoj pogled, odzdrav, odgovor, sve pozdravi samo ne nas čineći se kao da nas ne vidi ni ne čuje, ugiblje nam se na ulici, izbjegava gdje samo može, moramo to strpljivo podnijeti, pače ako smo mi već pokazali, da nam je žao, što smo ga uvrijedili, štetu nadoknadili, njega izrično molili da nam oprosti, a on nas šute odbio te s nama sada tako postupa. Još manje smijemo od njega zahtijevati, da nas pozivlje k sebi u goste, da nas pohađa u bolesti, tješi u žalosti, jer to su znakovi prijateljstva, na što nemamo nikakvoga prava, osim per accidens naime, ako smo s njime u rodbinskoj ili kakvoj drugoj vezi, u kojoj se ovi znakovi među članovima običavaju iskazivati. Kako mi sebe rado ispričajemo i u ljepšem svjetlu prikazujemo, dobro je da sud o tome, da li neprijatelj s nama pravedno postupa ili ne, prepustimo samomu uvrijeđenomu i drugima dobrima i razboritima ljudima.

Najmanje pak smijemo zahtijevati od uvrijeđenoga, da nam oprosti i nepravdu i štetu, koju smo mu nanijeli. Dapače moramo se snaći u tome, ako traži zadovoljštinu i naknadu, pošto ima za to dovoljan razlog, preko suda i ide zatim da budemo kažnjeni, samo dok ne ide za tim iz mržnje i osvete.

Mi dakle imamo jedino pravo, da uvrijeđeni postupa s nama po zakonu općenite ljubavi i ništa više. Mi imamo pravo, da

[1] Elbel-Bierbaum II. n. 245.

nas ljubi ljubavi općenitom, da nam u srcu oprosti, ne mrzi na nas, nego nam općenito želi dobro, izvana pokazuje općenite znakove ljubavi — bar kasnije, i da nam pomogne u nevolji i potrebi, u kojoj bi svakom drugom čovjeku pomagao, kao što je i dužan pomoći.

Ljubav prema neprijatelju kao zapovijed i kao savjet[1].

Qui bene distinguit, bene docet, koji dobro luči, dobro uči, mudro je pravilo školačke filozofije, kojim ona obrađuje mnoga pitanja te njime nađe objektivnu istinn. Kako u mnogima pitanjima sv. bogoslovlja, tako i u našem pitanju o ljubavi prema bližnjemu ovo pravilo istinu do željene jasnoće privodi. Pitanje je naime je li sve, što ljubav prema bližnjemu obuhvata, zapovijed ili je samo savjet? Na to pitanje na temelju dosadašnjega razlaganja našega odgovaramo, da nije sve samo zapovijed, tako da bi se sve moralo činiti, niti je sve samo savjet, tako da bi sve bilo pušteno na volju da se čini ili ne čini, nego je nešto zapovijed, tako te se mora izvršivati, a nešto opet samo savjet te se ne mora činiti, već se samo savjetuje, preporuča. Već iz dojakošnjeg raspravljanja poznato nam je, što zapovijed ljubavi zapovijeda gledom na neprijatelje, a ovdje reći ćemo samo sumarno. Zapovijeda nam, 1. da neprijatelja uvijek ljubimo u srcu ljubavi općenitom, kojom treba da ljubimo sve ljude, 2. da mu iskazujemo znakove općenite ljnbavi, i u nevolji pomognemo, kako bismo drugima u istoj potrebi učinili, pomognemo koliko on treba, a mi mu možemo pomoći, 3. posebne znakove ljubavi samo, kad to iziskuje kakav posebni razlog i 4. štetu mu oprostiti samo, kad lako možemo i kad to ide na veliku korist neprijatelja, osobito duhovnu.

Vidimo dakle, da nam zapovijed ljubavi prema neprijatelju zapovijeda da se čuvamo, odnosno izbjegavamo sve što se protivi ljubavi kao mržnju, zavist, srdžbu ili gnjev, proklinjanje, osvetu (negativne dužnosti) i da sve činimo, što ljubav prema bližnjemu podržaje i unapređuje, t. j. da budemo blagi i krotki, pomirljivi, da neprijatelja ne isključimo iz zajedničke molitve, već molimo za njega kao i za sve druge, da mu činimo djela milosrđa, koja smo dužni činiti i drugima ljudima (pozitivne

[1] Sv. Toma S. th. II. cc. i drugi već napomenuti auktori, zatim Steinmüller St. 93.—96., Bach str. 131.—135, 152.—155., Waldman str. 165.—174.

dužnosti). Posebnu ljubav dužni smo iskazivati samo u stanovitim prilikama, da se izbjegne kakvo zlo ili postigne kakav viši cilj — dobro duhovno.

Što dakle ne moramo činiti? Ne moramo neprijatelja ljubiti u srcu svome posebnom ljubavi, niti smo mu dužni izvana iskazivati znakove posebne ljubavi, niti mu oprostiti štetu, koju nam je nanio, već možemo tražiti i preko suda te zahtijevati da neprijatelj bude pravedno kažnjen, da se time drugi zastraši. Kad se pak ovoga mora odreći ovisi to o pojedinom slučaju, o raznim okolnostima. Dakle sve ovo nam se samo savjetuje. Savjetuje nam se da bližnjega, neprijatelja ljubimo uvijek nježno, da mu uvijek iskazujemo znakove posebne ljubavi, da štetu opraštamo, da ga opet za prijatelja uzmemo, ali ne mora to biti. Dapače nam se savjetuje i to, da smo oštriji prema neprijatelju, da tražimo odštetu pak i preko suda, kad vidimo, da je to po njega i druge bolje. Samo unutrašnja općenita ljubav mora ostati netaknuta. Sve moramo činiti iz ove ljubavi, kao što i Bog sve čini iz ljubavi pak i kad nas kažnjava.

Gospodin Isus Krist nam je rekao, da naša ljubav prema bližnjemu mora biti veća, savršenija, nego li je ona pogana, koji su neprijatelja u srcu mrzili i izvana mu to pokazivali; mora biti veća, nego i ona carenika odnosno Židova, koji su opraštali samo neprijatelju, koji je pripadao njihovoj vjeri i narodnosti, a i to je bilo često samo izvana i na sudove su često dolazili. Zato naša ljubav prema bližnjemu, koja mora biti savršenija od ljubavi pogana i Židova, je savršenija samo ako ljubimo sve ljude, pak i neprijatelje bili oni koje mu drago vjere i narodnosti, ako ne mrzimo nikoga, nego neprijatelje kao i sve ljude ljubimo ljubavi općenitom, t. j. neprijateljima kao i svima želimo dobro i pripravni smo im pomoći u potrebi, ukoliko možemo, kao što bismo u toj potrebi pomogli svakom drugom čovjeku. Za ovako savršenom ljubavi — prema neprijatelju — moramo težiti, moramo ju posjedovati, ako se želimo spasiti. Za savršenijom ljubavi od ove, t. j. da još više činimo nego li smo rekli, nijesmo dužni težiti, to nam nije naloženo nego nam se samo savjetuje[1]. Ako neprijatelja ljubimo ovom

[1] Zato nam se ne čini ispravna rečenica Bacha: „Die Erstrebung des vollkommenen Ideales der Feindesliebe ist für alle Menschen streng verpflichtendes Gebot," jer najsavršeniju ljubav prema neprijatelju nijesmo dužni posjedovati, pače ni za njom težiti, nego za ovom, kako je izloženo.

općenitom ljubavi i to je već velika krepost, da često krepost heroičke samozataje. Ova općenita ljubav prema neprijatelju svaki dan dolazi do svoga izražaja, a ona još savršenija, što sastoji u izvanrednim djelima, ne može se svaki dan izvršivati, često nema ni prilike. Djela općenite ljubavi prema neprijatelju jesu velike vrijednosti, i tko se vježba u djelima općenite ljubavi, taj će malo po malo doći, da će moći učiniti i veće djelo, djelo najsavršenije ljubavi: da će pružiti i drugi obraz primivši udarac već po jednom, da će dati haljinu svoju i mnogo toga, što mu je samomu od potrebe, da će više paziti na ljubav i korist bližnjega, nego li na svoju udobnost, da će nepravde mirno podnositi, pače još za njih Bogu zahvaljivati.

Mnogo puta pođe čovjeku za rukom da nadvlada samog sebe te iskaže neprijatelju i znakove posebne ljubavi. Ali mnogo puta i ne, te mu je osobito teško učiniti, što je savršeno. I ljudi bojažljivi, osobe bogoljubne i nježne savjesti, radi toga se žaloste i često uznemiruju. Žaloste se, što se u ovoj i onoj prigodi nijesu prema neprijatelju ponijeli savršeno. Ovima na utjehu odgovaramo, da nije moguće uvijek raditi savršeno i da je dosta, da smo učinili nešto, što je u skladu sa načelima kršćanskog morala i pravde. Ako nijesmo učinili djelo savršeno, ali nijesmo ni sagriješili ništa, dapače učinili smo dobro djelo i za nebo zaslužno djelo. Drugi puta ćemo nastojati da se prema neprijatelju, što opet ne mora da bude, ponesemo savršeno. Slabi smo pak ne možemo uvijek činiti, što je savršeno, što bismo često i htijeli učiniti. Katkad nas i malenkost spriječi u tome. Ali kad i ne bismo nikad učinili djelo savršene ljubavi, ipak bismo se spasili, jer ova ne moraju biti. Život bogoljuban sastoji se iz djela savršenih i nesavršenih, ali dobrih, iz djela zapovijeđenih i suvišnih, superogatornih. Samo Spasitelj i Njegova presv. Majka činili su uvijeke, što je bilo savršeno, a drugi ljudi pa ni sveci Božji, nijesu. Djela izvanredno savršena bila su rijeđa i kod svetaca Božjih. Ali učiniti djela, što se ne protive moralu kršćanskomu i pravdi, je također mnogo, a uvijek činiti moralno dobra djela je velika krepost. Koji ovakva djela čini, taj će bez sumnje i do toga doći, da će često učiniti i djela savršenosti.

Iz ovoga, pošto vidimo, što i koliko zapovijed ljubavi prema neprijatelju nama zapovijeda, vidimo da ljubav prema neprija-

telju nije tako teška. Zahtijeva mnogo samozataje i žrtava, ali toliko se i može izvršivati. Zato ne smijemo biti malodušni.

Koje su zapreke i sredstva ljubavi prema neprijatelju?[1]

Naša ljubav prema neprijatelju, što je kršćanska vjera od nas traži, nije nekakav izvor organičke, fizičke funkcije, kako se to neki usuđuju reći[2], nije nužno prirodno očitovanje životinjskog nagona, instinkta, nego je svjesni čin volje i krepost, blagonaklono osjećanje prema neprijatelju. A nije ona ni neka puka, nesvjesna dobroćudnost i mekoća srca, koja je izliv ćudoredne i duhovne slaboće, nego je ona krepost, koja se znade i srditi, strogo ukoriti i oštro kazniti, kad to stvar Božja zahtijeva. Nije ljubav za užitkom nego dobrom bližnjega. Ne pozna granica drugih osim ljubavi Božje i pravedne ljubavi prema sebi. Ona ljubi sve radi Boga, a Boga nada sve. Uključuje u sebi sve druge kreposti te je zato vrhunac kršćanske savršenosti. Ovo lijepo kaže sv. Pavao apostol u 1. Kor. 13, 4.—18. navodeći svojstva kršćanske ljubavi i ističući je kao veću i od vjere i od ufanja, tih bogoslovskih kreposti.

Da se možemo vinuti do kreposti ljubavi prema neprijatelju, treba da odstranimo zapreke i upotrebimo za to potrebna sredstva.

Zapreke su naša nagnuća, sklonosti, požuda i strasti, naša volja, koja je tako slaba te sklona na zlo. Protiv ovih treba da se borimo i nje nadvladamo. Ne smijemo neuredno težiti za zemaljskim dobrima. Više od ovih moramo cijeniti krepost.

Sredstva da dođemo do ljubavi prema neprijatelju, osobito do savršene ljubavi, jesu da bdijemo nad strastima svojima te ih suzbijamo, da se neprestano vježbamo u ljubavi prema bližnjemu, da Boga svesrdice molimo za ovu krepost, da primamo sv. sakramente, sakramenat pokore i sv. pričest, da postajamo članovima religioznih i karitativnih udruženja katoličkih, te imamo vazda na pameti savršeni primjer Kristov, bl. Djevice Marije i svetaca Božjih, da pomišljamo na to, da ljubeći neprijatelja postajemo sinovima Božjima na osobit način te mislimo na vječnu nagradu i kazan, kojima je Bog zapovijed ljubavi sankcionirao. To sve

---

[1] Reuter ll. cc.; Bach, str. 134.—154.

[2] Rau, str. 189 s.; cf. Waldmann, str. 136. s.; Bach, str. 1.—6.

lijepo izlažu pisci asketičkih djela[1] i propovjednici[2], sv. Oci i bogoslovci.

Kako se za pravu kulturu zahtijeva nesamo izobrazba uma nego i plemenština srca, vidimo, da su pravo kulturni samo, koji ljube neprijatelja, jer se u ljubavi prema neprijatelju traži i očituje velika plemenština srca. Dakle ova krepost je uistinu znak kulturne visine i ćudorednosti pojedinaca i čitavog naroda.

Neprijateljstvo nastaje po tuđim riječima i činima, a često velikim dijelom i po našoj fantaziji, jer ona je često — svojim predenjem i imaginiranjem — kriva, da tuđe riječi i čine tumačimo na gore, dok na svoje ne pazimo. Moramo konačno, osobito u životu, razlikovati protivnika[3] od neprijatelja[4]. Ove dvije riječi mogu biti sinonime, ali je među njima opet i velika razlika. Jer netko nam može biti iz valjanog razloga protivnik, a da nam za to nije neprijatelj. Često baš objektivni posmatrač stvari pa i pravi prijatelj u pojedinom slučaju mora biti protiv nas. Zato na ovoga smijemo još manje mrziti, nego na neprijatelja. U samoj radnji nijesmo baš strogo razlikovali između ova dva izražaja, nego smo ih zajedno uzeli[5], budući se razlikuju kao širi pojam od užega pa se za njih mogu da primjene ista pravila.

Kako da postupamo u ispovijedaonici u pitanju prema neprijatelju?

Često puta se događa, da se netko u sv. ispovijedi tuži, da na drugoga mrzi, a da to ne postoji. Ima neku odvratnost protiv nekoga, u čemu volja ne sudjeluje, a misli da na njega mrzi. Ali događa se i obratno, naime da se netko ništa ne tuži na to, da bi na koga mrzio a ipak je tako. Kako je lako na nekoga zamrziti, a kako je teško s nepomirljivima u ispovijedaonici, dobro je da o postupku s ovima u ispovijedaonici još napose progovorimo[6], premda ovo proizlazi iz onoga, što smo već rekli. Ovo će biti kao neki korolarij.

[1] Reuter, Scaramelli, Skupoli, L. De Ponte: Meditationes, Bürger, Sv. Franjo Saleški: L' esprit de sent Francois de Sales i njegovi listovi.

[2] Segneri, Bourdalone, Hunolt.

[3] Njemački: Der Gegner, Wiedersacher; latinski: adversarius.

[4] Njemački: Der Feind; latinski: inimicus.

[5] Isp. str. 4. s.

[6] O tom osobito lijepo govori Reuter, Neo confesarius l. c.; Reuter-Müllendorf, Beichtvater l. c.

Upravo zato, što je mržnja tako česta, dobro je, da svećenik u ispovijedaonici za ovo pita i s pokornikom zgodno postupa. Iz odgovora pokornika moći će vidjeti, da li je koji od znakova mržnje ili nije. Treba da ga pita, da li želi bližnjemu zlo, da li mu se želi osvetiti, je li se žalostio zbog njegova dobra, ili se veselio njegovu zlu, je li je na pozdrav odzdravljao, je li običavao prije pozdravljati i da li sada prije pozdravlja, bi li mu učinio dobro, kad bi mu se pružila prilika, kad bi bližnji trebao pomoći, a on bi mu mogao pomoći. Ako pokornik od svega ovoga ništa nema, ako istomu iskazuje sve druge općenite znakove ljubavi, on na bližnjega ne mrzi, makar se on na to i tužio, makar se on i tužio, da osjeća u sebi neku odvratnost prema bližnjemu, i da se uznemiruje, kad ga vidi, jer ovo je averzija ili antipatija naravna, dolazi od naravi i nije je moći navladati, a nije ni slobodan čin volje, što je od potrebe, da čin bude moralan te dobar ili zao. Može biti neka odvratnost u nižem djelu duše, a da nije u višem djelu, koja bi utjecala na volju tako te bi bližnjemu uistinu zlo želio. Ispovjednik treba da pita pokornika, je li je svomu neprijatelju iskazivao posebne znakove, kad mu ih je bio dužan iskazivati, na pr. je li ga je među drugima pozdravio.

Kad je ispovjednik otkrio, da je u pokornika neka mržnja, treba da ga pita dalje, zašto mrzi na svoga neprijatelja, da vidi, nije li to samo odium abominationis. Ako je ovo, naime ako mrzi samo na zlo svojstvo neprijatelja, onda ga ispovjednik mora odriješiti, jer zlo svojstvo neprijatelja i mora mu biti mrsko, i jer tako ipak ljubi neprijatelja ljubavi općenitom.

Ako je ispovjednik saznao, da pokornik na drugoga mrzi, tako da mrzi njegovu osobu, odium personae, treba da s njime mudro postupa, treba da mu izloži njegovu dužnost, naime treba da mu kaže, što on u ovoj stvari mora učiniti a što ne mora, već se samo savjetuje. Ispovjednik mu se mora pokazati prijateljem, koji hoće jedino njegovo dobro. Ako li vidi, da pokornik mrzi na osobu bližnjega radi dobrog svojstva, radi njegove pobožnosti, revnosti, treba da mu kaže, kako radi ovoga mora da ga još više ljubi i kako je još veći grijeh na nekoga mrziti zbog njegovoga dobroga svojstva. Pokornik zbilja mrzi na neprijatelja, ako mu uskraćuje općenite znakove ljubavi na dugo vremena i posebne tada, kada mu ih je dužan učiniti, govorio on što mu drago.

Ispovjednik treba da kaže pokorniku, da se od njega ne zahtijeva drugo, nego da neprijatelju ne želi zlo, već da mu želi

dobro, da mu u srcu oprosti i to izvana pokaže na neki pozitivni način. Treba da mu kaže, da ga mora ljubiti ljubavi općenitom, kojom moramo ljubiti sve ljude, pa i neprijatelje, jer su i oni naši bližnji, ljudi, slike Božje, Kristovom krvlju oprani i pozvani na život vječni. A da se riješi mržnje, neka mu preporuči da za neprijatelja što god moli. Kažemo, preporuči, jer mu ne može naložiti da napose moli za neprijatelja, već je dosta da ga se ne isključi iz molitve od Boga i Crkve za sve ljude određene. Nadalje neka ispovjednik kaže pokorniku, da neprijatelju na pozdrav odzdravi, pače da pozdravi prije, ako je tako prije običavao činiti, na pitanje da odgovori, da neprijatelju u potrebi koliko bude mogao pomogne. Zatim neka mu kaže, kako nije više dužan neprijatelja uzeti za svoga prijatelja, budući, da to ne nalaže zapovijed ljubavi, već ovisi o našoj slobodnoj volji. Pače neka mu kaže, — ako je od potrebe, da može neprijatelju na neko vrijeme uskratiti i općenite znakove ljubavi, ako ga je neprijatelj uvrijedio. I konačno mora pokorniku reći, (ako vidi, da mu je neprijatelj nanio kakvu nepravdu i štetu), da, ako i oprosti neprijatelju uvredu, ipak nije dužan oprostiti svaku uvredu i nepravdu pogotovu ne štetu, nego ako su iste velike može tražiti zadovoljštinu i naknadu, pak i sudbeno, kad je to bolje.

Neka ispovjednik pita još, da vidi, koga to pokornik mrzi, da li roditelje, poglavara, jer ova mržnja je još lakše teški grijeh. Roditelje, poglavara valja uvijek pozdravljati, pak i onda, kad smo uvrijeđeni, jer oni imaju na to pravo.

Ispovjednik je dužan saznati, da li se pokornik kaje i da li odlučuje, da će činiti kao što mu je izložio. Ako li na sve rečeno pristaje, treba da ga od grijeha odriješi. Ako li ne pristaje, treba da nastoji, da ga sklone na to, da uvrede oprosti i da se izmiri. Zato mu mora navesti nauku Kristovu o ljubavi prema bližnjemu, Njegov primjer, jer On umirući za svoje neprijatelje opraša i moli za njih te kako Bog nama oprašta samo, ako mi opraštamo bližnjemu.

Ako je ispovjednik naveo pokornika do toga, da u srcu oprašta i da će neprijatelju iskazivati općenite znakove ljubavi, mora ga odriješiti od grijeha, jer zapovijed ljubavi više ne zahtijeva. Ako je pokornik već dva, tri puta bio na sv. ispovijedi i tako obećao a učinio nije, mora ispovjednik biti na oprezu, da li je ovo sadanje obećanje njegovo pravo i da li je sposoban za

odrješenje. Može pokornika otpustiti bez odrješenja, da bude kažnjen. To je kadšto dobro po pokornika; trgne se i popravi. Ali više puta i ne, jer nakon uskraćenog odrješenja zamrzi na neprijatelja još jače. Zato koliko puta takav dođe k sv. ispovijedi, toliko puta valja nastojati probuditi u njem iskreno pokajanje[1]. Ako se pokornik nikako ne dade navesti na pokajanje i oproštenje i obećanje da će se izmiriti, mora ga se, naravski, otpustiti bez absolucije.

Ako pokornik ima razloga da ide na sud, mora mu i ispovijednik to dopustiti, samo ga mora opomenuti da to ne učini iz mržnje, nego da dobije svoje, što ga po pravu ide, i da za vrijeme sudbenih parnica može primati sv. sakramente. Ove parnice mogu biti bez grijeha. Nijesmo dužni našu stvar drugomu pokloniti, dati, odnosno odštetu, nego samo oprostiti u koliko nas je uvrijedio, i smijemo želiti i zatim ići, da bude pravedno kažnjen, ukoliko je to po njega i po druge dobro.

Može ispovjednik pokorniku savjetovati, da se posebice moli za svoga neprijatelja, da potraži neprijatelja, te se s njim porazgovori, da ne ide na sud, ali ako to pokornik odbija, valja ga ipak odriješiti, jer ovo nije dužan učiniti.

Ali često se događa, da pokornik kaže tužio sam neprijatelja sudu, ali on ne će da prizna i kako nemam svjedoka ostajem bez svoga, što mi je za život potrebno, pak kako da mu oprostim[2]. I tada valja pokornika navesti na to, da nepravdu strpljivo podnosi i predade se u volju Božju, bez čijeg pripuštenja se ništa ne događa, a događa se iz viših razloga. Ako na ovo pristaje, ili je njegova srdžba samo naravna bez sudjelovanja volje, valja ga odriješiti.

Kod izmirenja od svega je najteže moliti za oproštenje. Zato ispovjednik mora biti vrlo oprezan, kad se pokornik tuži, da je povrijedio ljubav prema bližnjemu u velikoj mjeri. Ne smije pokorniku namah nalagati, da moli za oproštenje, jer to je uistinu teško, a imade mnogo drugih načina, kako se to može popraviti i može biti raznih razloga, koji od toga ispričavaju[3], dapače kaže Lehmkuhl[3], da ispovjednik mukom prijeđe, ako i postoji dužnost da prosi za oproštenje, a pokornik bona fide drži, da nije dužan moliti oproštenja, jer isto nije moguće ili

[1] Noldin, Gury, Génicot, casus conscientiae str. 350. s.
[2] Elbel II. n. 263.
[3] l. c.

je uzaludno i tražiti ili nema nade, da bi bilo uspjeha, da bi se pokornik tome odazvao[1]. Ako je pokornik uvredilac poglavar, osobito viši, ako je zadovoljština učinjena na drugi način, nije dužan moliti oproštenja. Poglavar, gospodar, roditelji mogu svomu podložniku, slugi, djeci lako dati zadovoljštinu tako da s njime u buduće ljubezno postupaju. Ako uvredilac drži da uvrijeđenomu nije stalo do toga ili da bi ga uzaludno molio, jer uvrijeđeni ne bi mu htio oprostiti, ni kad bi molio, nego bi još moglo doći do novih uvreda, mora se to prepustiti pokorniku, osobito ako je nježnije savjesti.

Kako je opet, kad se dvojica zavade, teško prosuditi, tko je dužan moliti za oproštenje i izmirenje, ne može se siliti pokornika da moli za oproštenje, ali ga se može siliti, t. j. blago nagovarati da traži pomirenje na drugi način, premda drži, da je drugi dužan tražiti pomirenje, može mu se reći, da bar počne pozdravljati ili pomirenje po drugima predložiti. Ako se obojica ispovjedaju kod njega, može nagovarati obojicu ili jednoga od njih[2], samo da mržnje i neprijateljstva nestane.

Nitko opet nije dužan tražiti priliku, gdje bi neprijatelju mogao iskazati kakovo dobročinstvo, kako nije ni dužan za neprijatelja posebice moliti ni činiti dobra djela zlima — neprijatelju izvan nužde. I premda su to inače djela savršenstva i velike zasluge, ipak mora ispovjednik, kaže Lehmkuhl, dobro promisliti, da li bi isto naložio za pokoru, da ne bi možda od pokornika previše zahtijevao, t. j. više nego što može učiniti[3]. Da baš zato, što su ovo djela savršenosti te zato ne moraju biti, mora ispovjednik zato biti na oprezu, da ih pokorniku ne bi

[1] Göpfert II. str. 22.: „Die Abbitte ist gewiss ein wirksames Mittel der Aussöhnung, aber auch sehr schwer und demütigend; deswegen soll weder der Beleidigte sie hartnäckig fordern, noch der Beichtvater sie indiscret auferlegen; auch nicht den Kindern denn es kann leicht sein, dass sie entweder von vornherein den Willen nicht haben oder wenigstens nachher es nicht thun, und weil sie es für etwas schweres halten, auch wirklich schwer sündigen u. s. w. Na izmirenje u redu, zavodu, t. j. da se zavađeni izmire treba da paze osobito njihovi ispovjednici, jer to lako postane smrtni grijeh, ali valja biti ipak blaži prema onima, koji nastoje da se poprave, a ipak padnu.

[2] Lehmkuhl I. n. 625. 3.

[3] I. n. 625. 5.: „Sponte occasionem inimico benefaciendi quaerere, speciatim pro eo orare, pro malis positiva bona extra necessitatem conferre, perfectionis est et magni meriti. Utrum autem confessarius ea poenitenti pro sacramentali satisfactione iniungere possit necne, ipse prudenter perpendere debet, ne forte supra vires poenitentem tentet."

zadao, da ne bi pokorniku sv. ispovijed bila preteška, zazorna. Bolje je kod mnogoga pokornika zahtijevati manje, t. j. samo što mora da bude te izvrši, nego li više i mnogo, t. j. što je savršeno te ne izvrši ništa. Ako je pokornik osoba pobožna može mu se zadati za pokoru, da moli za neprijatelja, da mu učini dobro djelo i kad nije u nuždi, inače je bolje zadati mu što drugo za pokoru. Može se molitvu za neprijatelja tako olakotiti: Molite se za nj, da ga Bog rasvijetli, pa da se k Bogu obrati i uredi krivicu svoju.

Može se pokorniku osobito, ako teži za savršenosti, razložiti, kako je savršenije i zaslužnije i neprijatelju iskazivati posebne znakove ljubavi te mu navesti primjere iz života Spasiteljeva i svetaca, ali mu valja prepustiti na volju, da čini ovako ili onako, jer je to teško i neugodno. Ispovjednik ne smije pokorniku zadavati više poteškoća, nego li je od potrebe; mora mu ići u susret, popustiti, koliko je najviše moguće[1].

Ako se pokornik tuži, da je bližnjemu neprijatelju želio smrt, treba pitati s kojega razloga mu je želio, pak ako reče, da mu je želio smrt, da više ne griješi, da izbjegne kakvo veliko zlo ili nepravdu, nije sagriješio. Ako mu je želio smrt iz nestrpljivosti, desiderio inefficaci, Bogu se molio za smrt, ali prepustio sve Bogu, da se vrši volja Njegova, sagrešio je, ali ne teško, na pr. žena želi mužu smrt, jer ju on zlostavlja[2]. Ako li je pokornik neprijatelju želio smrt ili veliko zlo protiv volje Božje, teško je sagriješio.

Kod prosuđivanja, da li je koji čin protiv ljubavi teški grijeh, valja paziti na okolnosti osobe, t. j. kakova osoba ih čini, na mjesto, kraj, gdje se čine, jer u jednom kraju, kako smo rekli, su jedni znakovi općenite ljubavi, a u drugom posebne. Valja više paziti na to iz kakve odvratnosti izlazi ovaj čin, nego li na samo dobro, koje se bližnjemu uskraćuje. Jer ako nema mržnje ni škandala, ne može biti teški grijeh.

Nije lako prosuditi, da li je pokornik učinio teški ili laki grijeh, zato ispovjednik mora biti oprezan, da ne osudi koga da je počinio smrtni grijeh, koga uistinu nije počinio[3].

Dakle ispovjednik, kako u mnogim stvarima tako osobito u ovoj osjetljivoj stvari, mora biti na čistu i na oprezu, da po-

[1] Reuter l c.

[2] Sv. Alfonzo l. 2. n. 30; Lehmkuhl I. n. 582.

[3] Sv. Toma 2. 2. qu. 108. a. 1.; Elbel-Bierbaum II., n. 261.—266. 267.

korniku i sebi ne zadaje nepotrebnih poteškoća. Treba da dobro razlikuje što je u ovoj stvari zapovijeđeno, i što se samo savjetuje.

Primjeri ljubavi prema neprijatelju iz praktičnoga života.

1. Neki sluga uvrijedio je jako svoga gospodara, zavadio se s njime i otkazao. Gospodar teško uvrijeđen uskraćuje slugi dosadašnje znakove ljubavi i jedva čeka dan, kad će sluga otići. Ali prije nego li mine vrijeme otkaza — 14 dana — razboli se sluga. Ima li gospodar sada pravo uskratiti ljubav slugi, i mora li ga u bolesti njegovati?

Odg.: Dok je sluga zdrav, smije mu gospodar uskratiti posebne znakove ljubavi posve a općenite znakove samo na dan dva, tako da na pr. ne odzdravi, ako sluga pozdravi. Ako se sluga u roku od 14 dana nakon otkaza teško razbolio, mora ga gospodar njegovati ex iustitia. Ako je sluga samo malo obolio, smije ga nakon minulog roka otpustiti, jer to je samo općenita potreba i nevolja, u kojoj nijesmo dužni pomagati uz našu neugodnost i štetu, već samo, ako lako možemo. Ako je pak teško obolio nakon 14 dana a još je u kući i drugoga nikoga nema, koji bi se zanj brinuo, mora ga bivši gospodar njegovati ex caritate, jer u teškoj nevolji moramo svakomu pomoći.

2. Neki gospodar otkazao je slugi, jer ga je isti uvrijedio, a sluga moli gospodara da bi ga i nadalje u službi zadržao. Smije li gospodar slugu otpustiti ili ga mora zadržati?

Odg.: Gospodar imao je pravedan razlog da slugi otkaže, ne mora ga zadržati u svojoj službi, jer mu time nije učinio nikakve krivice i ljubav ne zahtijeva da bi ga opet zadržao; kad bi to učinio bila bi to posebna ljubav, na koju sluga nema pravo. A dužan je učiniti ovo: mora mu pokazati, da se na njega ne srdi, da na njega ne mrzi i da mu uvredu oprašta. Kad pak sluga ne bi nigdje mogao naći službu i molio bi gospodara, da ga opet primi moleći za oproštenje (i obećavajući da će se popraviti), a gospodar ne bi još nikoga primio, morao bi ga ex caritate uzeti, jer ne primiti ga u ovom slučaju bilo bi kao mrziti na njega.

3. Imućan Nikola ima siromašnu bližnju rodbinu, koja nije bila nikad dobra ni s njime ni s njegovim roditeljima. Nikola daje u dobrotvorne svrhe, a pomaže i prijatelje, dok rečenoj rodbini ne daje ništa. Da li Nikola dobro čini?

Odg.: Ako rodbina od njega ništa ne traži, ne treba joj ništa ni dati. Ako pak traži te je uistinu u potrebi, ne smije gledati na njihovo neprijateljsko raspoloženje nekadašnje i sadašnje, već joj mora dati koliko može s razloga, što bi to morao učiniti svakomu drugomu, koji bi bio u toj potrebi.

4. Matija opomenuo je svoga prijatelja Ivana. Ovaj se sada srdi na Matiju, ne će mu ni riječi da progovori, ni na pismo da odgovori etc. Što da reknemo na ovo, što valja činiti?

Odg.: Najprije valja znati da li se Matija držao uvjeta pod kojima se može nekoga opomenuti i uputa, koje je Krist Gospodin dao. Ako je Matija Ivana zaznavši, da je on zbilja pogriješio, opomenuo najprije nasamo i lijepo prijateljski, ili ga je po drugi puta opomenuo pred jednim ili dva svjedoka, a ne pred mnogima, (a onda konačno išao k poglavarima te vlasti crkvenoj i državnoj), ne smije se Ivan srditi, jer Matija nije povrijedio ni ljubavi ni pravice, i mora Matiji na pitanje usmeno ili pismeno odgovoriti, budući da su to općeniti znakovi ljubavi. Ako pak je Matija Ivana namah pred drugima, i još mnogima, opomenuo, može se Ivan na neko vrijeme srditi, ne govoriti s Matijom, uskratiti mu općenite znakove ljubavi, da tako pokaže svoje negodovanje, što nije postupao propisno te tako bude na neko vrijeme kažnjen, budući da ga je javnom opomenom pred drugima osramotio, što nije smio učiniti.

5. Neki liječnik liječio je Petra i njegovu obitelj radi siromaštva bezplatno. No jednom zgodom Petar je liječnika bez razloga teško uvrijedio i svojim govorima štetu mu nanio. Liječnik ne će više da odzdravi ni badava da lijeći. Što mora učiniti Petar, što liječnik?

Odg.: Petar ex iustitia mora bilo na koji način pokazati, da mu je žao, što je liječnika uvrijedio i štetu mu nanio; mora ga prvi pozdraviti i učiniti mu kakvu uslugu, no kad to nije dosta, mora baš moliti za oproštenje i zadovoljštinu podati te štetu, koliko može nadoknaditi, t. j. laž opozvati a liječnika pohvaliti. Liječnik pak može odmah iza uvrede uskratiti odzdrav Petru, ali kad ga ovaj moli za oproštenje, mora mu oprostiti, t. j. izmiriti se s njime te mu u buduće odzdraviti. Ali ne mora više Petra i njegove liječiti badava, osim u slučaju, kad bi to bilo kao znak mržnje, na pr. da liječnik za neke stanovite bolesti u isto doba liječi sve ljude istoga mjesta badava, samo ne Petra. Isto tako može liječnik tražiti kod suda zadovoljštinu za uvredu

poštenja i zahtijevati, da Petar bude po oblasti kažnjen, no ne iz mržnje, nego da se zadovolji pravdi i drugi postraše.

6. Pavao nevin po oblasti osuđen je na tamnicu. Radi toga strašno je zamrzio na svoje tužitelje, lažne svjedoke i suce. Pavao hoće da se ispovijedi. Što valja činiti ispovjedniku?

Odg.: Ispovjednik mora nastojati da nagovori Pavla, da oprosti svojim neprijateljima, t. j. tužiteljima i sucima, koji su izrekli osudu na temelju lažnih izjava, i da krivu osudu i kazan poput Spasitelja i mnogih svetih primi iz ruke Božje kao zadovoljštinu za svoje grijehe, jer će time zadovoljiti za sve svoje grijehe i steći veliku plaću kod Gospodina. Pristane li na to, može mu dati odrješenje, ne pristane li, ne može mu podijeliti odrješenja ni u času smrti, jer za isto nije sposoban, ne kaje se, a bez toga nema oproštenja grjeha.

7. Pokornik se tuži na sv. ispovjedi: 1) mrzio sam na svoga neprijatelja, 2) želio sam mu zlo, 3) nijesam ga pozdravio, 4) ugibao sam mu se, 5) nijesam mu pomogao, 6) uskratio sam mu milostinju, 7) nijesam ga opomenuo.

Odg. na 1.: Ispovjednik mora saznati je li pokornik a) uistinu mrzi na samu osobu ili b) na zlo, koje je ovaj počinio te se odvraća od osobe samo radi njenoga zločestoga svojstva ili je to c) kakvo tek naravno odvraćanje kod čega volja pravo ni ne sudjeluje; ako li mrzi samo na osobu u velikoj mjeri teški je grijeh; ovo osobito lako bude teški grijeh ako mrzi na roditelje, i poglavare, jer smo nje dužni ljubiti većma nego li druge ljude. Ako li jesmo u drugom slučaju, t. j. b) i c), nije grijeh.

na 2.: Ako je pokornik želio svomu neprijatelju kakvo vremenito zlo, da se ostavi zla moralnoga i popravi, nije time pokornik ništa sagriješio — ako je to vremenito zlo proporcionalno grijehu, kojega bi se neprijatelj imao ostaviti.

na 3.: Ako pokornik nije pozdravio neprijatelja, koji ga je uvrijedio, koji to ne će da popravi, nije sagriješio; ako nije pozdravio roditelja i poglavara, koji su ga tobože uvrijedili, sagrješio je, jer ovi imaju uvijek pravo na to, da im djeca i podanici iskazuju poštovanje.

na 4.: Ako se pokornik ugiblje neprijatelju bez mržnje i tako da to nitko, pak ni sam neprijatelj ne vidi, nije grijeh; ako li mu se ugiblje bilo to i bez mržnje tako da neprijatelj vidi da to biva radi njega to ga to teško vrijeđa, teško griješi[1].

[1] Noldin II. n. 83. a·

na 5.: Pokornik, ako je neprijatelj bio u istinu u potrebi i nevolji, a nije bilo nikoga drugoga, koji bi mu pomogao, dok mu je on mogao pomoći, sagriješio je, što mu nije pomogao.

na 6.: Ako je pokornik uskratio milostinju svomu uvrediocu namah iza uvrede i nasamo, nije sagriješio; ako mu je uskratio pred drugima dijeleći svima samo ne njemu, sagriješio je.

na 7.: Neprijatelja i uvredioca ne treba opominjati, jer od te opomene nesamo da nema koristi, već naprotiv štete, dolazi samo do još većeg neprijateljstva, osim da su pokornici roditelji ili poglavari, koji su dužni opomenuti ex iustitia.

Više praktičkih primjera nalazi se u djelima: Casus conscientiae Gury, casus 14. 15. 17. 18., Lehmkuhl I. osobito casus 103. do 112., zatim Génicot, Bucceroni; nadalje Elbel. l. c.

Nauka Sv. Otaca i bogoslovaca o ljubavi prema neprijatelju.

Sv. Oci su zapovijed ljubavi uvijek držali kao zapovijed[1], a uz to su učili i da je najsavršeniji oblik ljubavi ljubav prema neprijatelju, kako ju je Krist Gospodin riječju i primjerom učio. Ali kod nauke o ljubavi prema neprijatelju razlikovali su oni između onoga što je zapovjeđeno i onoga, što se samo savjetuje, dakle između onoga, što se moralo učiniti, i što se nije moralo učiniti, već se samo kao savršenije preporučivalo. Jedini sv. Ambrozije i sv. Ivan Chrysostom su izuzetak. Očito je prestrogo shvatio sv. Ambrozije de offic. l. 3, c. 4. n. 27.[2], gdje zabacuje i pravednu obranu protiv navaljujućega neprijatelja, i kaže da valja rađe umrijeti, nego život svoj protiv (navaljujućega) napadača braniti upotrijebivši silu. Isto tako prestrogo shvatio je sv. Ivan Chrysostom Prov. 25, 21.: si esuerit inimicus tuus n. 5. 6[3]. kad kaže, da neprijatelju moramo trajno činiti osobita dobra djela, da ga tako predobijemo i da ga opet moramo uzeti za prijatelja. Što je savršeno u ljubavi prema neprijatelju te samo savjet rekli su ova dva sv. Oca, da je zapovijed i dužnost, t. j. da se mora činiti. No dok sv. Ambrozije, ukoliko smo mogli razabrati svagdje, ili uvijek, ovako strogo shvaća[4], ne shvaća uvijek tako strogo sv. Ivan Chrysostom. Tako govoreći o ljubavi u hom. vidi se, da razlikuje između ljubavi prema prijatelju i neprijatelju; prijatelja ljubi i grli i kad ga kori, jer mu hoće dobro, a neprijatelja ni kad ga hvali i cjeliva, jer je i onda, kaže, protiv njega. Dakle prijatelja ljubi posebnom ljubavi, neprijatelja samo ljubavi općenitom. „Non igitur hostem, cum me laudat, amplector, sed amicum qui me arguit approbo: ille etiam si me amet, mihi ingratus est; hic vero, licet vulnus infligat amabilis tamen est. Fideliora enim sunt, inquit, vulnera amici quam spontanea oscula inimici (Prov. 27, 6.); amicus enim sive iuste sive iniuste incuset, probo tamen non afficit, sed id facit me corrigere: hostis vero etiamsi iuste corripiat, non tamen emendandi causa, sed infamandi libidine accusat[5].“ I u homiliji

---

[1] Sv. Augustin contra Faust. M. P. I. 42, 362; sermo 273. M. P. L. 39, 2258.
[2] Waldmann, str. 165.—175.; Steinmüller 93.—96.
[3] Migne P. L. 16.
[4] Migne P. Gr. 51, 180.—184.
[5] M. P. Gr. 63, 570. s.

19. (20)[1] in Matheum[2] tumačeći riječi Očenaša — čini se — shvaća blaže, t. j. da neprijatelja ne moramo ljubiti ljubavi posebnom. U tamne riječi Sv. Otaca nastojali su više svjetla unijeti bogoslovci srednjega vijeka[3]. Pitanje, ukoliko moramo ljubiti neprijatelja, a na temelju od sv. Augustina[4] postavljenom, riješio je sv. Toma[5] razlikujući kod neprijatelja ukoliko je on nama neprijatelj, ukoliko je čovjek i ukoliko je slika Božja. Na to kaže, kako smo već čuli, ukoliko je neprijatelj ne smijemo ga ljubiti, jer je to zlo, protiv razuma i naravi; u koliko je čovjek ens sociale et rationale moramo ga ljubiti po zakonu naravnome, a ukoliko je slika Božja moramo ga ljubiti radi Boga ljubavlju vrhunaravnom općenitom, kojom moramo ljubiti sve ljude. Znakove posebne ljubavi, koje od nas ne zahtijeva ni razum ni vjera, a koje mi iskazujemo samo osobama, koje su s nama u kakvoj užoj vezi, rodbinskoj ili prijateljskoj ili naravno pravnoj, ne trebamo iskazivati neprijatelju, već mu moramo iskazivati samo općenite znakove, koje smo dužni svima ljudima.

No sv. Toma riješio je ovo pitanje samo općenito. Postavio ga je na jedino ispravni temelj, s kojega se može prosuđivati, što se odnosi na zapovijed a što na savjet, a nije sam o tom potanko govorio, nije nam govorio, što imamo činiti u pojedinim slučajevima. Zato su katolički bogoslovci na temelju sv. Tome ovu stvar dalje proslijedili. No među ovima su neki previše zastranili. Jedni su zahtijevali i učili, da čovjek gdješto mora učiniti, što je uistinu samo savjet i na volju pojedincu prepušteno, a zovu se rigoriste, a drugi opet premalo zahtijevali, t. j. rekli, da nijesmo dužni učiniti nešto, što je uistinu zapovijed, a zovu se laksiste. Međutim sredina je pravi put. In medio virtus[5]! Mi ne ćemo sada navoditi riječi ni rigorista ni laksista, jer nam je i bez toga dobro poznato, što su oni učili o našem pitanju, u čemu je jedne i druge vodila najbolja nakana[6]. Nego prelazimo na činjenicu u uvodu napomenutu.

---

[1] De officiis ministrorum l. 1. c. 11. n. 37.; c. 48 etc.; Pseudo Ambrozije ili Ambrosiaster in coment ad ep. ad Rom. 12. shvaća također strogo, izuzevši možda jedino što kaže ad v. 20.; M. P. L. 17, 168. s. 170. s. 1263, 1430.

[2] M. P. Gr. 57., 276.—286.

[3] Waldmann 174.—178.; Steinmüller 105.—110.

[4] Contr. Faust. c. 24.; M. P. L. 4, 362.

[5] Osobito u 2. 2, qu. 25. a. 8. 9.; qu. 83. a. 7. 8.

[6] Gury-Ballerini u svom kompendijumu moralne teologije na početku podaje „index scriptorum," str. XI.—XXXIII., gdje navodi auktore i označuje, koji su rigoriste, koji laksiste, a koji probabiliste.

U uvodu rekli smo, da i kod nekih propovjednika ljubav prema neprijatelju nije ispravno izložena; obično shvaćaju prestrogo: kako to lako bude kod propovjednika, da tako tobože lakše postigne onoliko, koliko mora biti, da se izbjegne grijeh. Medjutim to nije ispravno. Istine treba prikazivati onako, kako jesu uistinu, da koga prestrogim naziranjem ne odbijemo od izvršivanja zapovijedi kao od nečega što je nemoguće da se obdržaje, i da ne tjeramo koga u malodušnost i očaj; ali ne smijemo tumačiti ni blaže, nego valja, da ne budemo krivi, te bi tko u kojoj zapovijedi premalo činio. Takav jedan propovjednik, koji je zapovijed ljubavi prestrogo shvatio, je Franciscus Hunolt, S. I., valjda najveći njemački propovjednik, koji je svoje propovijedi sastavio prema glasovitom talijanskom propovjedniku Segneriju, ali opet samostalno. U svojoj 53. propovijedi n. 12[2] govori kao pravi rigorista. On kaže: „Sie (die Feinde) mögen noch so ungerecht verfahren, es mögen dir leicht oder hart ankommen, doch sollst du sie lieben, ihnen Gutes thun, für sie beten.“ To je dobro rečeno. Jer sve i najljuće neprijatelje moramo ljubiti u srcu općenitom ljubavi, izvana im iskazivati općenite znakove ljubavi, a posebne pak znakove, t. j. dobro im činiti moramo samo kad su u nevolji, u kojoj smo dužni pomoći svakomu, te za njih moliti općenito moleći se za sve ljude. No i da Humolt previše traži vidi se jasno iz riječi, što slijede: „Dies ist, sagst endlich, nur ein geistlicher Rath zur grösseren Volkommenheit, nicht aber ein Gebot unter einer Sünde. Ist es nur ein Rath, warum befiehlt er es denn mit einen grossen Nachdrucke: Ego autem dico vobis: Ich aber sage euch? Heisst es: Ich bitte dich, ich rathe dir?“ Dakle očito je, da auktor tvrdi, da je sve zapovijed i da nema savjeta. Spasitelj zapovijeda svojim Božanskim ugledom da moramo neprijatelja ljubiti ljubavi općenitom i činiti mu dobro, kad je u potrebi, a ne više, jer bi to bilo preteško. I kaže dalje: „Befiehlt er nicht in derselben Stelle mit denselben Worten, man soll nicht schwören, nicht ehebrechen und dergleichen, was doch unter keinem Rathe, sondern unter einer Sünde verboten ist.“ Ako Spasitelj i govori o ljubavi prema neprijatelju u nekom jedinstvu s ovim što govori o preljubu, zakletvi, ubistvu etc., ipak iz toga ne slijedi, da je i najsavršenija ljubav zapovijedena. Što preljub, zakletvu i drugo zabranjuje pod

[2] Christliche Sittenlehre, 12. Bd.

grijeh, razlog je što kod ovih ne može biti govora o savjetu, dok kod ljubavi prema bližnjemu i neprijatelju može da se govori o zapovijedi i savjetu. Po općenitoj zapovijedi Božjoj moramo neprijatelja ljubiti općenitom ljubavi, a da ga ljubimo posebnom ljubavi to nam se samo savjetuje, preporuča. Dakle ne smije se sve trpati pod jednu kapu. Dalje: „Ist es nur ein Rath seine Feinde zu lieben, und ihnen Gutes zu thun, warum setzt er bei: Denn wenn ihr die liebet, welche euch lieben, was sollet ihr dafür einen Lohn haben? Thun diess nicht auch die Zöllner? Und wenn ihr nur eure Brüder grüsset, was thuet ihr da mehr? Thun diess nicht auch die Heiden?“ Mi moramo sve ljude, a nesamo one, koji nas ljube, ljubiti općenitom ljubavi, i ako to činimo zaslužujemo vječnu nagradu obećanu. Naravski, veću plaću bismo primili, kad bismo sve ljude ljubili savršeno, posebnom ljubavi. No da se spasimo dosta je da neprijatelje i ljude nama tuđe ljubimo općenitom ljubavi. Pogani nijesu ljubili neprijatelja nego samo prijatelja, a carinici, t. j. Židovi nijesu ljubili neprijatelja izvan svoje vjere, a često su ljubav samo hinili (farizeji), i zato ljubav njihova ne zaslužuje vječne nagrade. Zato Isus i kaže, da naša ljubav kao kršćana mora biti bolja. Isus zapovijeda iskrenu ljubav, unutrašnju i izvanjsku prema neprijatelju, općenitu pod zapovijed, a posebnu pod savjet. Dalje kaže: „Ist das nur ein Rath, warum droht er dabei mit dem Verluste des Himmels: So werdet ihr nicht eingehen in das Himmelreich? Wäre es auch ein blosser Rath, wolltest du denselben nicht erfüllen?“ Što se Gospodin Isus Krist ovdje prijeti gubitkom kraljevstva nebeskoga onomu, koji ne ljubi neprijatelja, vidi se, da se radi o zapovijedi, ali se ima shvatiti o ljubavi općenitoj, koja nam se nalaže u općenitoj zapovijedi, a ne o ljubavi posebnoj, koja je osjetljivoj čovječjoj naravi često puta preteška, upravo nemoguća. „Betest du nicht,“ nastavlja, „täglich im Vaterunser: Vergib uns unsere Schulden, also auch wir vergeben? Wie würdest du zufrieden sein, wenn Gott nur auf gleiche Weise dir vergeben möchte.“ Kad mi opraštamo svomu neprijatelju i uvrediocu i ljubimo ga ljubavi općenitom, ispunjujemo zapovijed Božju, pak se zato moramo ufati u Boga, da će i On nama nesamo oprostiti grijehe, nego i dati milosti i sve što je od potrebe da se spasimo. Opet velimo, dobili bi još više milosti i veći stupanj blaženstva u nebu, kad bismo neprijatelja ljubili savršeno. Završuje cijeli odsjek:

„O wehe dir, armer Mensch, wenn Christus dir nur nichts Uebles thun! wehe dir, wenn er nur dem äusseren Scheine nach dir verzeihen! wehe dir, wenn er dich, nur äusserlich mit einem tödlichen Hasse nicht verfolgen, wehe dir, wenn er dich nicht lieben, wehe dir, wenn er dir nicht Gutes thun, wenn er nicht für dich zu seinem himmlischen Vater beten würde!“ Ove riječi pretpostavljaju kao da se u općenitoj ljubavi bližnjemu — neprijatelju i uvrediocu — ne oprašta u srcu i ne čini dobro nikada, da ne molimo za njega nikada, da je u njoj sve samo negativno a pozitivna ništa. Ali u ljubavi općenitoj uistinu opraštamo u srcu, želimo dobro, i dobro činimo, kada bližnji ustreba, a mi mu možemo pomoći, i molimo za njega, kad molimo za sve, ne isključujući njega iz naše molitve. Krist pak i Njegov Otac nebeski ljube nas uvijek specijalnom ljubavi. Jeka ovoga strogoga naziranja odzvanja u n. 13. i 14.

Reći, kako govori Bourdaloue[1] i drugi, da nas Spasitelj pozivlje da nasljedujemo Njegov savršeni primjer ljubavi prema neprijatelju, posve je ispravno. No kako Bourdaloue, tako ni drugi ne razlikuju koliko neprijatelja moramo ljubiti i koliko nam se samo savjetuje, odnosno preporuča. Za to i kod njih izgleda, pošto govore samo o savršenoj ljubavi, kao da smo samo ovako dužni ljubiti neprijatelje i dapače kao da smo dužni ljubiti neprijatelja više nego i prijatelja. Ne misle oni to reći, ali tako zvuči, jer se ne upuštaju u ovo razlikovanje. No već nam sam razum kaže, da više moramo ljubiti one, koji su nam bilo po čemu bliži, nego li one, koje možda ni ne poznamo ili nam kakvo zlo nanose. Sam razum nam kaže, da čovjek ne mora biti janje, koje, kako kažu liže ruku onomu, koji mu tjera nož u srce koljeći ga, da si ne treba dati sve dopasti, nego da smije svoje pravo braniti i takovima, koji mu krivo čine, i manju ljubav iskazivati, t. j. samo općenitu.

Od starijih propovjednika o ljubavi prema neprijatelju dobro govori Segneri[2], a od današnjih najjasnije Scherer; pače on jedini ovako jasno razlikuje kao što smo izložili.

Protivnici ljubavi prema bližnjemu i neprijatelju.

Velikoj kršćanskoj kreposti ljubavi prema bližnjemu i neprijatelju protive se svi oni nazori na svijet, svi oni filozofski

[1] II. str. 546.

[2] l. c.

[3] Bibliothek für Prediger 3. Bd. 6. Aufl. Freiburg im Breisgau 1908. str. 756.

sistemi, koji obaraju dostojanstvo čovjeka, koji postanak čovjeka nikako ne dovode u svezu s Bogom, i kojima je čovjek slučajno nastali i doskora minuli skup atoma apsolutnoga te kojima čovjek prosječno nije drugo nego divlja, zlobna, egoistična životinja i boj za opstanak jedina krepost, a čovjek za ljubav prema bližnjemu, pogotovu neprijatelju, potpunoma nesposoban. Takav jedan sistem je ponajprije panteizam, koji su učili stoici, o čemu smo već govorili. Panteizam, sveboštvo, kako smo rekli, uči, da su sva bića dijelovi, čestice, Božanstva te zato cjelokupnu prirodu, sva bića zajedno, slavi kao svoga Boga. Panteizam po ovoj svojoj nauci čovjeka stavlja kako u red božanski tako i u red nerazumnih i neživih bića, jer i u ovima je božja supstancija. Kako time logički uči da nema Boga bića duhovnoga, koje bi postojalo izvan čovjeka i svijeta, tako uči, da nema komu za volju bi valjalo ljubiti bližnjega, da nema objekta, na koji bi se ljubav odnosila, ni objekta formalnoga Boga ni materijalnoga, odnosno uči, da čovjek nije vrijedan ljubavi ili bar ne više nego li kakvo drugo nerazumno biće, jer i u ovima je božja supstancija. Ako čovjek u sebi nosi supstanciju božju, mora se dosljedno tu supstanciju čuvati, mora čovjek živjeti skroz po naravi, on sam sebi stvara zakone i ne treba, da znade za drugoga. Kad bismo mi bili uistinu čestice pravoga Božanstva, što je besmisao i reći, jer pravo Božanstvo je nedjeljivo, mi bi smo se nužno među sobom ljubili. Jer pravi Bog je Bog jedinstva i ljubavi. Ali mi vidimo da u svijetu nije tako, vidimo, da imade među ljudima mnogo mržnje i nesloge. Bog dakle, što ga panteizam uči, nije osobno Božanstvo nego ništa, svi nazivi, kako ga zovu, jesu samo fraze, Boga nema, a kad Njega nema, nema ni glavnog motiva ljubavi ni nijedne kreposti te o njima ne može biti ni govora.

Takav sistem nadalje, koji se protivi ljubavi prema bližnjemu, jer ruši dostojanstvo čovjeka, je takozvana teorija o descendenciji i darvinizam. Jer po njima se jedna vrsta bića razvila od druge manje savršene, a čovjek od majmuna (darvinizam), a sve opet proistječe od vječne materije, što nauka o descendenciji jasno uči, a darvinizam prikriveno. Ove dvije nauke uče, da je divlji boj za opstanak nužni uvjet, da se popravi, usavrši čovječanstvo. Narav, priroda, kažu, ne pozna nikakve ljubavi ni smilovanja, pače ni prava, a najmanje ljubav prema neprijatelju. U prirodi, kažu, nužno vlada, što je jače, u njoj je

„bellum omnium inter omes," kako već Heraklit uči. Narav sama čini, da propadne što je slabije. Premda ovako biva u nerazumnoj prirodi, jer je mudri Stvoritelj prirodu tako uredio, ipak se ne smije ovo prenijeti na čovjeka biće razumno, on mora svoje čine, svoj život udesiti prema razumu i objavi Božjoj. Čovjek mora znati svoje dužnosti prema Bogu i bližnjemu, za prava svoga bližnjega. Ne htjeti za ovo znati u životu čovječjem i živjeti bez obzira na drugoga je moral životinjski. Nauka o descendenciji, jer po njoj nije čovjek potekao iz ruke Božje, koja bi ga stvorila za sebe i darvinizam, jer priznaju selekciju i pravo jačega, moraju dosljedno ljubav prema bližnjemu i sav karitativni rad oko siromašnih i bolesnih zabaciti kao besmislenim, pače označiti ih nećudorednim, jer tobože sprečavaju usavršavanje čovječanstva. Darvinizmu kao i teoriji o descendenciji je ćudoredno pustiti da slabo propadne, a nećudoredno pustiti da slabo živi, dapače kaže, treba na tomu raditi, da slabo propadne. Narav, kaže, ne poznaje sućuti. Tko u boju podlegne znak je, da nije za daljnji život[1]. Darvinizam ne pozna slobode ni jednakosti ni bratstva, nego pozna samo silu i snagu i njihovo razvijanje, pozna neprijateljsko suparništvo i iskorišćivanje bližnjega. Zato ne pozna nikakvog obzira prema bližnjemu, ne pozna ljubavi nekoristoljubive i požrtvovne prema bližnjemu. Ljubav pak prema neprijatelju nije krepost vrijedna udivljenja, nego neko, najblaže rečeno, pobrkanje čuvstava.

Nauku o borbi za opstanak na duševne sile primjenio je aforista i pesimista Nietzsche sa svojim takozvanim gospodskim moralom, „Herrenmoral", moralom za više slojeve. On uči: „Ništa nije istinito, sve je dopušteno." To je pak očito moralni nihilizam, a ne kakva nauka o moralu. I Nietzsche priznaje u zakonu razvitka selekciju, a sućut, kaže, taj zakon sprečava. Zato je po njemu slobodno odbaciti slaboga. Sućut i ljubav prema bližnjemu po njemu je nedostatak pouzdanja u samog sebe, je nemoć osvetiti se. Moral kršćanski je njemu „Sklavenmoral", samo za niže slojeve ljudi a ne za više[2].

Ljubavi prema bližnjemu protivi se egoizam ili individualni eudaimonizam. Rekli smo, da su već Aristipp i Epikur i njihova škola — kyrenejška — učili, da je krepost i užitak isto. Što pruža užitak to im je bilo moralno dobro, a što užitka ne pruža,

[1] Chr. Darwin, Leben und Briefe I. str. 174. ss.

[2] Friedrich Nietzsche, Ausgabe von Kögel 1 Abt. 8. VIII str. 220. s. i drugdje.

moralno zlo. Ovi dakle idu samo za vlastitim užitkom, ne mogu drugomu dobro željeti i činiti, ili oni bližnjemu čine toliko dobra, koliko oni sami od toga koristi imaju[1].

Neki individualni eudaimonizam učio je evolucionista i filozof darvinizma Herbert Spencer[2], jer i njemu je moralno dobro, što je ugodno. Sve je dobro, kaže, što dovodi do užitka, dakle i laž i osveta i umorstvo. To je takozvani racionalni utilitarizam. Ali time se očito ne ruši samo ljubav prema neprijatelju i bližnjemu, koja često nije ugodna, ne pruža užitka, već traži žrtve, nego se obara ćudorednost uopće. Po ovomu bi zločinac, koji po opačini dolazi do užitka, bio isto tako, ako ne još jače, moralan kao i onaj, koji počinja heroička djela ljubavi prema bližnjemu. Zato po ovakvoj nauci ne može se doći do spoznanja socijalnih dužnosti jednoga prema drugomu, poimence ne do ljubavi prema neprijatelju. Ovaka nauka čovjeka poživinčuje[3].

Kako je protiv ljubavi prema bližnjemu individualni eudaimonizam ili težnja za užitkom, tako je protiv nje i nepravedni egoizam, koji hoće da steče što više kapitala na račun bližnjega. Isto tako protivi se ovoj ljubavi komunizam, koji hoće da sva dobra budu zajednička i svi jednako imaju. Protivi joj se i najblaži oblik komunizma, t. j. socijalizam, koji hoće da budu privatna dobra za uživanje samo ukoliko su od potrebe, a što nije od potrebe da pripada državi, jer sprečava natjecanje i razvitak u ljubavi prema bližnjemu. Ukratko, protive se svi ovima srodni sistemi[4], svaki na svoj zasebni način.

Na temelju materijalizma, po kom je čovjek neki skup atoma, slučajno nastalih bez konačne svrhe, ni na temelju panteizma po kom čovjek samo kao neki momenat apsolutnoga dolazi i brzo prolazi i nestaje ga posvema, ni na temelju socijalizma, po kojemu čovjek egzistira samo za cjelinu te se prema njegovoj koristi za istu određuje njegova vrijednost, ne može biti govora o ljubavi

---

[1] Među novijima i Spinoza, Tract theol. pol 1, 5, 2. 4. ss.; Ethik 3. 29. 35.

[2] Sittenlehre des Darwinismus 1885.; Principien der Ethik, Veter-Carus 1895.

[3] Bach, str. 6.—13.

[4] Cf. Lehmen III. 2. Aufl. str. 23.—25. 157.—185.; J. Donat SJ: Teodicea Oeniponte 1907 str. 52.–57., 176.; Dr. A. Bauer-Zimmermann: Teodiceja 2. izd. Zagreb 1918. str. 154.—160. i 172.—175.; Dr. Fran Barac, Katolička dogmatika 2. izd. Zagreb 1920. str. 180.—219.; Weiss III, 1, str. 11. II, 163. ss. 232. ss. V, 57. ss. i drugdje: Stöckl II. 135. ss. 164. ss. 249. 350 itd.

prema bližnjemu i neprijatelju. Ovi i dodirni sistemi obaraju osobnu vrijednost čovjeka, ne poznaju je, potcijenjuju je[1].

Samo na temelju teističkom i to kršćanskom može da postoji krepost ljubavi prema bližnjemu. Jer kršćanska vjera uči, da je Bog stvorio čovjeka za sebe kao konačni cilj i tako je čovjek gledom na porijetlo svoje i svoj uzvišeni cilj vrijedan da ga ljubimo. Od svih sistema i nauka najljepše rješava socijalno pitanje Kristova nauka. Ona pušta svakomu njegovo, dopušta mu i da stječe dobra ovozemska prema svojim sposobnostima, ali ne na račun svojega vječnoga spasa i na štetu bližnjega; dopušta mu i umjereni užitak. Ali svakomu nalaže kao najsvetiju dužnost da radi Boga ljubi bližnjega te mu u nevolji pomogne, koliko može. Ona obećaje vječnu nagradu za vjerno izvršivanje ove dužnosti, a prijeti vječnom kaznom, a ko se ista zanemari, čega kod rečenih sistema nema.

Objektivna moralna zloća mržnje na bližnjega[2].

Velika je razlika između moralne zloće mržnje na bližnjega i zloće mnogih drugih grijeha i to s razloga unutrašnjega ili objektivnoga. U svakom moralnom činu njegova moralna dobrota ili zloća ovisi u prvom redu o objektu njegovomu, t. j. da li se ovaj podudara sa objektivnom i subjektivnom normom moralnosti — ćudorednosti, sa voljom Božjom i razumom čovječjim ili ne podudara, da li se po naravi svojoj odnosi na Boga ili ne. Objekt moralnog čina je ono, za čim volja teži, dakle ono, oko čega se volja proxime et primario kreće. Od objekta primaju čovječji čini prvu esencijalnu moralnost. Jer od objekta se moći per se et primario giblju na čin i zato isti kako u redu fizičkom tako u redu moralnom daje činima vrst (species), daje, da su čini dobri ili zli, čini ove ili one krjeposti, ovog ili onog grijeha[3].

Objekt može biti raznovrstan, dobar ili zao ili indiferentan, već prema tome, da li je u skladu sa zakonom Božjim i razumnom naravi ili nije ili se bar ništa ne protivi. Može pak biti takav interne, intrinsecus et per se, t. j po sebi i naravi svojoj ili externe, per accidens, ratione praecepti[4], t. j. ne po sebi nego

[1] Cathrein II, 48. ss.

[2] Noldin-Schmitt; De principiis, ed. 17. n. 64. ss.; Gury-Ballerini ed. 7.; de actibus humanis n. 22. ss.; Lehmkuhl I n 27. ss.; Bach a. l.

[3] Noldin-Schmitt 17. str. 170.

[4] Noldin-Schmitt I, 71, kod 1 i 2.

po volji poglavara, koji ima pravo, da zapovijeda. Ako je objekt po naravi svojoj dobar ili zao zaslužuje, da ga volja uvijek prigrli ili uvijek odbaci, nikad na nj ne pristane, jer se narav objekta ne da mijenjati i učiniti dobrom ili zlom. — Što je pak dobro ili zlo samo ukoliko to netko nalaže ili zabranjuje, mora to volja prigrliti ili odbaciti, samo kad se to nalaže, odnosno zabranjuje. Mrziti na neprijatelja, ne ljubiti ga bar općenitom ljubavi, jer nešto, što je samo po sebi zlo, nešto, što se samo po sebi, po svojoj naravi, protivi naravi razumnoj kao nje nedostojno i na što ona, jer se to protivi volji Božjoj po razumu spoznanoj, nikad ne smije da pristane. Sam razum kaže, da je svaki čovjek, upravo jer je čovjek, vrijedan naše ljubavi, dakle i neprijatelj, jer i on je biće, koje imade mnogo dobrih prirodnih sposobnosti ili svojstava. I s neprijateljem stojimo u mnogostrukom vezu i odnošaju, radi čega, što je jasno, moramo i njega ljubiti[1]. Bog, začetnik čovjeka i prirode, hoće, da bližnjega ljubimo već iz naravnih razloga, ali nam je za to dao još jačih razloga i motiva, naime razloge i motive vrhunaravne.

Nadalje, kao što se ono, što je po sebi dobro a mora da bude, zapovijeda, jer je dobro, tako se ono, što je po sebi i naravi svojoj zlo, zabranjuje, jer je zlo. Zato mrziti na neprijatelja zabranjuje se, jer je to nešto, što je po sebi i naravi svojoj zlo. Imade mnogo dobra i zla, koje je dobro ili zlo samo gledom na zapovijed, koja ih nalaže ili zabranjuje, dakle dobro samo, jer je naloženo, a zlo, jer je zabranjeno. No mrziti na neprijatelja ili bližnjega, kako smo malo prije vidjeli, je nešto, što je bez obzira na zapovijed ljubavi zlo, t. j. zlo u sebi. Čovjek bo je biće razumno te stvoren za cilj vrhunaravski. Razum naš iz ovih razloga mora da uvidi kako je u sebi ružno i zlo ne ljubiti toliku vrijednost kao što je čovjek, da je ljubav prema neprijatelju čin moralno dobar i vele zaslužan pred Bogom. Kako da ne bude u sebi zlo ne ljubiti, mrziti djelo Božje, što Bog na osobiti način ljubi, biće koje je Bogu slično secundum genus, a po milosti pače dionik same naravi Božje.

Konačno, da poslijedimo naše pitanje još dalje, objekt čina može biti apsolutno zao ili zlo, a je takav, ako to ne ovisi o nikakvom uvjetu. Ne ovisi pak o nikakvom uvjetu, kad se objekt sam po sebi protivi normi moralnosti, razumnoj naravi i vječnom i nužnom moralnom zakonu Božjemu, tako te u tome ni sam

[1] Cf § 1 str 3. ss

Bog ne može ništa mijenjati. Takovo zlo apsolutno je, na pr. na Boga mrziti, pogrđivati ime Božje. Takovo apsolutno zlo je i mrziti na bližnjega. To je nešto, što je svagda, u svakoj okolnosti zlo, budući se protivi objektivnoj i subjektivnoj normi ćudorednosti, razumu Božjemu i čovječjemu, tako da u tome ni sam Bog ne može ništa promjeniti[1]. Zato Bog ne može nikad dopustiti, da se mrzi na neprijatelja. Dok ono, što je zlo samo gledom na zakon, zapovijed, može katkada biti dopušteno ono što je po sebi apsolutno zlo. Tako na pr. nije dopušteno, ne može nikada biti dopušteno, uzeti tuđu stvar, ali je dopušteno uzeti je iz pravednoga razloga, da si nadoknadim štetu, koju mi je vlasnik stvari hotimice nanio ili u skrajnoj nuždi, na pr. uzeti što za jelo, da si sačuva život. Isto tako načelno nije slobodno ubiti čovjeka, ali ga je slobodno ubiti iz pravednoga razloga, u samoobrani, kad druga sredstva ne pomažu, u pravednome ratu. Mrziti pak na neprijatelja, lagati etc. nije nikada dopušteno. Ako je Bog u St. Z., kako smo rekli, dopustio iz pedagoških i viših razloga odmazdu i krvnu osvetu (talio et ultio), nije nikada dopustio da se ovo čini iz mržnje na neprijatelja. Nikada nije dopustio da se mrzi na neprijatelja, nego je to dapače zabranjivao, nalažući da se i neprijatelju čine dobra, premda nije ovo u St. Z. tako jasno, kao što je u N. Z[2].

Zabrana mrziti na neprijatelja je negativna dužnost zapovijedi ljubavi prema bližnjemu. Zato ona uvijek postoji te nikad nije slobodno na koga mrziti kao ni koga sablazniti ni sudjelovati kod tuđega grijeha. Zabrana mrziti na neprijatelja slijedi već iz naravnoga načela: Što ne ćeš, da tebi tko učini, ne čini ni ti drugomu. Kao što mi ne ćemo nikada, da nam tko što na žao čini, da nas mrzi, tako toga ne će ni naš bližnji te mu moramo dobro činiti, dakle ne smijemo na nj mrziti, već naprotiv ljubiti ga bar općenitom ljubavi. Kako je ova zapovijed sadržana već u naravnom zakonu Božjemu te je zato možemo spoznati već samim razumom naravnim, ne može se nikoga ispričati, koji je nije spoznao ni izvršivao. Zato je mrziti na bližnjega, jer je grijeh protiv naravnoga zakona, još veći grijeh nego li ogrješenje protiv onoga, što spoznajemo samo po objavi Božjoj.

Kod moralnog čina na njegovu moralnost utječu donekle pripilike (circumstantiae) u, kojima se zbiva i svrha (finis), radi

[1] Cf. § 1. Str. 3. ss.

[2] Noldin-Schmitt 71. kod 3.

koje biva, tako te ne bude grijeh nego dapače i još veće dobro. Kod mržnje na neprijatelja toga nema, prilike ni svrha ne mogu učiniti, da ona ne bi bila grješna, a kamo li dobra, jer je ona u sebi zla, objektivno i apsolutno zla. Nikakve okolnosti ni nikakav cilj ne mogu učiniti, da bi ikada bilo slobodno na neprijatelja mrziti. Okolnosti dapače mogu činu mržnje podati novu zloću, tako da je on još više zao. Grijeh je mrziti na bližnjega, ali je još veći grijeh mrziti na roditelje, poglavara, dobrotvora, griješi se protiv dužnog pieteta prema istima. Istotako veći je grijeh mrziti na siromahe, uboge, bolesne i sve, koji su u kakvoj nevolji, jer po Sv. Pismu dužni smo ove osobito ljubiti, činiti im dobro, jer su naše ljubavi potrebniji. Mržnja na ove još lakše bude teški grijeh.

Ni dobra svrha ne može promjeniti objektivnu zloću čina mržnje, već on ostaje zao, jer ako je čin objektivno zao, dobra svrha ne može spriječiti, da volja uistinu ne će zla; za objektivnom zloćom volja teži kao za svrhom posrednom (finis intermedius)[1]. Ali dobra svrha umanjuje zloću čina mržnje, na pr. mrzi na tata pokazujući to izvana dulje, da ne bi opet krao drugomu, pa je manji afekt na zlo, nego kad je svrha zla. Istina je nadalje, da zla svrha može činu mržnje još novu zloću pridodati, dapače može mu pridodati toliko zloće, koliko tko ima zločestih ciljeva[2]. Na pr. mrzi na nekoga, da ga i drugi mrzi i ne dobije potpore, koje je uistinu potreban i na koju zato ima pravo. Mrziti na koga je grijeh protiv ljubavi, a mrziti na koga zato da ne dobije nužne potpore, grijeh je i protiv pravednosti. Mržnja i pojedini čini protiv ljubavi prema bližnjemu mogu biti i samo laki grijesi, ali uvijek su nešto, što je u sebi po naravi svojoj zlo i zato uopće nedopustivo. Da koji čin bude moralno dobar ili zao, treba da ga subjekt kao takvoga spozna i slobodno proizvede. Kod mržnje razum lako uviđa njenu zloću, jer je protiv naravnoga zakona, i volja se može osobito sredstvima vrhunaravnima oduprijeti svima i najjačim navalama te čuvati svoju slobodu, pa neprijatelja ljubiti bar ljubavi općenitom.

Dotaknut ćemo se ovdje još pitanja, kako nam je ljubav prema neprijatelju ili bližnjemu od potrebe za spasenje. Da nam je za spasenje od potrebe ljubav prema bližnjemu vidimo to iz op-

[1] Noldin-Schmitt I 77. d.; 76. b.

[2] Noldin-Schmitt I. 77. e.

ćenite zapovijedi: ljubi bližnjega kao samoga sebe i da ga moramo ljubiti radi Boga, dakle ljubavi vrhunaravnom, t. j. bogoslovskom. Ali u Sv. Pismu stoji, da ne ljubi Boga, koji ne ljubi bližnjega, dakle da je to ona ista ljubav kojom ljubimo Boga[1]. Kako bez ljubavi Božje nema spasenja, to nam je, da se spasimo, potrebna i ljubav prema bližnjemu. No kako kod ljubavi Božje razlikujemo ljubav kao habitus, svojstvo i kao actus, čin te nam je kao habitus potrebna za spasenje necessitate medii, jer je spojena sa milosti posvetnom, bez koje nema spasenja, a kao čin potrebna necessitate medii samo, kad se ne može da primi sakramenat pokore, jer kod sakramenta pokore dosta je atricija ili nesavršeno kajanje da se dođe do opravdanja, odnosno posvetne milosti[2], po kojoj postajemo djeca Božja i baštinici kraljevstva nebeskoga. Tako isto nam je za spasenje od potrebe ljubav prema bližnjemu, koje nema onaj, koji na bližnjega mrzi u velikoj mjeri, makar on zloću mržnje samo konfuzno spoznao[3].

Ljubav prema domovini i prema neprijatelju.

Ljubav prema vlastitomu narodu i domovini i ljubav prema neprijatelju nijesu dvije međusobno oprečne stvari, koje se ne bi dale spojiti i istodobno izvršivati, kako se to na prvi mah može komu neupućenomu da pričini, nego su naprotiv vrlo spojive, jer drukčije treba da ljubimo domovinu, a drukčije neprijatelja; neprijatelja ne moramo ljubiti tako jako kao domovinu već manje. Ove dvije ljubavi traži od nas razum i vjera i što je ispravnija ona prema domovini to je lakša i ona prema neprijatelju.

Danas je nažalost kod svih naroda višemanje preoteo mah nacionalizam ili načelno precjenjivanje svog naroda i načelno potcijenjivanje drugih naroda, zavladala je neuredna ljubav prema vlastitom narodu a prezir i mržnja na druge narode već samo zato što su druge narodnosti. Interes i koristoljublje bez ikakvog obzira na drugi narod ispoljuje danas kod sviju naroda. Posljedice ove kobne pojave, ovog sveopćeg antagonizma, narodnosnog fanatizma, šovinizma i partikularizma, ludog zanesenjaštva i

[1] Iv. 4, 20.; Noldin I, 16. 72, 1.
[2] Noldin I. 16. 58.
[3] Noldin-Schmitt I. 80. c.

mržnje među narodima, jesu nemiri i ratovi, uništavanje i ubijanje roda ljudskoga i svakog napretka[1]. Kako mi već od naravi ljubimo svoj narod, tako isto smo već od naravi, pokvarene po grijehu, skloni da mrzimo na neprijatelja, što je kao moralno zlo od Gospodina zabranjeno. Nadalje je ljubav prema domovini, ako biva po načelima kršćanske vjere velika kršćanska krepost, koju treba da imade svaki prema svomu narodu. Ona nije samo prirođena nego i uzgojem stečena te može biti veća i manja ili nikakva već prema našem nastojanju. Moraliste i bogoslovci uopće malo govore o ljubavi prema domovini kao takovoj, a još manje u gore rečenoj poredbi. Zato je vrlo važno da bar donekle istaknemo u čem sastoji pravi patriotizam ili što će reći ljubiti svoju domovinu u kršćanskom smislu i kako da se ponesemo prema drugim narodima, napose prema neprijateljima, što smijemo protiv njih činiti i pojedinci i čitav narod. Napose je važno da ob ovom govorimo, što smo nakon ovog strašnog ratnog požara dužni svojski poraditi oko zbliženja ratom ispaćenih i još više međusobno podvojenih naroda pa je dobro da znamo naša prava i dužnosti prema našemu narodu kao i tuđemu.

Bog, stvoritelj svega, dao nam je sa naravi i ljubav prema domovini, a uz to ju je još pozitivno naložio u četvrtoj zapovijedi svojoj, po kojoj smo dužni štovati roditelje kao naše najveće dobročinitelje i namjesnike Božje, od kojih smo kao drugotnih uzroka, oruđa Božjih, primili život i tolika druga zemaljska dobra. Nadalje smo dužni štovati hranitelje i učitelje, koji zamjenjuju roditelje, što često biva i kod gospodara. Zatim treba da poštujemo duhovne i svjetovne poglavare, koji su nad nama po vlasti od Boga dobivenoj pa su oni sluge Božje i namjesnici Božji, kojima se moramo pokoravati i štovati ih zbog Božje odredbe, po kojoj ljudima svako dobro kao i sam život imade da dolazi od Boga preko ljudi. Poštovati moramo i svakoga starijega od nas kao iskusnijega i zaslužnijega nego što smo mi, kao i one, koji su nad nama po časti, što se zove pažnja ili observantia[2]. Konačno moramo cijeniti sve one, koji nam čine

[1] Ima ih, kojima je narodnost kao neko božanstvo, idol, komu se oni klanjaju — bar prividno i to od drugih traže. Čuo sam lično, gdje je slobodni mislilac Š. u nadgrobnom slovu druga svoga po naziranju G. kazao, da je ovoga u njegovom životu jačala „vjera u narodnost", dok svi znamo da čovjeka u borbi života može da jača samo Bog i vjera u Njega.

[2] S. th. 2, 2. qu. 102. a. 1.—3.

dobro, što su građani, jedni više a drugi manje a da mi toga i ne vidimo[1]. Zbog ovoga svega, zbog ovih nama korisnih jedinica i dijelova naroda dužni smo ljubiti čitav narod kao i njegovu zemlju, koju on nastava. Ako pak narod i domovinu ljubimo iz vrhunaravnih razloga, t. j. radi Boga, koji nam to nalaže, tada je ta ljubav vrhunaravska krepost, za koju nas čeka velika nagrada u vječnosti.

Kao što vatra, kaže sv. Toma[2], većma zahvata stvari, koje su joj bliže nego li udaljene, tako i mi treba da većma ljubimo one, koji su nam bilo po čemu bliže. Ljubav kaže anđeoski učitelj, imade svoj red, kojeg treba da se drži, pa zato moramo većma ljubiti one, s kojima smo u kakvoj vezi. Najjači pak vez je krvni vez, jer je najstalniji, budući se on uopće ne može da mijenja. Zato valja da najvećma ljubimo rodbinu, a ponajviše roditelje. Osim krvne veze imademo i vez po dobročinstvima tjelesnima i duševnima, po prijateljstvima i poznanstvu itd. Isti sv. učitelj i moraliste uče još da većom afektnom ili očutnom ljubavi treba da ljubimo rodbinu, a efektnom, djelotvornom, ljubavi često većma druge, t. j. one, koji su nam bliže gledom na djelo, koje im valja iskazati.

Tako treba da i domovinu i svoj narod mnogo više ljubimo nego li druge narode, jer nam je on bliži s mnogog razloga; s njime smo u mnogostrukoj vezi preko pojedinaca, od kojih on sastoji, preko roditelja, dobročinitelja, poglavara, znanaca i prijatelja. Preko roditelja smo u krvnoj vezi s narodom svojim. Od njega smo uz krv primili još duševna i tjelesna dobra, koja nas s njime vežu. Narod nam je dao roditelje i dobrotvore, koji su nas čuvali i branili te nas i sada čuvaju od zla, štite nam život i dobar glas, osobno poštenje i imutak, dobra fizička i moralna; dao nam je prijatelje, koji nam olakšavaju teškoće ovoga života, jer dijele s nama radost i žalost i pomažu nas zborom i tvorom. Od naroda primili smo njegov lijepi jezik, u kojem smo naučili poznavati Boga te Mu se moliti i mnoge istine naravne i vrhunaravne te nam je izlivena tolika nježnost i radost, žalost i utjeha, dao nam je svoj duh, koji u sebi krije toliko dubokih vrednota, sposobnosti, prirođenu iskrenost, poštenje i značajnost, dao nam je svoju časnu prošlost ili povijest[3],

[1] Prumer, str. 356.
[2] S. th. qu. 27, a. 7. c.
[3] Foerster, Jugendlehre, str. 384.

koja ga je stajala toliko muke, znoja i krvi, dao nam svoju duševnu i prirodnu ljepotu. U domovini imade mnogo njih, koji rade za nas na razne načine, da imademo, što nam je potrebno, zatim korisno i gdješto bar i udobno. Radi toga moramo više nego druge zemlje ljubiti grudu, na kojoj smo se rodili, napose pak kraj i mjesto, gdje smo baš ugledali svjetlo ovog svijeta i mladost svoju proživjeli ili takozvanu užu domovinu sa svim njenim odlikama. Uistinu od rođenja pa do smrti primamo neprestano od svog naroda razna i najveća dobra.

Sve ove razloge obuhvata ukratko sv. Toma u 2. 2. qu. 101. a. 1. c. pa kaže, da roditelje i domovinu moramo ljubiti, jer smo od njih u njoj rođeni i odgojeni[1]. Kaže da roditeljima, rođacima i zemljacima pripada pietet, t. j. nježna ljubav, u kojoj je sadržano počitanje i zahvalnost[2]. Pa kaže dalje, kako su raznog dostojanstva, koji nam dobro čine, i kao što su razna dobra, koja primamo, tako i različitu ljubav prema istima dugujemo. Najveću ljubav dugujemo Bogu, jer je On biće najuzvišenije i jer je prvi princip, izvor našeg bitka i upravljanja. Iza Boga roditeljima, jer smo, kaže opet, od njih kao drugotnih principa primili bitak, i domovini, jer smo u njoj rođeni i odgojeni. Zato kaže, kao što se na religiju odnosi da poštujemo Boga, tako se odnosi na pietet da iskazujemo poštovanje roditeljima i domovini. U štovanju roditelja, kaže, da je uključeno štovanje i sviju rođaka, t. j. da radi roditelja treba štovati sve rođake, jer su potekli od istih roditelja[3]. Tako kaže i da se pod štovanjem domovine razumijeva štovanje sviju građana i onih, koji joj hoće dobro. Pod 1. kaže, da pietet prema Bogu ne isključuje pieteta prema roditeljima već ga naprotiv uključuje kao što veće uključuje manje, pa ne štuje Boga pravo tko ne štuje roditelja. To analogno valja reći i o ljubavi prema domovini; ne štuje pravo Boga, tko ne ljubi svoje domovine. Pod 3. kaže, da se veze rodbinske i građanske odnose više na principe, izvore našeg bitka, t. j. na roditelje i domovinu, nego li ostale veze; zato se ime pietet ima više da odnosi na ove veze nego li na druge. U a. 2. kaže, da treba roditelje osobito poštivati,

[1] „Secundario vero nostri esse et gubernationis principia sunt parentes et patria, a quibus et in qua nati sumus.“ L. c.

[2] „Ad certas et determinatas personas videlicet ad parentes, consangvineos et ad conterraneos pietas sese extendit.“ L. c.

[3] „Quod ex eisdem parentibus processerunt.“

a kad su u nevolji, da ih treba i pomoći, prvo da im pripada per se, a drugo per accidens. Kaže dalje, da se ovako valja ponijeti i prema rođacima i sugrađanima ali u manjoj mjeri (nego prema roditeljima), već prema njihovim prilikama. Navodi riječi Tulija, koji kaže[1]: „Pietas est per quam sanguine junctis et patriae benevolis officium et diligens tribuitur cultus.“ Napokon kaže u a. 3., da je pietet zasebna krepost, kojom se iskazuje dužno štovanje i pomoć roditeljima, domovini i rodbini[2], zato što su connaturale principium producens in esse et gubernans.“ Pa kaže, Bogu pripada pietet per excellentiam, kao što je i per excellentiam naš otac (ad 2.).

Kršćanski patriotizam.

Već iz naravnih razloga ljubili su pogani svoj narod i zemlju neobično jako. Poganin Cicero kaže, da je vrijedan karanja svaki, koji se iznevjeri svojoj domovini[2], a Horacije kaže pače, da je slatko i časno umrijeti za domovinu, a mnogi i umriješe. No dok se moramo diviti velikom domoljublju pogana, moramo se ipak isti čas i zgražati nad njegovim zlim posljedicama. Jer što su više ljubili svoj narod to su većma mrzili, klali i ubijali druge narode. Još i danas vidimo, kako se poganski narodi međusobno strašno mrze i uništavaju i kako napose mrze i ubijaju bijelce[3]. Strašna je pak ljubav, koja (je) na milijune ubija(la), da može ljubiti nekolicinu[4]. Nije mnogo bolje bilo ni kod Židova, jer su oni svakog tuđinca, t. j. koji nije bio Žid, smatrali svojim neprijateljem te ga mrzili. Novo i bolje naziranje u ovoj stvari nastalo je tekar po Isusu Kristu, po njegovoj zapovijedi općenite ljubavi i nauci, da su svi ljudi djeca jednoga Oca nebeskoga te imaju kako jedno te isto porijetlo, tako imaju i jednu te istu konačnu apsolutnu svrhu, pa se zato moraju svi međusobno da ljube, i svi su ljubavi vrijedni. Samo ovaj vrhunaravski temelj, na koji je Isus patriotizam sa filantropijskog podigao, može da bude pravo tlo pravog i zdravog patriotizma. Kršćanska bo vjera mnogo jače nego li razum potiče čovjeka, da ljubi svoj narod i izvršuje, što od njega dobro narodno traži. Uči ga da ljubi

[1] Rethor. De invent. libr. II.
[2] l. c.
[3] Huonder, l. c.
[4] Scherer III. str. 569.

narod svoj radi Boga i u Bogu, što je nauzvišenije i najjače proticalo. Ali ga uči i da ne mrzi tuđih naroda i neprijatelja već da ih dapače ljubi kao djelove čovječanstva i velike Božje obitelji. Kako ljubav uopće tako i prema domovini sastoji u nježnom osjećanju i unutrašnjoj ljubavi, kojom joj hoćemo dobro, i u izvanjskim djelima, kojima joj želimo zasvjedočiti našu ljubav i pomoći joj, to moramo cijelo biće naše, sve njegove sile, staviti na korist domovine. Domovini su od potrebe razna zvanja pa zato moramo nastojati da se za jedno od tih što bolje usposobimo i da dužnosti svoga zvanja i položaja i građanske dužnosti savjesno i vjerno izvršujemo, podvrgavamo se pravednim zakonima te da rado doprinosimo žrtve za dobro naroda. Zato treba, da smo što većma prožeti načelima kršćanskim i da prema njima radimo. Jer što je netko bolji kršćanin, to će većma biti prožet uvjerenjem, da Bog hoće da on vrši dužnosti ljubavi prema domovini pa će ih to rađe vršiti a nepravde njemu učinjene i zapostastavljanje će radije trpiti, nego li se buniti i tražiti priznanje. On će to savjesnije izbjegavati, što bi moglo biti štetno po narod i stanje njegovo, a izvršivati, što ga popravlja i unapređuje, osobito u njegovom socijalno etičkom mišljenju i životu. Nastojat će da podade dobar primjer u raznim krepostima, jer znade, da bez dobrog primjera i najljepše riječi slabo koriste. Mnogo će nastojati oko solidnog prosvetnog i ćudorednog uzgoja mladeži, jer na mlađima ostaje narod i svijet kao uzdanici svojoj. Nastojat će, da za zastupnike naroda i vođe, koliko to do njega stoji, budu izabrani muževi moralnoga života i sv. vjeri odani ili bar skloni[1], kojima je dobro naroda zaista na srcu. Dobra štampa i štivo u narodu bit će njegovom velikom brigom,jer čitanje dobrih knjiga i časopisa na život naroda najmoćnije utječe. Pomagat će, da se narod što više razvije u svojoj osobitoj sposobnosti i vlastitosti, u trgovini, obrtu, poljedjelstvu, znanosti, umjetnosti i vještini, u glazbi i slično. Zaboravit će sebe u korist naroda. Žrtvovat će se za dobro pojedinca i dobro općenito na razne načine, to više, što je nevolja veća. Svojim zvaničnim radom i karitativnim radit će oko preporoda narodnoga. On će držeći se nauke kršćanske — Sv. Pisma — rado plaćati pravedan porez[2], jer je isti potreban za zdržavanje mira i reda u

[1] Noldin, II, 322. s.; Cathrein, II, 674 ; Lehmkuhl, I, 799. s.; Pruner, str. 382. ss.; o vojničkoj dužnosti str. 384. II.

[2] Mat. 22, 21.; Rim. 13, 1. ss. Noldin, II, 313.

narodu i rado će se pokoravati zakonitim poglavarima[1], koji idu za dobrom naroda, jer opirati se njima bilo bi opiranje protiv Boga; molit će za poglavare, kao i za sve ljude, dabismo mogli, kako apostol kaže, mirno živjeti i Bogu služiti u pobožnosti i čistoći, što je Bogu osobito milo[2].

Kako se na različite načine izvršuje ljubav prema domovini, tako se i na razne načine može da griješi protiv nje. Zato bez izvršivanja i malih i najmanjih dužnosti, odnosno bez sitnog rada nema pravog patriotizma, na što gdjekoji premalo paze pa zanemaruju tihi i sitni rad oko sebe i teže samo za velikim, koji udara u oči. Ovako traže više sebe nego li dobro naroda, jer ovo traži više skroman rad nego li istaknuti. Protiv zapovijedi ljubav prema domovini ogriješuje se nadalje neradom, lijenčarenjem, neurednim životom i uopće sa svime, čime se vrijeđa ljubav prema bližnjemu i njemu šteta nanosi, kao lihvom, prijevarom, zlostavljanjem bližnjega i drugim manama[3]. Griješi se i kozmopolitizmom ili grubim internacionalizmom, t. j. nastojanjem, da se sve narode jednako ljubi i jednako im dobro čini kao i svomu narodu, čega Gospodin ne traži, a nije uopće ni moguće s naravnih razloga. Jer kako su naše sile malene a svijet širok, ne možemo da djelujemo po čitavom svijetu, već moramo da budemo ograničeni u svom radu na maleni prostor, na jedan narod, u koji nas je providnost Božja postavila, i na mjesto, na koje nas je ista opredijelila. Čovjek radeći marljivo u svom narodu na svom mjestu u svom djelokrugu doprinjet će najviše i za općenito dobro čovječanstva, koje također moramo da imademo pred očima. Patriota će se boriti protiv komunizma i socijalizma, jer brane pravedno stjecanje blaga zemaljskoga, kojim se može mnogo dobra učiniti i koje ljude potiče na rad i na međusobno natjecanje. Prvi priječe zasebno vlasništvo uopće, a drugi ga priznaje samo nad onim, što je od potrebe za život. Po prvom ima svaki pravo na sve, čime se unosi metež sviju protiv sviju, a po drugom je država vlasnik svega, što njeni podanici posjeduju pa im nepotrebno može da oduzme. Patriotizam traži borbu protiv krivih ideja i načela, protiv raz-

[1] Tit. 3, 2.; Rim. 13. 1. ss.

[2] 1 Tim. 2, 1.—3.

[3] Scherer, l. c. podaje skicu o ljubavi i prema domovini i griješenju protiv iste.

vratnih i tajnih udruženja, koje idu za razaranjem dobrih država i Crkve u narodima.

Što netko većma pravo ljubi svoju otačbinu, to će većma moći da cijeni i druge narode i razumjet će, da i drugi većma ljubi svoj narod nego li njegov ili koji drugi i neće mu to biti zazorno, pače će to cijeniti i poštivati, dok nije ludo zanesenjaštvo. Općeniti razlozi, zbog kojih pored posebnih svoj narod ljubimo, nalaze se i kod drugih naroda, i svaki narod ima svojih posebnih razloga, dobrih svojstava i vrlina, poradi kojih zaslužuje da ga se ljubi. Što netko većma ljubi bliže dobročinitelje u svom narodu, to je skloniji da ljubi i one daljnje u drugih naroda, koji nam čine dobro na razne načine sudjelujući u onom, što nam je za život od potrebe. I svi su ljudi djeca Božja pa ćemo i druge narode pa i neprijatelje lakše moći ljubiti u Bogu i radi Boga, ako svoj ovako ljubimo. Ako tuđi narod ima pogrješaka, nije ni naš bez njih. Nepravde pak, znamo, često ne počinjaju narodi nego njihovi časoviti predstavnici i vlastodršci, s kojima narodi ni ne drže. Zaista čovjek, koji ne ljubi svoga naroda, nije značajan ni plemenit ni u naravnom pogledu a kamo li u kršćanskom. Tko ne ljubi svoj narod idealno, koji mu je tako blizu i od tolike koristi, kako će ljubiti narod tuđi, koji mu je dalje.

No istina je opet da nas ljubav prema vlastitomu narodu može lako da zavede, ako nijesmo dosta oprezni, da budemo nepravedni prema drugim narodima te ih mrzimo. Zavela je i Pavla prije obraćenja, ali ne poslije. Da mrzimo tuđi narod protivi se to razumu i vjeri kršćanskoj, što smo već kazali. Nadalje kao što ne ljubiti svoga naroda ne znači ljubiti druge narode, tako ni mrziti tuđi narod ne znači još ljubiti svoga. Zato da uzmognemo ljubiti tuđe narode kaže Foerster[1], da se moramo zato uzgajati i naše osjećanje proširiti „kroz finije promatranje“, t. j. da što smo već rekli, pomišljamo, kako i drugi narodi imaju lijepih crta i svojstava i kako nam oni dobro čine. No još više valja pomišljati na vrhunaravne razloge, kojih navedeno auktor ovdje ne spominje.

Najsavršeniji primjeri kršćanskog patriotizma.

Da budemo veliki, odnosno pravi rodoljubi potiče nas na to Isus Krist i apostoli i riječju i primjerom. Matej u početku svoga

[1] Str. 385.

evanđelja ističe da Isus potječe od roda Davidova te je pravi član izabranoga naroda izraelskoga a Pavao naglašuje, da je bio uvijek pokoran zakonu. On, koji je znao sve jezike, poslužio se jezikom židovskim i naučao i djelovao gotovo samo u židovskoj zemlji i židovskom narodu, pak ga neprestano opominjao i od zla odvraćao. Nad Jerusolimom je i plakao zbog zaslijepljenosti stanovnika njegovih i naroda židovskoga uopće[1]. Krist je bio najbolji sin i najveći ljubitelj naroda svoga, ali je On ljubio i sve ostale narode, kod zgode činio dobro i poganima, na pr. stotniku izliječio je slugu[2], ženi Hananejski iscijelio kćerku[3], uklanjao je zaoštrenost, mržnju i neprijateljstvo između Židova i Samarjana kao i pogana. Zato je razgovarao sa ženom Samarjankom[4], izrekao divnu priču o milosrdnom Samarjaninu[5], u kojoj uči da valja pomoći svakomu potrebnomu ne gledeći ni na što drugo do njegove potrebe. Učio je, da se valja pokoravati vlasti i plaćati porez pa se i sam, premda nije bio dužan, vlastima pokoravao i platio porez preko Petra s razloga, da se ne bi drugi sablaznili, kad On ne bi platio[6]. On je došao na svijet, da bude najveći sjaj i odlika naroda izraelskoga, ali i da bude svijetlo za pogane, a spasenje svima narodima[7], koji će u Njega kao Boga čovjeka vjerovati i po Njegovoj nauci živiti. Isus sam kaže[8] Židovima: „I druge ovce imadem, koje nijesu iz ovog ovčinjaka, i one mi valja dovesti i čut ću glas moj i bit će jedno stado i jedan pastir.“ Eto Spasitelj ruši ogradu, koja je dijelila narod izraelski od ostalih naroda te za sve osniva jednu vjeru i jednu Crkvu. Da svi budu jedno po vjeri i životu, po jednom glavaru, molio je i u svojoj posljednjoj molitvi.

Sv. Pavao apostol u svojoj gorljivosti za Židovstvo u vjerskom i nacjonalnom pogledu progonio je sve, što nije bilo židovsko pa tako i samu Crkvu Kristovu, Njegove sljedbenike[9]. Kao kršćanin pak postao je uzor kršćanskog patriotizma, domoljublja. On i nakon obraćenja s ponosom naglašuje svoje postanje od

[1] Mat. 23, 1. ss.
[2] Mat. 8, 1.—13. Luk. 7. 1.—10.
[3] Mat. 15. 21.—28. Mark. 7, 24.—30.
[4] Iv. 4, 1.—42.
[5] Luk. 10, 23.—37.
[6] Mat. 17, 27.
[7] Luk. 2, 32.
[8] Iv. 10, 16.
[9] Dj ap. 9, 1. ss.

naroda židovskoga. Kako je jako ljubio svoj narod svjedoči nam njegova silna bol zbog nevjere njegove u Krista kao Sina Božjega i spremnost na sve pa i najveće žrtve, kad bi ga time mogao privesti u krilo kršćanstva, što očituje u Rim. 9, 3. U Rim. 11, 1. s. kaže, da je „Izraelac od sjemena Abrahamova koljena Benjaminova.“ Ipak kaže u Gal. 3, 26. ss., da iza krštenja gledom na (posvetni) učinak sv. krsta nema razlike između Židova, Grka i Rimljana — Barbarina, između roba i slobodnjaka, između muškog i ženskog, da padaju sve narodne i društvene i prirodne razlike, svi su jednako jedno stado Kristovo[1]. Tom naukom Pavao ne niječe razliku po narodnosti uopće, ne ruši narodnost, nego zid i ogradu narodne tjesnogrudnosti pa uči da su svi, koji su primili sv. krst jednako djeca Božja i Crkve i toga radi jednako vrijedni ljubavi. On želi dobro svima narodima, nastoji ih sve privesti ka Kristu, da svi budu Kristovi kao što je Krist Božji. Tako je eto Pavao apostol naroda i zatočnik sveopće kršćanske međunarodne misli i ljubavi[2].

No Pavao ovime uči i da je najprije sljedbenik Kristov, kršćanin, a onda tek član izraelske narodnosti. Time nas uči, da i mi treba da budemo najprije gorljivi pristaše Kristovi, a onda tek pripadnici svoje narodnosti i koje političke dakako po vjeru dobre stranke, uči nas da treba naš patriotizam da podređujemo svetoj vjeri kao prvom i najvećem dobru[3], iz kog bo jedino može da izvire blagoslov kao i svako dobro na naš narod i domovinu. Vjera i Crkva Kristova nijesu u protivurječju su narodnosti, nego su baš naprotiv sa auktoritetom Božjim najjače uporište i pomagalo za opstanak svakog pojedinog naroda. One, što smo već kazali, potiču vjernike na što veću ljubav prema domovini, na izvršivanje zvaničnih i narodnosnih dužnosti i na žrtve potrebne, da se narodnost uzdrži na životu, radu i napretku. One svojom čistom, uzvišenom, vrhunaravnom naukom daju narodu smisao i snagu i polet za sve što je lijepo i uzvišeno te oplemenjuju i učvršćuju njegov narodni život i djelovanje. Gdje bi bili mnogi narodi u kulturnom i drugom pogledu, da ih nije obasjalo svjetlo kršćansko, a napose katoličko. Svjedoči nam to osobito nekršćanska Azija, Afrika, koje se prosvetno

[1] Dr. Zagoda, Sv. Pismo N. Z. Zagreb 1925., a. l.

[2] O nacionalizmu i patriotizmu sv. Pavla vidi dr. Šimečki u K. L. 1926. br. 34. str. 474. ss. i br. 35. str. 486.: Propovjednik, politika i patriotizam.

[3] Dr. Šimečki. l. c. str. 475.

dižu samo ukoliko upoznavaju kršćanstvo. Krščanska vjera učeći ljude da ljube svoj narod uči ih da ne mrze drugih naroda, nego da im dapače dobro žele i čine, da ih ljube, da nastoje da su sa svojim susednim narodima u dobrim odnošajima i po mogućnosti pače u prijateljskim. To je jedino kako ispravno tako i dobro po narodnu egzistenciju. Zato će dobar i potpun patriota ljubiti nauku i Crkvu Kristovu, blagu majku prema svima i zalog mira među narodima, on će se pokoravati poglavarima Crkve u vrhunaravnim stvarima, jer je Gospodin tako odredio.

Uistinu najveći patriote po primjeru Krista i apostola bili su sveci[1]. Nitko nije dužnosti svoga zvanja i položaja tako savjesno vršio kao oni i nitko se nije tako rado pokoravao zakonu i pravednim odredbama zakonite vlasti kao oni i napose nije se nitko toliko molio za dobro naroda kao oni. Trošili su sile duše i tijela tvoreći duhovna i tjelesna djela milosrđa na korist pojedinca i čitavog naroda. Sjetimo se samo kanonika Stepinca i bikupa Langa[2]. No ljubili su i druge narode i tako naučali. Među svecima ima ih, koji se poput starozavjetne Judite uz molitvu i post nijesu žacali ni oružja, kad je trebalo pomoći narodu, braniti njegova prava, na pr. sveta djevica Jean d' Arc i drugi.

Pravo imade apologeta Weiss[3], kad kaže, da možemo sa sv. Augustinom i Tertulijanom reći, da već s naravnog gledišta nema ništa slađega od domovine. Ista bo uključuje u sebi sve što nam je već od prirode najmilije. Pogotovu možemo tako reći, kad domovinu ljubimo u svijetlu kršćanske vjere, dakle iz vrhunaravnog razloga. Zato mora da je najveća žrtva morati ostaviti dragu domovinu i svoj narod. Osobito teško mora da je to nevinomu, koji iskreno želi i izgara za dobro svog naroda. To su osjetili Židovi u ropstvu babilonskom kao i prorok Jeremija koji je tužio nad zarobljenim narodom i nad razvalinama Jerusolima; to je oćutila i sv. obitelj bježeći u Egipat. Rastužena udova Noemija vraća se u svoju otačbinu, da joj bol bude lakša. Zato je najveća sramota nemati ljubavi prema svojoj domovini i najveća uvreda reći nekomu, da nema ljubavi prema majci do-

[1] Weiss, I, 468. ss.

[2] Biskup dr. Josip Lang u svom djelu „Život i rad monsignora dra Matije Stjepinca," Zagreb 1922 idealno ocrtava život i djelovanje Stepinca te njegovu ljubav prema domovini napose na str. 123.—126. Takav je i sam Lang bio.

[3] I, 499.

movini, ili možda, da je tja njenin izdajica i grobar. Time bo mu se kaže, da je pogazio samu narav i njen zahtjev te da u njega nema nikakve plemenštine ni pieteta.

Ovakovo ponizujuće i nepravedno predbacivanje, potvoranje i klevetanje doživio je Božanski Spasitelj[1]. Njega koji je tolikim žarom ljubio svoj narod izraelski kao neprijatelja naroda goni od sebe Njegova uža domovina, t. j. Nazaret, od one subote, kad je u Sinagogi propovijedao i kazao, da će neznabošci preteći Židove u kraljevstvu mesijskom. Otada Isus više nije smio u Nazaret, bio je prezren i prognanik, koji od ove ure više nije posjedao ni kamo bi svoju glavu mogao da nasloni. Otada je mogao da kaže: „Lisice imaju svoje jame i ptice gnjezda, a Sin čovječji nema kamo bi položio svoju glavu.“ Ipak Isus kod toga ne žali sebe nego narod, žali ga pun ljubavi i milosrđa, tražio ga je, ali se on više nije dao naći[2]. Njegovi protivnici dizahu se sve više protiv Njega, prikazivahu Ga kao buntovnika, koji buni narod protiv cara i kao protivnika sreće naroda te Ga konačno razapeše, jer da je bolje da On jedan pogine, nego li da radi Njega postrada čitav narod[3]. Tako je Spasitelj veliki i sveti uzor svih, koji su ljubeći pravdu a mrzeći nepravdu ljubili svoju domovinu i morali u tuđinu u zatočje ili tja životom platiti[4].

Sv. Pavao bio je ganjan od jednoga mjesta do drugoga ne samo od pojedinaca nego i od svega naroda, kojemu je on želio samo dobro. Iz Antiohije gone ga Židovi, u Listri ga kamenovahu i držeći ga mrtvim izvukoše ga iz grada, iz Soluna protjeraše ga, a u Jerusolimu pobuniše sav narod protiv njega vičući: „Pomagajte ljudi, ljudi Izraelci! Ovo je čovjek, koji protiv naroda i zakona i mjesta ovoga uči sve i svagdje.“ Tu ga uhvatiše, iz hrama izvukoše napolje, ali ga od sigurne smrti oslobodi rimski pukovnik Klaudije Lizije, a na sudu na zapovijed velikog svećenika Ananije udari ga jedan po ustima te ga htjedoše od ljutine raznesti. Četrdeset Židova se zavjerilo da ne će ni jesti ni piti dok ne ubiju Pavla, zato mora dalje. No on ipak ne prestaje ljubiti svoga naroda već za njega radi, trpi i moli nastojeći oko proširenja internacionalnog kraljevstva Božjega na zemlji.

---

[1] Dr. I. Klug: Der Heiland der Welt 2. Aufl. Paderborn 192. 4. str. 274.—278.
[2] Klug l. c.
[3] Iv. 11, 46.—51.
[4] Klug. l. c

Sv. Jeronim prema Rim. 9, 3. kaže: „Paulus anathema cupit esse pro persecutoribus suis[1].

Poput Jeremije u St. Z. Pavao, baš jer je ljubio svoj narod, korio ga je, što je zabacio ugaoni kamen sreće Isusa Sina Božjega, i kazivao mu je kakovo ga zlo čeka, ako se ne obrati. Tako i svaki pravi rodoljub treba da prizna slabu stranu svoga naroda i na zgodan način nastoji, da se narod iste ostavi. Clama ne cesses, viči i ne prestani vikati[2], osobito ako te zvanje na to pozivlje. Često je to vrlo nezahvalan posao, neugodan, jalov, ali je pred Gospodinom zaslužan. Koliko li nijesu trpili kršćanski sveci i veliki muževi, jer su prožeti načelima svete vjere ljubeći iskreno svoj narod odvraćali od zla narod i vođe njegove. To je savršena ljubav prema otačbini, vrijedna da je se naviješta i naslijeduje[3].

Nastavak i završetak o kršćanskom domoljublju.

Nakon ovog opširnog izlaganja kako jako treba da ljubimo svoj narod i domovinu, zanima nas još više da čujemo, kako da ovu ljubav spojimo sa ljubavi prema narodu tuđemu i neprijateljskomu, što smijemo a što ne smijemo činiti protiv neprijatelja naše domovine prema načelima kršćanskog morala. Premda prema već izloženomu ovo nije toliko teško pogoditi, ipak držimo, da je dobro, da ovo ovdje još napose istaknemo. Svoj narod moramo da ljubimo posebnom ljubavi, a druge narode i neprijateljske samo ljubavi općenitom radi Boga. Zato protiv tuđeg naroda ne smijemo da činimo, što uopće ne smijemo činiti protiv pojedinaca. Ne smijemo na njih mrziti ni želiti im ni činiti kakvo zlo ili nepravdu. Ne smijemo biti nehajni i ravnodušni za njihovo dobro ili zlo, već naprotiv i za njih imati topli osjećaj ljubavi, želiti im činiti dobro koliko možemo, pogotovu ako su u potrebi, a mi to lako možemo. Smijemo, dapače i moramo mrziti na njihovu zloću, na njihove mane i pogrješke, jer su one moralno zlo, na što moramo mrziti kao i kod pojedinca. Ali ne smijemo nikad mrziti na njihove osobe ili narod njihov (odium personae). Ne smijemo im želiti zlo kao zlo, kao što je

[1] Homil. 1. 1. Comment. in c. 5. et. 6. Matth. Brev. Rom. Feria VI. post Cineres p. 505.

[2] Iz. 58, 1.

[3] cf. Stepinac, O drevnom događaju nove misli, Zagreb. 1905.

na pr. prorok Jona želio zlo Ninivljanima, protivnicima židovskog naroda, ali im smijemo želiti zlo kao sredstvo i način, kako da se poprave. Ne smijemo se žalostiti zbog njihovog dobra i napretka ukoliko je to po njih dobro kao što se žalostio Jona, kad je Bog raskajane Ninivljane pomilovao, što je sam Gospodin Joni na blagi način spočitnuo i poučio ga, kako to ne valja. Ali se smijemo žalostiti, ako njihov napredak prijeti našoj narodnosti. Isto tako ne smijemo neprijatelje isključiti iz zajedničkih molitava za sve ljude, dapače kako je lijepo i savršeno moliti za ličnoga neprijatelja, tako je lijepo moliti i za neprijatelje naroda, da ih Gospodin obrati, da im dade milost te spoznaju, da nanose nepravdu i štetu našemu narodu i udijeli im moralne snage da poprave, što su pogriješili. Smijemo se braniti protiv nepravde i na pošten način težiti za svojim, ali se ne smijemo osvećivati. Kad se radi o velikom dobru narodnomu, svaki pojedini mora da nastoji, da narod svoje dobije i da se poštuje njegovo pravo. Jer pojedinci kao sinovi naroda svoga jesu njegove jedinice, koje, kad se slože, podaju narodu jakost i ugled pred neprijateljem i inim svijetom i postizavaju, što pojedinci ne mogu da postignu.

Kao što zapovijed ljubavi pojedincu nalaže dužnosti prema pojedincu i mnoštvu, tako ona nalaže iste dužnosti i mnoštvu prema mnoštvu, odnosno narodu prema narodu ili državi prema državi, jer ovi stoje jedni prema drugima kao moralne osobe[1]. Među narodima ne smije da vlada sila i nasilje, neiskreno i neprijateljsko nadmudrivanje i pohlepni interes, ne krv ni strast, nego razum i vjera, pravda i kršćanska ljubav ili, kako Stöckl kaže, motiv kršćanski i teistički a ne materijalistički. Svaki i najmanji narod već po naravnom pravu, jer sastoji iz razumnih bića, imade prava na opstanak ili egzistenciju, na svoju samostalnost i slobodu, na svoj narodni život. Zato među narodima ne može da postoji takozvano „pravo jačega“ protiv slabijega, kao što postoji kod nerazumnih životinja i nežive prirode, gdje jači slabijega gazi i uništava[2]. S pravom kaže Klug[3], da bi ovo načelo nakon ovog strašnog rata, kad bi ga se odobrilo, moglo kod prvog sukoba dovesti narode do pokolja a zemlje do opustošenja, i da biti zastupnikom ovog načela označuje biti luđak.

[1] Stöckl, II, 608.; Lehmen IV, 323.
[2] Stöckl, II, 606.; Lehmen IV, 323.
[3] II, 429.

ili đavao. Zato svaki narod već sa naravnog gledišta mora paziti, da ne učini ništa protiv drugoga naroda, protiv njegovih životnih interesa, protiv međunarodnog, internacionalnog saobraćaja i pozitivnih pravednih ugovora, a ako je što većega počinio, dužan je to popraviti. Svaki narod mora ublažiti svoje narodne želje i egoistične aspiracije za proširenjem granica svoje moći. Nepravedno napadnuti, povrijeđeni i oštećeni narod ima pravo da se brani, da traži pravednu zadovoljštinu, odštetu, reparaciju, i smije, kad su sva druga sredstva iscrpljena, upotrijebiti i silu te rat, da tako dođe do svoga. No kako rat ima strašne posljedice, mora svaki narod da nastoji te ne dade uzroka ni povoda ratu, a koji rat naviješta, treba da dobro promisli nesamo da li je dosta jak da se sa neprijateljem ogleda, da ne bude krv uzalud prolivena, nego mnogo više, da li je zaista skrajna nužda za rat, jer je isti samo tada dopušten, i da li je vrijedno u rat, u toliko zlo, uvaliti svoj i tuđi narod, ili možda toliko drugih naroda, kao što je to bilo za svjetskog rata. Po zapovijedi kršćanske ljubavi dužan je jedan narod — koliko može — biti na uslugu i pomoć drugomu narodu, i sačuvati ga od štete, odvratiti od njega zlo i činiti mu dobro bar kad je isti u potrebi, a on to lako može[1]. Zato i u ratu valja se služiti samo dopuštenim sredstvima i u ničemu ne prekoračivati granice pravde i čovjekoljubnost ili humaniteta, što lako bude, a bilo je toliko toga za minulog svetskog rata; u borbi na život i smrt uništavalo se više nego je trebalo kulturne tekovine drugih vjekova a napose ljudske živote. Griješilo se u tom na svim stranama, svi narodi. Zato je mironosni papa Benedikto XV. videći toliko zlo ratnog plamena dozivao[2] u pamet zapovijed ljubavi i njene dužnosti zaraćenim narodima i njihovim upraviteljima, da odlože oružje te se izmire i počnu poštivati uzajamna prava. Jer samo tako, uz uzajamnu blagonaklonost i susretljivost mogu narodi da budu sretni i napredni u svakom dobru i biti bar približno jedno kao što su svi jedno na nebu. Oko toga treba da svi nastojimo iz svih sila svojih, za to treba da molimo i radimo koliko možemo. Krist bo Gospodin rekao je: Ljubite se među sobom kao što sam vas ja ljubio, pa nam se toga valja držati. Ni takozvani svjetski mirovni savez, Savez Naroda, koji tobože ide zatim da očuva mir među narodima riješavajući kao vrhovno sudište sporove na mirni

[1] Klug II, 441.—447.

[2] Napose u enciklici od 28. VII. 1915. Acta sedis apostolicae.

način, ne će imati uspjeha, dok u srcu našem ne bude kraljevstvo Božje. To ne može da bude bez saradnje naše a osobito Crkve Kristove. Sveta je misao, kaže Klug[3], raditi na misli o svjetskom miru, a radi na njoj, koji nastoji oko proširenja i učvrštenja kraljevstva Božjega na zemlji, jer ono jedino može ljude da promjeni na bolje i može postići, da ljudi zaborave uvrede i nepravde, da se ne osvećuju, da oproste, da se ubuduće uzajamno pomažu ka zajedničkom napretku čitavog čovječanstva. Narode valja zato uzgajati, zašto je Crkva najpodesnija.

Ako uza sve naše nastojanje i molitve ne može da dođe do prijateljskih odnošaja s drugim narodima, ako ne možemo da obranimo svoju domovinu od neprijatelja, ne smijemo postati neustrpljivi i očajni, već se moramo uzdati u Gospodina, jer u Njegovim rukama, u Njegovoj vlasti, su srca svih ljudi i udes svih naroda, On je nad sve narode i nije mu teško obratiti ih ili s manjinom pobijediti. Gospodinu treba sve povjeriti, jer On svojih ne ostavlja, a krivci Mu ne će umaći. Dobrom narodu stići će pomoć Božja u zgodan čas.

Ali osim domovine zemaljske imamo mi i domovinu nebesku. Pa ako mi toliko moramo da ljubimo ovu domovinu zemaljsku, ako je moramo da branimo protiv njenih neprijatelja krvlju i životom, koliko više moramo ljubiti domovinu trajnu, vječnu, u kojoj je Gospod na osobit način, u kojoj On posve otkriva svoje Božansko lice, čije gledanje je naš konačni cilj i sreća. Bog je najsavršenije biće i naš predobri Otac, najveći dobrotvor. Kako li Ga moramo ljubiti, koliko za tim težiti da Ga jednom za uvijek ugledamo i uživamo. Zato odlučno i ustrajno moramo da odbijamo navale neprijatelja, koji bi rado da nas za uvijek odijele od predivne domovine, vječne sreće, carstva Božjega, u kom vlada savršena ljubav. Prava težnja za ovom zajedničkom domovinom uredit će i naš javni rad, rad domovinski. Geslo je pravog kršćanskog patriote: „Sve za Boga i bližnjega, za vjeru i dom," „za svoj narod, ali imaj srca i za druge narode."

Zaključak.

1. Ako smo mi koga uvrijedili, pokažimo, da nam je žao, dapače molimo za oproštenje, podajmo zadovoljštinu i štetu nadoknadimo, izmirimo se. To traži pravda.

[3] Str. 441.

2. Ako je nas tko uvrijedio, oprostimo, pomirimo se, da budemo pravi učenici našega Božanskoga Spasitelja i sinovi Oca nebeskoga.

3. U ispovijedaonici držimo se načela, koja izložismo po nauci sv. Crkve i učenih muževa.

4. Ljubimo svoj narod iskreno i nesebično, ali želimo dobro i drugim narodima.

5. Usadimo si u srce riječi Gospodinove, koji kaže: „Ljubi Gospodina, Boga svojega, svim srcem svojim i svom dušom svojom i svom misli svojom. Ovo je najveća i prva zapovijed. A druga je ovoj jednaka: Ljubi bližnjega svojega kao samoga sebe. O ovim dvjema zapovijedima visi sav zakon i proroci (Mat. 22, 37.—40.)

Činimo dobro svakomu — potrebnomu — koliko možemo, jer je to kršćanski.

Imajmo na umu i riječi sv. Pavla, koji kaže: „Ne budite nikomu ništa dužni, osim da jedan drugoga ljubite; jer koji ljubi bližnjega, zakon ispuni . . . Ljubav ne čini zla bližnjemu; ispunjuje dakle zakon ljubavi.“ (Rin. 13, 8.—10.)

S. N. S. B.

STVARNO I IMENIČNO KAZALO.

Abraham 22.
Aertnys 90. 104.
Sv. Alfonzo 93.—95. 102.
Sv. Ambrozije 66. 129.
antagonizam 141.
antipatija 120.
apostoli 30.—34.. 38. s. 148.—150.
Aristip 136.
Aristotel 9.
askeza 91.
Sv. Augustin 19. 32. 39. 130. 151.
Bach 4. 12. s. 15. s. 54. 99. 116.
Ballerini-Palmieri 4. 95.
baština 48 s
Benedikto XV. 111. 115.
besjeda na gori 29. 54. 63. s. 101.
Bismark 104.
blagost 62.—64.
bližnji 5
bludnja 57.
bogoslovci 70. 106. 119. 129. s. 142.
Bourdaloue 133.
branitelj 76.
bratska opomena 76.—79
Bucceroni 128.
Cerdo 82.
Sv. Franciska Chantal 39.
Cicero 11
compensatio occulta 60 97.
cooperatio mala 58.
Crkva 35. 65. 82. s. 95. 108. s. 111. 149. s. 156.
Sv. Ivan Chrysostom 39. 66. 129. s.
čast 90. s.
čin 137. s.
čistilište 82.
čudesa 34.—36.
darvinizam 134. s.
David 23. s. 48 50. 56. 59. 112.
dobar glas 90. s.
dobra, tjelovna unutrašnja i izvanjska, duhovna 69 —76.
domoljublje, vidi patriotizam.
domovina, osobito 141.—144, d. nebeska 156.
dvoboj 60.
dužnosti ljubavi prema neprijatelju uopće i napose 44.—46.
egoizam 81. 136.
Elbel 128.
Elizej 110.
Epiktet 42.
Epikur 136.
eudaimonizam 136.
Ezav i Jakob 22.
farizeji 41. 51. 54.
Génicot 128.
geslo 156.
gnjev ili srdžba 50.– 53. dopušten i zapovijeđen, grješan, u St. Z., u N. Z., protivi se svetosti.
Göpfert 88 104. 123.
Grci 8 s. 11.
Sv. Grgur Veliki 36. 39.
grijeh, izvor gr 50. materijalni i formalni gr. 78. smrtni 52. 80.
Sv. Ivan Gualbert 39.
Gury 99. 128.
Helije 64.
Heraklit 9. 135.
Hesiod 8.
Homer 8.
Hunolt 3. 26. 131.—133.
Huonder 14. 55.
Sv. Ignacije 64.
inductio 58.
Inocent XI. 103.
internacionalizam kršćanski 141. ss., grubi 147.
Sv. Irenej 82.
ispovjednici 76. 119.—125.
istina 57.
Isus Krist, Spasitelj 26.—30. 34.—37. 41. 51. 56. 59. 62 —65. 67. s. 74. s. 80. 96. s. 99. s. 111. 116. 118. 148. s. 152. 156.
Sv. Ivan 34. 68.
izmirenje 98.—104. uvredilac mora da traži izmirenje 98. s., kako? dapače da moli za oproštenje, dva zavađena 100, što je dužan učiniti uvrijeđeni 101.
Sv. Jakob 31. s. 53. 79. s.
Jelenić 10. s. 13. 42.
Jeremija 151. 153.
Sv. Jeronim 152.

Jona 153. s.
Josip Misirski 22. 50.
Juda 35. 63.
Judita 151.
kajanje 122. 141.
katolici u Meksiku 110.
kazneni postupak 92. ss.
Klug 154. s.
kodeks 84.
komunizam 136. 147.
koncil florent. i trid. 82.
kozmopolitizam 147.
krotkost, vidi blagost.
kršćanin 42. 56. 74. 95. 150.
kršćanstvo 25. 39.—42, kršćanstvo i socialno pitanje 97., osvojilo svijet 97., kršćanstvo i egzistencija narodna 151.
kyrenejška škola 136.
kvietizam 10.—12.
laksista 130.
Lang 151.
Laymann 77. 88.
Lehmkuhl 88. 101. 122. 128.
liječnici 76.
Luthardt 13.
ljekari 76.
ljubav prema sebi 25. 69. 71., prema bližnjemu 44. 46. 70., zahtijev razumne naravi i objavljena istina 4.—6, unutrašnji i izvanjski čini ljubavi 61. s, prema neprijatelju kod pogana Grka i Rimljana 8 – 14, u St. Z. 20.—25., u N. Z. napose na križu i u presv. olt. sakramentu 25.—39., specijalna isporedba 39.—42., reakcija ljubavi 51., uvjet spasenja 53., sa stanovišta pravednosti 83. s.; kao zapovijed ili savjet 115.—118., zapreke i sredstva 118. s., postupak u ispovijedaonici 119.—125, primjeri iz praktičnog života 125.—128., prema domovini i njenom neprijatelju 141.—156., nauka Sv. Otaca i bogoslovaca 129.—133., protivnici 133.—137.
Sv. Ljudevit 109. s.
Manihejci 82.
Marija 36.—38. 118.
Marko Aurelije 12.
sv. Matej 148. s.
materijalizam 134.—136.
mir 64. s. 81. 93, svijetski 155.
miroljubivost 64. s.
milost 6. 33. 40. 49. 64. 80. s.
milostinja 67. s. 74., od vlastitih dobara 73., zanemarena m. 74. s., koliko 75.
Mojsije 22. s.
mnoštvo prema mnoštvu 154.
molitva 29. 79. 82.
moral 91. 105.
moraliste 81. 98. 102. 142.
mržnja 46.—49. 81. 86, 90. 92.—95. osobu ne smijemo mrziti već samo njena zla svojstva 106., mržnja na grješniku 111. s., objektivna zloća mržnje 127.—141.
nacionalizam 141.—156.
naknada 83., preko suda 83. s. 89.—96.
nepravda 92, nepravde kazivati drugomu 98.
neprijatelj 5. s. 34. 44. s. 118.
Nietzche 135.
nihilizam 135.
Noemija 151.
Sv. Obitelj 151.
Sv. Oci 119. 129. s.
Očenaš 27. 46 65.
opomena bratska 76.—79., klasici, St. Z, Gospodin, samo kad se radi o teškom grijehu, po propisima od Gospodina danima, i javno, ne smije se zanemariti, i neprijatelja valja opomenuti, roditelji poglavari, dušobrižnici, urednici.
opraštanje 65. s.
oprijeti se 67.
oproštenje moliti 113.
osoba moralna 154.
osveta kod poganskih filozofa 55, u St. Z. i N. Z. 55. 57, što je zabranjeno 58.—60.; slobodno je tražiti zadovoljštinu samo ne iz osvete 92.—95.
panteizam 10. 134.—136.
patriotizam 141.—145., kršćanski 145.—148., Isusov, Pavlov i svetaca 148.—153., patriotizam i neprijatelji 153.—156.
Sv. Pavao 30. 38. s. 53. 56. 66. s. 74. 78. 80. s. 96. 111. 118. 149.—153. 157.
Sv. Petar 31. 35. 54. 59. 78.
Pio IX. 110.
Pio XI. 110.
Pitagora 9.
Platon 9.
Plutarh 10.
pogani 8.—14. 39.—42. 76.
postupak u ispovijedaonici 118. valja pokornika pitati dali na koga mrzi, tko je taj, poučiti ga i tražiti od njega ljubav općenitu, ne pustiti ga bez odrješenja, ne siliti ga da moli oproštenje, navesti mu primjer Spasiteljev i svetaca.
potreba i njene vrste 68.—76.
pouzdanje u Boga 156.
pozdrav 87. s. 103. s.

pravda 91. 93.
pravno stanovište 83. s.
pravo 96.
presv. oltarski sakramenat 36. s.
priče 28.
prijatelj 44. 104. s.
prilike, okolnosti 131.
primjeri iz St. Z. 22.—25., iz života Isusova 34. 37., iz života svetih 37.—39., iz praktičnoga života 125.—128.
prokleti 82.
proklinjanje 52. s. u St. i N. Z., Spasiteljevo 54. 82.
propovjednici 7[illegible]. 131.
proroci 54.
protivnici ljubavi prema bližnjemu 134. 136. ss.
protivnik 118.
Pruner 14.
psalmi Davidovi 18. ss.
rat 155.
Rau 84.
restrictio late mentalis 89.
Reuter 63.
Rimljani 11.—13.
rigorista 130.
rodbinstvo 75. 125. s.
Rohling 72. 77.
sablazan, scandalum 58. ss. 78. 87. 89. 91.
Sv. Franjo Saleški 39. 63.
Saul 50.
Savez Naroda 155.
savjet 29. 81. 99. 115.—117.
savršenost 29. s. 81. 96. s. 99. 116.
Scherer 133.
Segneri 88. 131. 133.
Seneka 11. 42. 53.
Simon Magus 54.
sistemi 136. s.
smrt Isusova 36. 56. 63. 67.
socijalizam 136. s.
Sokrat 9.
Solon 8.
Spasitelj, vidi Isus.
Spenzer Herbert 136.
srdžba, vidi gnjev.
sredstva ljubavi prema neprijatelju 118.
štampa 146.
Steinmüller 4. 9. 20. 54.
Stepinac 155.
Sv. Stjepan 38. 80.
Stöckl 154.
stoici, stariji 9., mlađi 11. 42.
strpljivost 66. s.
Suarez 88. 14. 72. 77. 78. 94. s. 106. 110. 112.
sveci 38. s. 42 56. 63. 65. 82. 116. 118. 151. 153.
svetost 52. 62.
svrha 139. s.
talio, lex talionis 15. ss.
teizam 1[illegible]7.
Teognis 8.
teorija o descendenciji 134. s.
Tertulijan 151.
Tobija stari 18. 23.
Sv. Toma 14. 19. 45. 49. 51. s. 57. 59. 62. 66. 70. 75. 79. 81. 94. s. 107. 112. 130. 143.—145.
udruženja tajna 148.
ultio 15. s.
unapređivati bližnjega 58.
utilitarizam 136.
utjecaj kršćanstva 150. 155., u. prilika na čin 139. s.
uvreda 92. ss., uvrede kazivati drugomu 98.
Waldmann 4. 9. 13. 16. s. 20.
Weiss 151.
Windthorst
vjera, fides 60.
vjernost, fidelitas 60.
zadovoljština 83. s. 89.—96., može li se tražiti, kada sudbenim putem? ne mora se oprostiti.
zaključak 156. s.
zapreke ljubavi prema neprijatelju 118.
zavist 49. s., glavni grijeh, Kain, braća Josipova, Saul.
Zenon 10. s.
znakovi ljubavi 45. s., općeniti i posebni 86., uskraćivanje znakova ljubavi 86. s., kakav je znak pozdrav 87. s.
željeti komu zlo i smrt 48. s. 53. 108. 124.
Židovi prema bližnjemu i neprijatelju 14.—22. 25. 34. 41. s. 116., prema Isusu 35. s. 96. 152. s. prema sv. Pavlu 152., u ropstvu prema domovini 151.

ISPRAVCI.

Str. 64. odozgo redak 6.: propustiti = popustiti.
„ 71. „ „ 8.: grješnik se ili nevjernik, koji ne zna = grješnik ili nevjernik, koji se ne zna.
„ 78. odozdo „ 3.: da bližnji bližnjega = da bližnjega.
„ 83. u naslovu: sa stanovišta pravnoga = sa stanovišta pravednosti.
„ 84. odozgo redak 12.: na ovom sudu = na svom sudu.
„ 109. „ „ 7.: Ne = No.
„ 127. odozdo „ 14.: Ako li jesmo u drugom slučaju = Ako li je ono drugo u slučaju.
„ 129. bilješka 2. pripada pod 1. pa tako bilješka 2. je: Migne P. L. 16, 19. Pod bilješku 4. pripada bilješka 1. na str. 130.
„ 130. odozdo redak 4.: In medio virtus[5]!

Ispravili smo glavne tiskarske pogrješke, a sitnije će moći čitalac sam da ispravi.